

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS INSTITUTAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA**

DOVILĖ VEKTERYTĖ

**NEĮGALIŲJŲ VAIKŲ, AUGANČIŲ SOCIALINĖS
RIZIKOS ŠEIMOSE, INTEGRACIJA MOKYKLOJE**
Magistro baigiamasis darbas

**Vadovas
Doc. Dr. T. Butvilas**

VILNIUS, 2012

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS INSTITUTAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA**

**NEĮGALIŲJŲ VAIKŲ, AUGANČIŲ SOCIALINĖS
RIZIKOS ŠEIMOSE, INTEGRACIJA MOKYKLOJE**

**Vaiko teisių apsaugos magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 621L52001**

Vadovas
doc. Dr. T. Butvilas
2012 12

Recenzentas
2012 12

Atliko
D. Vekterytė
2012 12 15

VILNIUS, 2012

TURINYS

ĮVADAS.....	4
1. NEGALIOS FENOMENO ANALIZĖ SKIRTINGŲ TEORIJŲ FONE.....	7
1.1. Negalios sampratų įvairovė. Negalios atsiradimo priežastys.....	7
1.2. Negalios suvokimas įvairių teorijų kontekste.....	13
1.3. Socialinių nuostatų neįgaliųjų atžvilgiu ypatumai.....	15
2. SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMŲ SAMPRATA.....	17
2.1. Socialinės rizikos šeimų apibrėžimas.....	17
2.2. Socialinės rizikos šeimų atsiradimo priežastys.....	19
2.3. Neįgalus vaikas socialinės rizikos šeimoje.....	22
3. NEĮGALIŲJŲ VAIKŲ, AUGANČIŲ SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOSE, INTEGRACIJOS GALIMYBĖS MOKYKLOJE.....	27
3.1. Integracijos suvokimas.....	27
3.2. Specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių integravimas į mokymo procesą.....	31
3.3. Pedagogų požiūris į negalią turinčių mokinių integravimą į bendrojo lavinimo mokymo procesą.....	33
3.4. Neįgalių vaikų tėvų dalyvavimas integracijos procese.....	36
3.5. Neįgaliųjų mokinių diskriminacija bendrojo lavinimo įstaigoje.....	37
4. NEĮGALIŲJŲ MOKINIŲ, AUGANČIŲ SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOSE, INTEGRACIJA MOKYKLOJE.....	40
4.1. Tyrimo organizavimas ir metodika.....	40
4.2. Neįgaliųjų mokinių, augančių socialinės rizikos šeimose, integracija mokykloje. Atvejo analizė A.....	42
4.3. Neįgaliųjų mokinių, augančių socialinės rizikos šeimose, integracija mokykloje. Atvejo analizė B.....	48
4.4. Tyrimo išvados.....	55
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS.....	60
LITERATŪRA.....	63
ANOTACIJA LIETUVIŲ KALBA.....	70
ANOTACIJA ANGLŲ KALBA.....	71
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA.....	72
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA.....	73
PRIEDAI.....	74

IVADAS

Visuomenėje šalia įvairių socialinių grupių egzistuoja ir labai specifinė – neįgaliųjų mažuma. Ji išsiskiria savo statusu ir būdingomis problemomis. Fiziškai neįgaliuosius galime pavadinti ribine grupe tarp vadinamosios pagrindinės visuomenės ir rizikos grupių. Lyginant su pastarosiomis (sutrikusio intelekto asmenimis, narkomanais, alkoholikais, etc.), jų problemos ir poreikiai nėra taip ryškiai akcentuojami, tačiau, nepaisant to, jiems iškyla tokios pačios, o gal net sudėtingesnės integracijos problemos (Pivorienė, 1998). Pasak V. Ivanauskienės ir L. Varžinskienės (2003), žmonių, turinčių negalią, gerovė ir gyvenimo kokybė tiesiogiai priklauso nuo toje visuomenėje vyraujančio požiūrio į negalią, kadangi šie žmonės dažnai negali patys tiesiogiai kovoti už savo gyvenimą ir gyvybę, yra priklausomi nuo aplinkinių pagalbos.

Šiuo metu visuomenės santykis su negalia pasaulyje ir Lietuvoje yra pokyčių būsenoje. Pagal Sibilski (2000), šiuo metu žmonės su negalia stengiasi atsikratyti stigmų. Tai yra procesas, kurio metu stengiamasi atsikratyti senų ir priimti naujus terminus, kaip „neįgalus tam tikroje srityje“, o ne „invalidas“. Ši iniciatyva, pasak autoriaus, eina iš pačių žmonių (cit.pagal Ivanauskienė, Varžinskienė, 2003). Neįgalumo klausimai šiuo metu plačiai nagrinėjami įvairių autorių, įvairių sričių specialistų. Tai rodo, kad yra rūpinamasi ir bandoma suprasti neįgaliuosius ir jų sunkumus bei problemas, pripažįstami trūkumai šioje srityje, bandoma padėti neįgaliesiems (Ivanauskienė, Varžinskienė, 2003), nes kitokie neretai išjuokiami, jų gailimasi arba jie sąmoningai ir nesąmoningai izoliuojami. Tad pastebima, kad negalios faktorius sukuria stigmą visuomenės akyse, o tai daro įtaką socializacijos procesui (Ruškus, 2002).

Stigmatizacijos procesas veikia šeimą, kurioje gimsta neįgalus vaikas. Šeimos nariai reaguoja į negalią taip, kaip yra priimta jų visuomenėje. Tad „kitoniškumo“ sindromas yra dvipusis, apimantis ir šeimą, ir visuomenę (Ruškus, 2002). Remiantis Socialinių paslaugų įstatymu (2006) vaikas su negalia – tai vaikas iki 18 metų, kuris dėl neįgalumo yra iš dalies ar visiškai neįgijęs jo amžių atitinkančio savarankiškumo ir kurio galimybės ugdytis bei dalyvauti visuomenės gyvenime yra ribotos. Lietuvoje yra per 13 tūkstančių neįgalių vaikų – du kartus daugiau nei prieš dešimt metų. Deja, Lietuvos neįgalių vaikų ir jų šeimų gyvenimo kokybė visais požiūriais (ekonominiu, socialiniu, asmeniniu) yra blogesnė negu sveikų vaikų ir jų šeimų (Mockevičienė ir kiti, 2005).

Neįgalaus vaiko gimimas ar vėliau dėl vienokios ar kitokios priežasties atsiradę sveiko vaiko proto, psichikos ar motorikos pakenkimai lemia pokyčius šeimoje ir aplinkoje. Tik pastaraisiais metais kiek rimčiau susirūpinta šeimomis, auginančiomis neįgalų vaiką. Vieno šeimos nario negalia

neišvengiamai paveikia visą šeimą, kaip sistemą (Daniel ir kiti, 2003). Tiek šeimoje, tiek ir aplink ją susiformuoja nepalankus požiūris į tokią šeimą. Šeimos nariai pradeda kaltinti save ir vienas kitą, aplinkinių akyse tokia šeima tampa “nenormali, “sutepta“, “asociali“ (Ruškus,2002).

Pasak G. Kondrotaitės (2006), socialinės rizikos šeimos ir vaikai, gyvenantys tokiose šeimose, tampa aktuali reiškiniu daugelyje pasaulio valstybių, ypač tų, kurios išgyveno ir tebeišgyvena (taip pat ir Lietuva) esmines socialines permainas. Analizuojant socialinės rizikos šeimas, pastebėta, kad pastaraisiais metais jos tapo ypač ryškiu neigiamu socialiniu fenomenu, veikiančiu sociumo bendruomeniškumo sklaidą. Socialinės rizikos šeimos – tai, kaip socialinio instituto ir kaip mažos pirminės socialinės grupės tipas, dėl savo ypatybių neatitinkantis savo paskirties ir iki galo neįvykdantis savo funkcijų, yra labiau veikiamas neigiamų socialinių veiksnių bei sąveikauja su socialinės rizikos grupėmis, keliančiomis grėsmę normaliam visuomenės funkcionavimui (Kondrotaitė, 2006). Tuo tarpu I. Leliūgienė (2003) teigia, kad socialinės rizikos šeima – tai šeima, kurios socialinis funkcionavimas dėl objektyvių ar subjektyvių priežasčių sutrikdytas: tai pabėgėlių šeimos, daugiavaikės, neįgalius vaikus auginančios, nepilnos šeimos. Potenciali socialinė rizika gali atsirasti nepalankiomis ekonominėmis ir psichologinėmis sąlygomis, dėl sunkumų auklėjant vaikus, kylant šeimos narių konfliktams, girtuokliaujant, dėl priklausomybės narkotikams, žiauraus elgesio šeimoje, pirmiausia – vaikų atžvilgiu. Socialinės rizikos šeimos yra veikiamos įvairių rizikų: skurdo, nedarbo, ribotų galimybių dalyvauti darbo rinkoje, alkoholizmo, nusikalstamumo, daugiavaikių šeimų reiškinio, vaikų nepriežiūros ir kt. Mokslinėje literatūroje socialinės rizikos šeimos yra mažai nagrinėjamos sociologiniu aspektu. Edukologai ir psichologai atlieka įvairius tyrimus, kurių objektas yra socialinės rizikos grupės ir rizikos grupės vaikai (Kondrotaitė, 2006).

Kaip teigia Valenta (2002), ilgą laiką Lietuvoje ir pasaulyje neįgaliųjų socialinio izoliavimo priežastimi buvo laikomas vienoks ar kitoks individo sutrikimas, o socialinės integracijos prielaida buvo neįgaliųjų korekcinis ugdymas arba gydymas. Naujosios ideologijos šalininkai mano, kad neįgaliųjų socialinės atskirties priežastis yra neigiamas sveikų visuomenės narių požiūris į neįgaliuosius ir to požiūrio nulemiamas elgesys, o socialinės integracijos prielaida yra socialinės aplinkos gebėjimas toleruoti neįgaliuosius. Socialinė integracija ir prasideda tada, kai į atskirtuosius pradedama žvelgti ne kaip į skirtingus, o kaip į panašius (cit.pagal Gudžinskienė, Jurgutienė, 2010). Pasak J. Ruškaus (2002), socialinė integracija yra mąstymo ir vertinimo būdas, jungiantis visas socialine sąveika ir socialinėmis struktūromis grįstas teorijas ir praktines idėjas. Viena svarbiausių socialinės neįgaliųjų integracijos prielaidų yra geresnis tarpusavio pažinimas, kai neįgaliajam sudaromos sąlygos parodyti, ką jis gali, o ne tai, ko negali. Svarbu išryškinti panašumus, bendrumus, o ne skirtumus, tokiu būdu asmuo tampa pirminis,

o negalia - antrinė, neesminė. J. Ruškus (2001) išskiria keturis neįgaliųjų socialinės integracijos agentus: pats neįgalusis, jo šeima, specialistai ir visuomenė (bendruomenė), tarp kurių būtina aktyvi sąveika (cit.pagal Gudžinskienė, Jurgutienė, 2010). Nors yra sukurta nemažai įstatyminės bazės integracijos sėkmingam vyksmui, tačiau, remiantis, J. Ruškumi ir G. Mažeikiu, tebeegzistuoja per didelė distancija tarp: 1) *gražių oficialių deklaracijų – teisyne, formaliai deklaruojamų vertybių, norminių švietimo dokumentų, etc.* ir 2) *neįgalių žmonių visavertės integracijos, įgalinimo, įtraukimo į realius (neimitacinius) socialinio dalyvavimo procesus* (cit.pagal Merkys, 2007). Neįgaliųjų socialinės integracijos problematiškumą galima apžvelgti remiantis J. Ruškaus (2002) pateiktais tokiais susidariusių nuostatų į neįgaliuosius struktūrinio modelio, sąlygojančio neįgaliųjų ugdymo bei integracijos ribotumą, aspektais: *Vidine įtampa sąveikaujant; Artumo atmetimu; Bendru atmetimu; Autoritariniu paslaugumu; Emocinių savybių priskyrimu; Kančios identifikacija; Priskirtais funkciniais ribotumais.* Integracijos problematiškumą visuomenėje rodo ir tai, kad nėra laikomasi pagrindinių Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo (2005) principų : *lygių teisių; lygių galimybių; diskriminavimo prevencijos; visapusiško dalyvavimo; savarankiškumo ir pasirinkimo laisvės užtikrinimo; prieinamumo; neįgalumo kompensavimo; skirtingų poreikių tenkinimo; destigmatizacijos; perimamumo ir lankstumo; decentralizacijos.*

Tyrimo problema. Neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, integracija

Tyrimo objektas. Neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, integracijos problemos

Tyrimo tikslas. Atskleisti neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, integracijos ypatumus

Tyrimo uždaviniai. 1) Apibrėžti negalios fenomeną

2) Išskirti esminius socialinės rizikos šeimos požymius

3) Teoriškai paaiškinti socialinės integracijos reiškinį

4) Įvertinti praktines neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, integracijos galimybes

Tyrimo metodika. Atvejo tyrimas (analizė); Struktūruotas interviu

Pagrindinės sąvokos. Neįgalūs vaikai; socialinės rizikos šeima; neįgaliųjų vaikų integracija; inkluzija

1. NEGALIOS FENOMENO ANALIZĖ SKIRTINGŲ TEORIJŲ FONE

1.1. Negalios sampratų įvairovė

Visuomenėje šalia įvairių socialinių grupių egzistuoja ir labai specifinė – neįgaliųjų mažuma. Ji išsiskiria savo statusu ir būdingomis problemomis. Fiziškai neįgaliuosius galima pavadinti ribine grupe tarp vadinamosios pagrindinės visuomenės ir rizikos grupių (Pivorienė, 1998).

Žodis „*negalia*“ atitinka angliškąjį *handicap* (*handicape – pranc.*). Ši sąvoka kilo iš XVIII a. paplitusio žaidimo, kurio esmė - į skrybėlę įdėtus objektus atsitiktinai išdalinti žaidėjams. Šis žaidimas paneigia žaidimo dalyvių socialinių statusų skirtumus (*ranka skrybėlėje, angl. hand in cap*). Žodžio *handicap* kilmė parodo mechanizmą, kai dalyvių nevienodi pradiniai įnašai žaidimą padaro socialiai lygų. Tokia negalios kategorija išreiškia neįgalumą ir kartu readaptacijos gimimą bei vystymąsi: vaizdinio pasikeitimą iš „*nulemta likimo, vadinasi nieko nepakeisi*“ į „*įmanomą reguliavimą, valdymą*“. Taip negalia tampa readaptacijos objektu (Ruškus, 1997).

Remiantis socialinio darbo žodynu (2004), *žmogus su negalia* apibūdinamas kaip asmuo, kuris dėl įgimtos ar įgytos fizinės ar protinės negalios iš dalies arba visiškai negali kontroliuoti savo asmeninio arba socialinio gyvenimo, atlikti savo pareigų bei naudotis teisėmis. Negalia yra fizinis arba protinis sutrikimas, kuris apriboja ar pakenkia tokias esmines gyvybines funkcijas, kaip klausa, rega, kalbėjimas, judėjimas, rūpinimasis savimi, tobulėjimas ar darbas.

Cituojant socialinio darbo terminų žodyną (2007), *negalia* traktuojama kaip : 1) nuolatinis arba laikinas individo negalėjimas vykdyti įprastos veiklos. Paprastai ši negalia yra fizinių arba protinių susirgimų rezultatas 2) stabili individo psichikos ar fizinė būklė, dėl kurios jis negali savarankiškai atlikti kasdienių gyvenimo funkcijų.

Negalia – nesugebėjimas padaryti kažką, ką kiekvienas gali padaryti. Šis nesugebėjimas gali atsirasti dėl fizinių ar psichologinių priežasčių, dėl kurių asmuo susiduria su tam tikra nenauda. Ši nenauda gali būti tiesiogine kliūtimi ar nesugebėjimu būti grupės dalimi ar bendrauti su kitais visuomenės nariais (Greve, 2006).

Pagal Nacionalinės žmonių su negalia socialinės integracijos programos 2003-2014 metams projektą, *neįgalieji* apibūdinami, kaip asmenys, kurie dėl įgimtų ar įgytų fizinių ar psichinių trūkumų visai arba iš dalies negali pasirūpinti savo asmeniniu ir socialiniu gyvenimu, įgyvendinti savo teisių ir vykdyti pareigų. Šie žmonės, nepriklausomai nuo neįgalumo priežasties, pobūdžio, pasireiškimo laipsnio, turi tas

pačias teises kaip ir kiti asmenys. Neįgaliesiems, negalintiems savarankiškai įgyvendinti savo teisių, visuomenė ir valstybė privalo teikti papildomą paramą ir garantijas, jie turi būti apsaugoti nuo bet kokio išnaudojimo, diskriminavimo, juos įžeidžiančio arba paniekinančio elgesio¹.

Remiantis socialinių paslaugų įstatymu (2006), *vaikas su negalia* – tai vaikas iki 18 metų, kuris dėl neįgalumo yra iš dalies ar visiškai neįgijęs jo amžių atitinkančio savarankiškumo ir kurio galimybės ugdytis bei dalyvauti visuomenės gyvenime yra ribotos².

Cituojant socialinio darbo terminų žodyną (2007), *neįgalus vaikas* – fizinių arba (ir) psichikos sutrikimų turintis vaikas, kurio socialinis prisitaikymas reikalauja specialios pagalbos. Bendrojo lavinimo ar specialiojoje ugdymo įstaigoje neįgaliesiems vaikams skiriamas specialus ugdymas.

Pasak D. Žvikaitės (2000), medicininio požiūriu *negalia* traktuojama kaip organizmo būklė, atsiradusi dėl ligotumo ar luošumo, kuris neleidžia ar trukdo žmogui dirbti įprastą darbą, pasirūpinti asmeniu ir socialiniu gyvenimu, įgyvendinti savo teises ir pareigas. Kaip teigia T. N. Liobikienė ir J. R. Šinkūnienė (2010), negalia skirstoma pagal tris kriterijus:

1. ***Pagal atsiradimo priežastis*** (*įgimta negalia* (ji turi būti paveldėta, atsirasti dėl problemų nėštumo metu, dėl komplikacijų ar vaisiaus pažeidimimo gimdymo metu), *įgyta negalia* (išsivysčiusi po gimdymo, ji atsiranda dėl aplinkos įtakos. Ją įgyti gali bet kokio amžiaus žmogus, patyręs avariją, traumą arba dėl ligos), *senėjimas* (gali sukelti ligas ar negalią, pvz. siplnaregystę, klausos sutrikimus ir kt.))
2. ***Pagal sunkumo laipsnį*** (*lengva* (minimaliai sutrikdo kasdieninę veiklą), *vidutinė* (kasdieninė veikla ir funkcijos sutrikdomos tam tikru mastu), *sunki* (žmogus yra neveiksmingas, negalios paprastai kompleksinės))
3. ***Pagal sutrikimo pobūdį:***

Fizinė negalia. Ši negalia pasitaiko gana dažnai. Fizinė negalia yra skirstoma į judėjimo negalią, somatinių sutrikimų sukeltą negalią, nugaros smegenų pažeidimus, raumenų distrofiją, cerebrinį paralyžių ir kt. *Judėjimo negalia* – esant šiai negaliai yra apribota asmens galimybė judėti, valdyti rankų ar kojų judesius (paraplegija, kvadruplegija, paralyžius, cerebrinis paralyžius, raumenų/kaulų ligos); *Somatinių sutrikimų sukelta negalia* – chroniškų ligų sukelta negalia gali būti išoriškai nematoma (išsėtinė sklerozė, širdies ligos, retosios ligos); *Nugaros smegenų pažeidimai* – gali atsirasti dėl traumos

1. Nacionalinės žmonių su negalia socialinės integracijos programos 2003-2014 projektas. - [žiūrėta 2012-09-09]. – Internetė <<http://www3.lrs.lt/owabin/owarepl/inter/owa/U0103823.DOC> >

2. Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatymas. - [žiūrėta 2012-09-09]. – Internetė < http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=270342&p_query=&p_tr2=>

(autoįvykio metu, sporto traumos, chirurginės intervencijos, virusinės infekcijos, naviko ir kt. priežasčių). Nugaros smegenų pažeidimas gali būti visiškas arba dalinis. Dalinio pažeidimo atvejais yra išlikusi tam tikra funkcija, žemiau pažeidimo lygio (pvz. žmogus jaučia kūno sritis arba gali valdyti raumenis, žemiau pažeidimo lygio); *Raumenų distrofija* – tai paveldima liga, kurios atveju palaipsniui ir simetriškai silpsta raumenys; *Celebrinis paralyžius* – tai negalia, kuri atsiranda dėl centrinės nervų sistemos pažeidimo. Žmonės su celebriniu paralyžiumi sunkiai kontroliuoja savo raumenis, neretai jie turi kalbos sutrikimų. Raumenų kontrolės netekimas sukelia nevalingus judesius. Žmonėms gali būti sunku vaikščioti, atlikti tam tikrus rankų judesius. Bendravimas su žmogumi, turinčiu celebrinį paralyžių, gali būti sudėtingas. Bloga raumenų, būtinų kalbai, kontrolė gali pasireikšti neaiškiu tarimu, pavėluotu atsakymu, mikčiojimu arba žodžių susiliejimu. Nepaprastai lėta kalba dažnai įvertinama neteisingai ir pagalvojama, kad tai protinės negalios požymis. Tačiau žmonių su celebriniu paralyžiumi intelektas dažnai būna normalus.

Sensorinė negalia arba sutrikimas. Tai jutimo organų sutrikimas, trukdantis priimti informaciją jutimo organais. Tai aklumas, kurtumas, kalbos sutrikimai. *Klausos negalia* – visiškas negalėjimas arba ribota galimybė priimti garsinę informaciją. Klausia reikalinga norint išmokti kalbėti ir kontroliuoti kalbą, todėl klausos sutrikimas labai dažnai eina kartu su kita sensorine negalia – kalbos sutrikimu. *Kurčiasis* – tai žmogus, visiškai praradęs klausą, negalintis suprasti kalbos. *Asmuo, turintis klausos sutrikimą*, - žmogus, kurio galimybės girdėti yra ribotos, tačiau jis gali suprasti kalbą. *Regos negalia* – tai visiškas ar dalinis negalėjimas priimti regimąją informaciją. *Aklumas* – tai visiškas negalėjimas matyti. *Siplnaregiais arba turinčiais regėjimo sutrikimų* vadinami asmenys, kurie turi tam tikrą, kad ir ribotą galimybę priimti regimąją informaciją. *Kalbos ir kalbėjimo sutrikimams priskiriami: kalbos tempo sutrikimai* – greitakalbystė, lėtakalbystė; *Balso sutrikimai* – visiškas balso netekimas, balso silpnumas, dalinis balso sutrikimas; *Kalbos sutrikimai* – kalbos neišsivystymas, visos kalbos sistemos neišlavėjimas, apimantis fonetiką, leksiką ir gramatinę kalbos sandarą, sutrikusi kalbos raida, rašymo sutrikimai, įvairūs kiti komunikacijos sutrikimai – neurozinis ir organinis mikčiojimas.

Raidos negalia. Tai bet kokia fizinė ar protinė būklė išsivysčiusis iki 18-22 metų amžiaus ir nulemianti lėtesnį naujų žinių ir įgūdžių įgijimą. Raidos negaliai priskiriami vaikų celebrinis paralyžius, epilepsija. *Vaikų celebrinis paralyžius* – negalia, pasireiškianti kūno padėties, judėjimo bei pusiausvyros sutrikimais dėl smegenų centrų, kontroliuojančių raumenų veiklą ir valingus judesius pažeidimo. Šią negalią turintys asmenys dažnai turi ir kalbos sutrikimų. *Epilepsija* – tai užslėpta negalia, palyginti dažnai pasitaikantis sutrikimas, pasireiškiantis pasikartojančiais priepuoliais, „konvulsijomis“. Priepuoliai ištinka staigiai, sutrikus smegenų elektriniam aktyvumui. Vaistais dauguma epileptikų gali kontroliuoti

priepuolius. Priepuoliai būna įvairių formų, kai kurie trunka iki keleto minučių. Dažniausiai asmuo gauna „vidinį“ perspėjimą ir taip išvengia kritimo ar kitokio sužeidimo.

Protinė negalia. Tai žymus protinių sugebėjimų nukrypimas nuo normos, pasireiškiantis elgesio, emocijų ir socialinio prisitaikymo sutrikimais. Ši negalios rūšis yra įgimta. Ji pasireiškia ankstyvoje vaikystėje. Tai autizmas, dauno sindromas. *Autizmas* – tai kilinikis sindromas, kurį sukelia įvairūs kenksmingi organiniai, biologiniai bei genetiniai veiksniai. Dažnai autizmas atsiranda esant įgimtoms infekcijoms, sergant medžiagų apykaitos ar neurologinėms ligomis, nustačius genetinius sindromus. Dažniausiai kartu su autizmu nustatomas ir protinis atsilikimas. *Dauno sindromas* – fizinių anomalijų ir protinio atsilikimo derinys dėl papildomos, 21 – osios chromosomos. Tai yra genetinis sutrikimas ir labiausiai paplitusi sutrikusio intelekto forma, kuriai būdingi tam tikri fiziniai požymiai, pvz. nedidelis kūnas ir galva, mažos ausys, trumpos ir storos rankos, išsikišęs liežuvis bei įstriži akių plyšiai ir odos raukšlės vidiniuose akių kampuose.

Psichinė negalia. Psichinė liga yra sutrikimas, kuris paveikia smegenų funkcijas, sutrikdo mąstymą, jausmus bei bendravimą. Tai gydytojo diagnozuota, psichiatro patvirtinta liga. Žmogui, sergančiam psichine liga, sunku prisitaikyti kasdieniniame gyvenime. Psichinėmis ligomis susergama gyvenant, jos nėra įgytos. Skiriami šie psichinės sveikatos sutrikimai: *Šizofrenija* – tai lėtinė psichikos liga, kuri pažeidžia jausmus, mąstymą, valią, suvokimą. Tai girdėjimas, matymas ir jautimas dalykų, kurių tikrovėje nėra, t.y. kontakto su realybe praradimas; *Depresija* – psichinė būseną, kuriai būdingos neigiamos emocijos, pasyvumas, motyvacijos praradimas. Šiam sutrikimui būdinga sulėtėjęs mąstymas, prislopę judesiai, bloga nuotaika, liūdesys, neviltis. Žmogus visą laiką galvoja apie nemalonius savo paties ar artimųjų gyvenimo įvykius ir jaučiasi dėl jų kaltas, nemato savo gyvenimo perspektyvos, per menkai save vertina, praranda iniciatyvą, laikas jam tarsi sustoja, sulėtėja mąstymas, valia, elgesys pasidaro lėtas, žmogus greitai pavargsta, dėl to labai dažnai sumažėja jo darbo produktyvumas, o užsitęsusi depresija gali pastūmėti į savižudybę; *Bipolinis sutrikimas* – vienas kitą keičiantys ciklai, turintys priešingą emocijų krūvį. Vieno ciklo metu asmuo jaučia energijos ir teigiamų emocijų antplūdį, kito metu – panyra į gilią depresiją; *Nerimo sutrikimai* – panikos prieuoliai, potrauminio streso sutrikimas; *Valgymo sutrikimai* – anoreksija (nevalgymas), bulimija (persivalgymas ir vėmimas).

Negalios atsiradimo priežastys

Remiantis D. Žvikaite (2000), atskirais laikotarpiais negalios priežastys skyrėsi. Dažnai įvardijama pirminė ir antrinė negalia. *Pirminė* – atsiradusi dėl ligos, traumos, genetinių veiksnių, *antrinė* – atsiradusi dėl netinkamo gydymo ar slaugos, taip pat aplinkos, socialinės reikmės. *Negalios atsiradimo priežastys gali būti tokios:*

- ✓ Karai ir jų pasekmės, epidemijos, gyventojų migracija
- ✓ Skurdas, antisanitarinės buities sąlygos
- ✓ Žmonių tamsumas, elementaraus medicininio išsilavinimo stoka
- ✓ Žinių apie neįgalumo problemas trūkumas
- ✓ Nepakankamai parengtos pirminės medicininės ir sanitarinės pagalbos programos
- ✓ Ribojantys medicininę paramą veiksniai: resursai, geografinė padėtis, fiziniai ir socialiniai barjerai
- ✓ Antraeilis dėmesys socialinių ir ekonominių priemonių vystymuisi, neįgalumo profilaktikai bei įdarbinimui
- ✓ Nelaimingi atsitikimai gamtoje, žemės ūkyje, transporte
- ✓ Stresai ir kitos psichosocialinės problemos, susijusios su visuomenės santvarkos lūžiais
- ✓ Nepagrįstas vaistų vartojimas, piktnaudžiavimas narkotikais, stimulatoriais
- ✓ Urbanizacija ir jos pasekmės

Kitos negalios priežastys gali būti:

- ✓ Kraujotakos ligos
- ✓ Piktybiniai navikai
- ✓ Kaulų, raumenų ir jungiamojo audinio ligos
- ✓ Psichikos sutrikimai
- ✓ Nervų sistemos ligos
- ✓ Tuberkuliozė
- ✓ Kvėpavimo organų ligos
- ✓ Virškinimo organų ligos
- ✓ Profesinės ligos (Neįgaliųjų asmenų socialiniai poreikiai, jų tyrimo ir tenkinimo problemos, 1997).

Neįgalumo srityje tradiciškai skiriami du esminiai modeliai – *klinikinis* (medicininis pagal kilmę) ir *socialinis* (sąveikos) (Ruškus, Mažeikis, 2007).

Klinikinis modelis neįgalumą traktuoja kaip asmens problemą, kurią tiesiogiai sukelia liga, trauma ar kitas sveikatos pokytis. Šią problemą turi spręsti medicina – suteikti individui gydymo specialistų pagalbą. Neįgalumo valdymo paskirtis – gydyti asmenį, skatinti jo prisitaikymą ir keisti elgesį (Ruškus, Mažeikis, 2007). Tačiau, kaip teigia V. Vaicekauskienė (2008), neįgaliųjų vaikų gyvenimo kokybė priklauso nuo visuomenės požiūrio į neįgaliuosius. Klinikinis (medicininis) požiūris laiko neįgaliuosius ligoniais, kuriuos reikia gydyti ir socialiai neutralizuoti; raidos, normalizacijos bei integracijos modeliai orientuoti į tai, kad neįgaliesiems būtų sudarytos tokios pat galimybės vystytis ir mokytis, kaip ir neturintiems negalios, kad jiems būtų prieinami kasdieniniai visuomenės gyvenimo aspektai. Tuo tarpu A. Ališauskas (2008) pastebi, kad klinikinės paradigmos šalininkams rūpi vaiko raidos sutrikimo priežastys, pobūdis (sutrikimų diagnostika) ir to sutrikimo šalinimo bei korekcijos galimybės medicinos (medicininė korekcija) bei pedagoginėmis priemonėmis (didaktinė korekcija). J. Ruškaus (2002, 2003) teigimu, šios neįgaliųjų ugdymo paradigmos rėmuose specialusis pedagogas nurodomas, kaip žinių perteikėjas, autoritetas. Pedagoginės sąveikos nėra arba ji yra ribota, t.y. ji tik vienkryptė, svarbu žinios (iš mokytojo į vaiką). Pagrindinis ugdymo tikslas – rezultatas, „išgijimas“ (gydymo, auklėjimo, reabilitacijos ir pan.). Pasak mokslininko, neįgalūs asmenys šios paradigmos „rėmuose“ nelaimingi, ribojama asmenybė (cituota pagal Ališauskas, 2008)

Socialinis modelis neįgalumą traktuoja kaip socialinę problemą, kaip asmens įsitraukimą į visuomenės gyvenimą. Modelis aktualizuoja socialinio veiksmo, visuomenės atsakomybės, nuostatų ir ideologijos keitimo, žmogaus teisių temas (Ruškus, Mažeikis, 2007). Pasak J. Ruškaus (2002), šio modelio privalumai yra tie, kad požiūris į neįgaliuosius pagrįstas humanizmo, normalizacijos, gyvenimo kokybės principais, socialinių vaidmenų valorizacija, inkluzija. Tačiau akcentuojant pagrindinius socialinės lygybės ir žmogaus teisių principus, socialinės – interakcinės paradigmos požiūriu, ne nuo individo sutrikimo, o nuo socialinės aplinkos, t.y. socialinių normų ir nuostatų valentingumo ir lankstumo labiausiai priklauso individo socialinės integracijos sėkmė (Ališauskas, 2008).

Meninis (kultūrinis), saviraiškos modelis kalba apie gyvenimo kokybę, o ne apie sveikatą. Jis gerai sąveikauja su filosofiniu žmogaus būties svarstymu. Tačiau meninis - filosofinis modelis yra mažiausiai paplitęs, nežiūrint to, kad rezultatai grupėse būna vieni geriausių. Priežastis: terapinė kultūros interpretacija nenori pripažinti kūrybinio veiksmo, žaidimo kaip savitikslis, tiesiogiai su gyvenimo kokybe susijusio ir neinterpretuojamo sveikatos gerinimo ar bloginimo kategorijomis.

Socialinis saliotogeninis modelis konstatuoja kitokius – partnerystės santykius. Čia pagalba traktuojama kaip konstruojamas ir sąveikinis reiškiny, kur pasidalijama įsipareigojimais ir atsakomybe, kur ugdomas kiekvieno dalyvio atsakingumas ir savarankiškumas.

Kaip teigia V. Vaicekauskienė (2008), šiuo metu intensyvėja naujo požiūrio į neįgaliųjų globą sklaida – paramos modelis, kuris akcentuoja funkcinę ir socialinę neįgaliųjų integraciją, grindžiamą realiais socialiniais kontaktais su bendruomenės nariais ir dalyvavimu bendrame socialiniame gyvenime, individualiu bendravimu.

Apibendrinimas. Visuomenėje šalia įvairių socialinių grupių egzistuoja ir labai specifinė – neįgaliųjų mažuma. Ji išsiskiria savo statusu ir būdingomis problemomis. Fiziškai neįgaliuosius galima pavadinti ribine grupe tarp vadinamosios pagrindinės visuomenės ir rizikos grupių. Vaikas su negalia yra apibrėžiamas kaip vaikas iki 18 metų, kuris dėl neįgalumo yra iš dalies arba visiškai neįgijęs jo amžių atitinkančio savarankiškumo ir jo galimybės ugdytis bei dalyvauti visuomenės gyvenime yra ribotos.

1.2. Negalios suvokimas įvairių teorijų kontekste

Kaip teigia M. Xiberr (1998), *etiketizacija (angl. labeling)* yra toks procesas, kai tam tikrai socialiniai grupei yra suteikiama etiketė, o socialinės normos neatitinkantis individas yra kategorizuojamas, t.y. jam suteikiamas neigiamos konotacijos ženklas – stigma (cituota pagal Ruškus, 2001). Negalios stigma rodo pažymėto individo marginalumą (*pranc.. marge – paraštė, socialinis marginalumas – buvimas visuomenės paraštėje*) socialinės normos požiūriu. Pasak E. Goffman, (1995) negalia nėra organinis ar socialinis atributas, tačiau yra socialinė situacija, kai socialinis individo identitetas sutapatinamas su individą diskredituojančiu atributu ir taip net formuojamas specifinis sąveikos tipas (cit. ten pat). Remiantis, E. Goffman (1995), ši sąveika ypatinga tuo, jog viena vertus, visuomenės neįgalųjį “įtikinėja“, kad jis yra didesnės grupės narys (t.y. jis – normalus žmogus), antra vertus, neįgalusis bet koku atveju išlieka kitoks, skirtingas. Ir neverta neigti neįgalaus individo skirtybę. Nors stigmatizuotas asmuo siekia kiek įmanoma peržengti jį skiriančią atributą, stigmą, tačiau tai jam padaryti nepavyksta. Vyksta net priešingi procesai: stigmatizuotasis prisiima atsakomybę už nesėkmę ir galų gale interiorizuoja specifinį, linkusį į menkavertiškumą identitetą (cit. ten pat).

Pasak E. Goffman (1963) ir P. Teelon (1992), stigma – tai bet koks fenomenas, kai žmogus pasižymi koku nors fiziniu, psichologiniu ar socialiniu deviantiškumo (nukrypimo) požymiu, žyme, ir ta

žymė (stigma) ryškiai skiriasi nuo kultūriškai nusistovėjusių normų. Žmogus su tokia žyme visada yra diskredituojamas, jo šalinamasi. Stigma gali skirtis: 1) matomumu, žymumu (angl. salience), t.y. kiek jos matomos, kiek jas galima nublėpti 2) griauamumu (angl. disruptiveness), t.y. kiek jos šokiruojančios, svarbios bendraujant, reikšmingos pačiam stigmatizuotajam (cituota pagal Suslavičius, 2006).

Kaip teigia A. Suslavičius (2006), stigmatizavimui paaiškinti sukurta įvairių teorijų. Pasak E. Jones (1984), kuris remdamasis vaidmenų teorija išskėlė mintį, kad stigmatizuotieji visuomenėje vaidina „vaiko tarp suaugusiųjų“ vaidmenį (būna pasyvūs, stengiasi atkreipti į save dėmesį, izoliuotis ar kt.), ir būtent tai sukelia jų funkcionavimo visuomenėje problemų (cituota ten pat). Tuo tarpu J. Brigham (1991) kelia idėją, kad stigmatizuotieji – tai naujas, neįprastas stimulus, o stimulo naujumas visada gąsdina. Todėl žmonės į stigmatizuotuosius reaguoja su baime, įtampa, stengiasi nuo jų atsitolinti.

Kita vertus, pasak Oliver (1996), negalia yra socialiai sukonstruotas reiškinys, kylantis iš visuomenėje egzistuojančios socialinės spaudos (*oppression*) neįgaliųjų atžvilgiu. Socialinio modelio šalininkai sutrikimą vertina vien kaip fizinio kūno aprašymą, kuris nepatenka į negalios apibrėžimą: „Neįgalumas neturi nieko bendra su kūnu. Tai socialinės organizacijos, kuri sudaro kliūtis neįgaliesiems visapusiškai ir lygiom teisėm dalyvauti visuomenėje, pasekmė“ (cituota pagal Viluckienė, 2008).

Panašiai teigia ir J. Pivorienė (1998) nurodydama, kad sociologiškai *negalia* galima apibrėžti kaip socialinį procesą, kuriame individai gali atlikti vienus, bet nepajėgia išpildyti kitus vaidmenis. Negalia susijusi su vaidmenų atlikimo rezultatais, priklausančiais nuo įvairių negalios aspektų bei išorinių psichosocialinių veiksnių:

1. *Skirtingos sąlygos sukelia skirtingus funkcinis sutrikimus.* Pvz. akliesiems, kurtiesiems ar negalintiems judėti kyla labai skirtingos funkcinės problemos
2. *Skiriasi negalios laipsnis.* Vieni mato, girdi, juda geriau, kiti – blogiau. Negalia gali būti statiška arba progresuojanti, įgimta arba įgyta
3. *Tyrimais įrodyta, kad negalios matomumas ir amžius, kada įgyta negalia, turi įtakos psichologinei individų integracijai.* Tai susiję su turėtais vaidmenimis ir nesugebėjimu ar perorganizuotu sugebėjimu jas atlikti. Skiriasi regėjimo netekusio keturiolikmečio ir trisdešimties sulaukusio dviejų vaikų tėvo integracijos poreikiai, kryptys ir galimybės
4. *Kaip žmogus apibrėžia negalią ir į ją reaguoja susiję su tuo, kokiai socialinei grupei jis priklauso.*

Tuo tarpu J. Ruškus (2001) teigia, kad kiekviena visuomenė, nesvarbu, kokia ji, apibrėžiama pagal tai, kokie tarpusavio santykiai susiklosto tarp jos narių. Kiekviena visuomenė pasižymi universaliais

bendrakultūriniais ir specifiniais kultūriniais socialinių santykių dėsniniais. Santykiams būdinga, jog žmonės yra linkę burtis į artimas sau grupes, o kitus skirstyti į kategorijas priklausomai nuo to, kaip tie kiti yra suvokiami. Taip formuojasi grupės, vadinamos “mes“ ir “jie“. “Mes“ grupės narius nepriklausomai nuo jos išsiplėtimo laipsnio (šeima, draugai, baltieji ir pan.) jungia tam tikras bendrumo, solidarumo jausmas. “Mes“ grupės nariai gerai supranta, kas vyksta jų grupės viduje, jaučiasi gerai, gali pakankamai nesunkiai prognozuoti ateitį. Tuo tarpu J. Ruškus (2001) teigia, kad “jie“ yra tie, kurie skirtingi, kitokie nei “mes“ grupės nariai. “Jie“ – tai grupė, kuriai “mes“ nariai nepriklauso ir nenorėtų priklausyti. “Jie“ yra svetimi, kadangi apie juos mažiau žinoma, neaišku, kaip su jais elgtis ir ko iš jų tikėtis. Svetimas – tai nėra nepažįstamas, o individas, apie kurį daugiau ar mažiau žinoma. Tai nei draugai, nei priešai, tad mes tiksliai nežinome, kaip elgtis su jais, ko iš jų tikėtis. Tokie žmonės vienu metu gali būti ir čia, ir ten. Į tokius žmones žiūrima nepalankiai, su jais jaučiamasi nejaukiai.

Apibendrinimas. Negalios reiškinys suvokiamas skirtingai. Viena vertus negalia suvokiama kaip socialinė situacija, kurioje iš vienos pusės neįgalusis yra įtikinėjamas, kad jis yra didesnės grupės narys, tačiau iš kitos pusės – neįgalusis bet koku atveju išlieka kitoks. Antra vertus negalia yra prilyginama stigmatui (fiziniam ar psichologiniam) požymiui, kuris ryškiai skiriasi nuo kultūriškai nusistovėjusių normų. Dar vienu požiūriu negalia suvokiama kaip socialiai sukonstruotas reiškinys, kylantis iš visuomenėje egzistuojančios socialinės spaudos neįgaliųjų atžvilgiu. Negalią taip pat galima apibrėžti ir kaip socialinį procesą, kuriame individai gali atlikti vienus, bet nepajėgia išpildyti kitų vaidmenų.

1.3. Socialinių nuostatų neįgaliųjų atžvilgiu ypatumai

Kaip teigia J. Ruškus (2002), visuomenėje vyrauja toks nuostatų neįgaliųjų atžvilgiu struktūrinis modelis:

- ✓ *Vidinė įtampa sąveikos metu* (bendraudant su neįgaliuoju, atsiranda tam tikra vidinė įtampa, nežinomybė, netikrumas, nežinojimas kaip elgtis)
- ✓ *Artimumo atsisakymas* (atsisakymas asmeninių, šeimyninių santykių su neįgaliuoju)
- ✓ *Bendras atstūmimas* (bendra neigiama orientacija ir argumentacija už neįgaliųjų segregaciją bei socialinį apribojimą)
- ✓ *Autoritarinis paslaugumas* (po išoriškai teigiamomis nuostatomis slypi noras neįgaliesiems taikyti specifines korekcines priemones)

- ✓ *Emocinių savybių priskyrimas* (neigiami neįgaliųjų polinkiai suvokiami kaip negalios pasekmė)
- ✓ *Kančios identifikacija* (neįgalieji sukelia sveikųjų neigiamas asmenines reakcijas į negalią)
- ✓ *Funkciniais ribotumais* (neįgaliųjų gebėjimo prisitaikyti savo aplinkoje nuvertinimas).

Pasak J. Ruškaus (2002), nuostatos neįgaliųjų atžvilgiu struktūrinių elementų pažinimas leidžia paaiškinti neįgaliųjų integracijos į visuomenę kliūtis, išskylančias ne dėl vieno ar kito žmogaus funkcijos sutrikimo fakto, bet dėl žmonių nuostatų specifiškumo. Kaip teigia Ruškus, Mažeikis (2007), visuomenės požiūrio į negalią tyrimai rodo, jog daugeliu atvejų socialinės nuostatos neįgaliųjų atžvilgiu yra neigiamos: į neįgaliuosius žmones vis dar žiūrima kaip į vertus užuojautos ar gailesčio, dažniausiai pirmiau atkreipiamas dėmesys į negalią, o ne į patį žmogų (cituota pagal Raudeliūnaitė, Šinkūnienė, 2010).

Pasak R. Raudeliūnaitės ir J. R. Šinkūnienės (2010), šiandien nustatomos šios neįgaliųjų socialinės atskirties formos:

- ✓ *Tarpasmeninių santykių prieštaringumas*: skelbiamos visuotinai pripažintos elgesio normos nesutampa su socialiniais vaizdiniais ir nuostatomis, tai atsiskleidžia kontaktų paviršutiniškumu, apsimestiniu rūpinimusi, gailesčiu ar net neįgaliojo nuvertinimu)
- ✓ *Profesionalizmo vyravimas humanizmo atžvilgiu*
- ✓ *Institucionalizacija*
- ✓ *Bendruomeninių tarnybų stoka*

Apibendrinimas. Pagrindinė neįgaliųjų integracijos visuomenėje kliūtis – nuostatų neįgaliųjų atžvilgiu ypatumai. Tenka pripažinti, kad neretai šios nuostatos yra neigiamos. Dažniausiai yra atkreipiamas dėmesys į negalią, o ne į patį žmogų.

2. SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMŲ SAMPRATA

2.1. Socialinės rizikos šeimos apibrėžimas

Socialinės rizikos šeimų tematika yra aktuali daugelyje pasaulio valstybių, ypač tų, kurios išgyveno ir tebeišgyvena (pavyzdžiui, Lietuva) esmines socialines permainas. Vaikai – būsimieji socialinio veiksmo dalyviai ir nuo jiems skiriamo dėmesio priklausys ateities visuomenė, tautos ir jos valstybės perspektyva (Kondrotaitė, 2006). Remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992), šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas; tėvų teisė ir pareiga auklėti savo vaikus dorais žmonėmis³. Analizuojant socialinės rizikos šeimas pastebima, kad pastaraisiais metais jos tapo ypač ryškiu neigiamu socialiniu reiškiniu, kuris nagrinėjamas daugiausia valstybės lygmeniu; dažniausias šio reiškinio sprendimo būdas yra piniginės pašalpos. Visada egzistavo socialinės rizikos šeimų problema, tačiau anksčiau ji nebuvo tokia „suvešėjusi“, nes žmonės labiau bendravo tarpusavyje, rūpinosi vienas kitu. Remiantis statistiniais duomenimis (Lietuvos statistikos departamentas, 2011), socialinės rizikos šeimų Lietuvoje 2011 metų pabaigoje buvo 10 608, vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, skaičius siekė 22 073⁴. Analizuojant socialinės rizikos šeimų situaciją, tenka pripažinti, kad bendruomenės nariai patys pasiekia sau teisę spręsti: padėti savo gyvenamojoje teritorijoje šios socialinės grupės nariams ar ne (Kondrotaitė, 2006).

Socialinės rizikos šeimos – tai šeimos kaip socialinio instituto ir kaip mažos pirminės socialinės grupės tipas, kuris dėl savo ypatybių neatitinka savo paskirties ir neviseškai vykdo savo funkcijas, yra labiau veikiamas neigiamų socialinių veiksnių ir koreliuoja su socialinės rizikos grupėmis, kurios kelia grėsmę normaliam visuomenės funkcionavimui (Guščinskienė, Kondrotaitė 2006).

Socialinės rizikos šeima – šeima, kurioje vyrauja krizė dėl to, kad vienas ar keli šeimos nariai piktnaudžiauja psichoaktyviomis medžiagomis (alkoholiu, narkotikais, narkotinėmis medžiagomis ir kt.) arba (ir) yra priklausomas nuo azartinių lošimų, arba (ir) neprižiūri savo vaikų (globotinių) ir leidžia jiems valkatauti, elgetauti, arba (ir) dėl turimos negalios, skurdo, socialinių įgūdžių stokos negali ar nemoka

³ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014 (1992-11-30).- [žiūrėta 2011-09-24]. – Internetu <<http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.html>>

⁴ Lietuvos statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Socialinės rizikos šeimos metų pabaigoje.

Požymiai: administracinė teritorija. –[žiūrėta 2012-11-14].-Internete

<<http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveelections.asp?MainTable=M3160902&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSIId=4024&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>>>

prižiūrėti vaikų (globotinių), arba (ir) naudoja psichologinę, fizinę arba seksualinę prievartą, arba (ir) gaunamą valstybės paramą panaudoja ne šeimos interesams (Socialinio darbo pradžiamokslis, 2004).

Socialinės rizikos šeima – šeima, kurioje vyrauja krizė dėl to, kad vienas ar keli šeimos nariai naudoja fizinę, seksualinę ar psichologinę prievartą. Prievartos rizika yra padidėjusi dėl piktnaudžiavimo alkoholiu, narkotinėmis medžiagomis, skurdo, socialinių ar tėvystės įgūdžių stokos. Šiose šeimose vaikui skirtos išmokos naudojamos ne pagal paskirtį, neatliekamos arba netinkamai atliekamos tėvų pareigos auklėti ir prižiūrėti vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, sudaryti sąlygas jų vystymuisi ir socializacijai, aprūpinti gyvenamuoju būstu (Biudžetinės įstaigos Klaipėdos miesto vaiko krizių centro nuostatai, 2003, cituota pagal Kasnauskienė, Račkauskienė, 2008)

Kaip teigia I. Leliūgienė, *socialinės rizikos šeima* – tai šeima, kurios socialinis funkcionavimas dėl objektyvių ar subjektyvių priežasčių sutrikdytas. Ji neišvengiamai yra nevisavertiškumo būsenos. Tai pabėgėlių šeimos, daugiavaikės, auginančios neįgalius vaikus, nepilnos šeimos. Potenciali socialinė rizika gali atsirasti nepalankiomis ekonominėmis ir psichologinėmis sąlygomis, dėl sunkumų auklėjant vaikus, kylant šeimos narių konfliktams, girtuokliaujant, dėl priklausomybės narkotikams, žiauraus elgesio šeimoje, pirmiausia – vaikų atžvilgiu (cit. pagal Kundrotaitė, 2006).

Remiantis Socialinių paslaugų įstatymu (2006), *socialinės rizikos šeima* apibrėžiama, kaip šeima, kurioje auga vaikų iki 18 metų ir kurioje bent vienas iš tėvų piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis arba toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, dėl socialinių įgūdžių stokos nemoka arba negali tinkamai prižiūrėti vaikų, naudoja prieš juos psichologinę, fizinę arba seksualinę prievartą, gaunamą valstybės paramą panaudoja ne šeimos interesams ir todėl kyla pavojus vaikų fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi ir saugumui. Socialinės rizikos šeimai priskiriama ir tokia šeima, kurios vaikui įstatymų nustatyta tvarka nustatyta laikinoji globa (rūpyba)⁵.

Kaip teigia T. N. Liobikienė, J. R. Šinkūnienė (2010), rizikos šeimoje augantys vaikai paprastai patiria vaidmenų sumaištį: kartais iš jų reikalaujama atlikti vaikų vaidmenį, bet dažniausiai – suaugusiųjų: stengtis, kad šeimoje būtų maisto, prižiūrėti mažesnius brolius ar seseris. Kai kada vaikai nelanko mokyklos todėl, kad nori apsaugoti tėvus nuo girtavimo arba rūpinasi broliukais ir sesutėmis. Dažnai vaiko problemos slepia jo stipriąsias savybes, kurios lieka neįvertintos.

Socialinės apsaugos ir darbo ministro (2003) įsakyme *socialinės rizikos šeima* apibrėžiama kaip šeima, kurioje narių bendradarbiavimas ir emocinis bendravimas yra sutrikę ir kurios neigiama aplinka

---

⁵ Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatymas. - [žiūrėta 2012-09-16]. – Internetė < http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=270342&p_query=&p_tr2=>

neskatina sveiko bei produktyvaus asmenybės augimo ir vystimosi. Tokios šeimos nesugeba tenkinti vaiko emocinių ir fizinių reikmių, be to, bendravimo būdas tokiose šeimose gerokai apriboja vaiko galimybes išreikšti poreikius ir jausmus. Vaikai, augantys tokiose šeimose, labai žemai save vertina, nesitiki, kad jų poreikiai yra svarbūs ir gali būti patenkinti, neturi tinkamų socialinių įgūdžių⁶.

Apibendrinimas. Socialinės rizikos šeimų tematika yra aktuali daugelyje pasaulio valstybių, ypač tų, kurios išgyveno ir tebeišgyvena esmines socialines permainas. Analizuojant socialinės rizikos šeimas pastebima, kad pastaraisiais metais jos tapo ypač ryškiu neigiamu socialiniu reiškiniu. Socialinės rizikos šeima apibrėžiama, kaip šeima, kurioje auga vaikų iki 18 metų ir kurioje bent vienas iš tėvų piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis arba toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, dėl socialinių įgūdžių stokos nemoka arba negali tinkamai prižiūrėti vaikų, naudoja prieš juos psichologinę, fizinę arba seksualinę prievartą, gaunamą valstybės paramą panaudoja ne šeimos interesams ir todėl kyla pavojus vaikų fiziniams, protiniams, dvasiniams, doroviniams vystymuisi ir saugumui. Socialinės rizikos šeimai priskiriama ir tokia šeima, kurios vaikui įstatymų nustatyta tvarka nustatyta laikinoji globa (rūpyba).

2.2. Socialinės rizikos šeimų atsiradimo priežastys

Kiekvieno vaiko gimimas gali stipriai paveikti visos šeimos dinamiką. Neįgalaus vaiko gimimo įtaka šeimai gali būti dar didesnė. Tik pastaraisiais metais kiek rimčiau susirūpinta šeimomis, auginančiomis neįgalų vaiką. Remiantis statistiniais duomenimis (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, 2006) šalyje gyvena 15 667 vaikų, kuriems nustatytas neįgalumas. Kas trečiam vaikui neįgalumas nustatytas dėl psichikos ir elgesio sutrikimų, kas penktam – dėl įgimtų anomalijų ir kas septintam – dėl nervų sistemos ir jutimo organų ligų (Lietuvos Statistikos departamentas, 2011).

Šeima yra gyvybingas paguodos ir ramybės, meilės ir draugiškumo šaltinis. Tačiau ji taip pat gali būti vienetvės, smurto ir begalinės neteisybės vieta (Kasnauskienė, Račkauskienė, 2008). Anot M.

---

⁶ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo. – [žiūrėta 2012-09-09]. – Interneto <http://www.nplc.lt/sena/aukos/informacija/t-aktai/isak/SADM-isak-20031217-NrA1-207.pdf> >

Leliūgienės, nemaža *rizikos veiksmų*, kurie lemia socialinės rizikos šeimų atsiradimą, sąlygiškai galima suskirstyti į dvi dideles grupes, tai:

✓ ***šeimų struktūros ypatumai:***

nepilnos šeimos (atsiradusios dėl tėvų skyrybų ar sutuoktinio (vieno ar abiejų mirties), ar kai viena motina augina vaiką (vaikus), taip pat šeimos su dideliu šeimos narių skaičiumi (Pettee, Hong, 2001); menkai aprūpintos šeimos (reikšmės turi tėvų ilgalaikis nedarbas arba mažai apmokamas darbas; socialinės, švietimo, sveikatos paslaugų ribotumas) Bledienė, 2008); nepalankios ekonominės ar psichologinės sąlygos (Kasnauskienė, Račkauskienė, 2008) šeimos, kuriose yra neįgalių arba lėtinėmis ligomis sergančių asmenų, kuriems būtina nuolatinė priežiūra; šeimos, kurių narys / nariai yra įkalinimo vietoje arba ką tik grįžo iš jų ir yra socialinės adaptacijos procese; taip pat asmenys, priklausantys kokiai nors socialinės rizikos grupei

✓ ***šeimos narių tarpusavio sąveikų iškreiptas pobūdis:***

bendrų visuomeninio gyvenimo ir buitės interesų ir tikslų nebuvimas, nepatikimumas ir nepasitikėjimas vienas kitu, tarpusavio supratimo bei palaikymo nebuvimas, grubūs ir žiaurūs santykiai su artimaisiais (cituota pagal Kundrotaitė, 2006); šalti tarpusavio santykiai bei nepasitikėjimas vienas kitu (Repetti ir kiti, 2001) sunkumai auklėjant vaikus, neužtikrinimas pagrindinių savo vaikų teisių, šeimos narių konfliktai, girtuokliavimas, žiaurus elgesys šeimoje su vaikais, iš kartos į kartą perduodamas netinkamas elgesys, nevykusiai pasirinktas gyvenimo būdas, netinkamas apsisprendimas svarbiais savo gyvenimo klausimais, silpnumas įveikiant nepalankias aplinkybes (Kasnauskienė, Račkauskienė, 2008); šeimos, pasižyminčios žemesniu socialiniu dalyvavimu (Pettee, Hong, 2001)

Pasak G. Kondrotaitės (2006), praktika rodo, kad vieną socialinės rizikos šeimą gali paveikti abiejų minėtų grupių rizikos veiksniai. Pavyzdžiui, šeima tam tikru savo gyvavimo laikotarpiu gali būti nepilna ir menkai finansiškai aprūpinta (tai šeimos struktūros ypatumai) bei jos nariai gali neturėti bendrų interesų ir nepasitikėti vieni kitais (tai šeimos narių tarpusavio sąveikos iškreiptas pobūdis).

Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakyme (2006) numatomos šios priežastys, dėl kurių šeima yra įtraukiama į socialinės rizikos apskaitą:

- ✓ šeima, kuri nesirūpina savo vaikais, dažnas tėvų girtavimas dėl kurio nukentėjo vaikai būdami be suaugusiųjų priežiūros, valstybės paramą tėvai naudoja ne šeimos ir vaikų interesais
- ✓ tėvų nesirūpinimas vaikų mokymu, auklėjimu, vaikų poreikiais, nepasiėmimas vaikų iš švietimo ir ugdymo įstaigų arba neišleidimas į jas

- ✓ nesirūpinimas vaikų sveikata, nevykdant gydytojų nurodymų, nelankant ligoninėse (sanatorijose) ar neatsiimant iš jų vaikų tėvus, dėl smurto prieš vaiką atvejus
- ✓ administracinio poveikio priemonių taikymą tėvams už tėvų valdžios nepanaudojimą ar panaudojimą priešingai vaiko interesams ar kitus teisės pažeidimus, susijusius su vaiko teisių apsauga
- ✓ administracinių, civilinių arba baudžiamųjų priemonių taikymą tėvams, tėvų valdžios vaikų atžvilgiu laikiną ar neterminuotą apribojimą
- ✓ savivaldybių teritorijoje neprižiūrimus arba be tėvų globos laikinai likusius vaikus, kurių tėvų gyvenamoji vieta nurodyta kitoje savivaldybėje, nei rastas be tėvų priežiūros paliktas vaikas
- ✓ socialinių darbuotojų, dirbančių su socialinės rizikos šeimomis, ar šeimos ir vaiko poreikį socialinėms pareigoms nustatančio socialinio darbuotojo, paskirto savivaldybės institucijos nustatyta tvarka, kai priimamas sprendimas socialinės rizikos vaikui ar likusiam be tėvų globos vaikui skirti trumpalaikę socialinę globą
- ✓ privačių asmenų (pačių vaikų, vieno iš sutuoktinių, kaimynų, giminaičių, kitų asmenų) apie jiems žinomus nesirūpinimo vaikais, smurto prieš vaikus, nuolatinio tėvų girtavimo atvejus, apie alkstančius, apleistus, be tėvų priežiūros nuolat paliekamus vaikus, apie valstybės šeimai ir vaikams skirtos paramos naudojimą ne pagal paskirtį⁷.

Kita vertus, pasak G. Kondrotaitės ir J. Guščinskienės (2006), šiuo metu Lietuvoje dažniausiai šeima į socialinės rizikos šeimų įskaitą įrašoma dėl tam tikrų pagrindinių priežasčių:

1. Sutuoktiniai girtauja ir gautą valstybės paramą panaudoja ne vaiko interesams tenkinti, smurtauja prieš savo nepilnamečius vaikus, t. y. tėvai nesugeba atlikti savo vaidmens, nesudaro palankių sąlygų nepilnamečiams vaikams atlikti savo vaidmenis
2. Lietuvoje per menkai išstobulinta socialinių paslaugų teikimo šeimai sistema. Dažniausiai apsiribojama tik finansinės paramos teikimu ir jos naudojimo priežiūra. Reikia pabrėžti, kad skirtinga padėtis šiuo metu yra susiklosčiusi mieste ir kaime. Miestuose veikia daugiau nevyriausybinių organizacijų, teikiančių konsultavimo, mokymo ir kitas panašaus pobūdžio paslaugas socialinės rizikos šeimoms ir jose

⁷ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Dėl socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitos savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnyboje (skyriuje) tvarkos aprašo patvirtinimo 2006. -[žiūrėta 2011-09-16].- Internetė< http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=281274&p_query=&p_tr2=>

augantiems vaikams. Minėtų paslaugų teikėjams dažnai tenka atlikti tuos vaidmenis, kuriuos normaliomis sąlygomis privalo atlikti tėvai ir globėjai. Kaimuose gyvenančioms šeimoms tokios paslaugos beveik neprieinamos

3. Netinkamas valstybės teikiamos finansinės (piniginės) paramos vaikui naudojimas yra viena iš priežasčių, dėl kurių šeima įtraukiama į socialinės rizikos šeimų apskaitą.

Apibendrinimas. Yra daugybė priežasčių, dėl kurių šeima yra įtraukiama į socialinės rizikos šeimų apskaitą. Tačiau šiuo metu Lietuvoje prie pagrindinių priežasčių yra nurodomos šios: sutuoktiniai girtauja ir gautą valstybės paramą panaudoja ne vaiko interesams tenkinti, smurtauja prieš savo nepilnamečius vaikus; Lietuvoje per menkai išstobulinta socialinių paslaugų teikimo šeimai sistema (skiriasi socialinių paslaugų teikiamas mieste ir kaime); netinkamas valstybės teikiamos finansinės (piniginės) paramos vaikui naudojimas yra viena iš priežasčių, dėl kurių šeima įtraukiama į socialinės rizikos šeimų apskaitą.

2.3. Neįgalus vaikas socialinės rizikos šeimoje

Pasak R. Butkevičienės (2001), šeimai, auginančiai neįgalų vaiką, pastarasis dešimtmetis Lietuvoje buvo ypatingas dviem aspektais: požiūrio į šeimą ir požiūrio į negalią naujumu.

Šeimų, auginančių neįgalius vaikus, problemos Lietuvoje pradėtos nagrinėti tik pastarajame dešimtmetyje. Lietuvoje priimti įstatymai ir kiti dokumentai apie neįgaliųjų teises ir galimybes – Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas (2005)⁸, Specialiojo ugdymo įstatymas (2011)⁹, Šeimos politikos koncepcija (2008)¹⁰, - akcentuoja šeimos, ypač tėvų, vaidmenį vaiko su negalia visapusiško vystymosi ir integracijos procese, tačiau šiuo laikotarpiu išryškėjo akivaizdus neatitikimas tarp deklaruojamų principų ir galimybių juos įgyvendinti (Butkevičienė, 2001).

Kiekvieno vaiko gimimas gali stipriai paveikti visos šeimos dinamiką. Neįgalaus vaiko gimimo įtaka šeimai gali būti dar didesnė. Tik pastaraisiais metais kiek rimčiau susirūpinta šeimomis, auginančiomis neįgalų vaiką. Remiantis statistiniais duomenimis, 2006 metais šalyje gyveno 15 667

⁸ Lietuvos Respublikos Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas. Nauja įstatymo redakcija nuo 2005 m. liepos 1 d. (keistas įstatymo pavadinimas): Nr. IX-2228, 2004-05-11, Žin., 2004, Nr. 83-2983 (2004-05-22). –[žiūrėta 2012-09-09]. – Internetu < http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=264550&p_query=&p_tr2= >

⁹ Lietuvos Respublikos Specialiojo ugdymo įstatymas. Žin., 2011, Nr. 122-5769. –[žiūrėta 2012-09-09]. – Internetu < http://www.smm.lt/ugdymas/specialusis/teises_aktai.htm >

¹⁰ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo 2008 m. birželio 3 d. Nr. X-1569. – [žiūrėta 2012-09-09]. – Internetu < http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5477&p_k=1 >

vaikų, kuriems nustatytas neįgalumo lygis. Kas trečiam vaikui neįgalumas nustatytas dėl psichikos ir elgesio sutrikimų, kas penktam – dėl įgimtų anomalijų ir kas septintam – dėl nervų sistemos ir jutimo organų ligų.

Taigi, šeimoje kuriama socialinė aplinka – svarbiausias veiksnys, lemiantis vaiko asmenybės tapsmą (Vaitkevičienė, Jozėnaitė, 2008).

Sunkios ekonominės sąlygos bei visuomenės problemos (nusikalstamumas, narkomanija, alkoholizmas) destabilizuoja šeimos gyvenimą, trikdo jos funkcionavimą (Butkevičienė, 2001). Šiandienos visuomenės socialinių, moralinių, ekonominių bei kitų problemų atspindys – agresyviai besielgiantys, nesaugūs, menkų socialinių gebėjimų, emociškai pažeisti vaikai (Vaitkevičienė, Jozėnaitė, 2008).

Kaip teigia R. Butkevičienė (2001), nors visuomenė pripažino šeimos, kaip svarbiausio socializatoriaus, vaidmenį vaiko vystymesi, daugeliui šeimų ši funkcija yra nelengvas uždavinys. Dabartiniams tėvams sunku perduoti tas vertybes ir normas, kurios pabrėžiamos šiandien. Vienas iš svarbiausių veiksnių, lemiančių santykius šeimoje, yra kultūrinės, tautinės ir religinės visuomenės tradicijos. Daugelio šių šeimų vaikų padėtis yra ekstremali, jiems teikiama valstybės pagalba yra nepakankama ir dažnai pavėluota, nes trūksta žmonių, ir kitų išteklių atsakingose institucijose.

Šeimos su neįgaliais vaikais turi specifinių sunkumų. Vaiko negalios atveju šeimos „svoris“ – jos pareigos ir atsakomybė – dar labiau padidėja: šeima tampa pagrindine, o kartais ir vienintele tiesiogine aplinka savo vaikui (Butkevičienė, 2001). Pasak J. Ruškaus (2002), nauji moksliniai tyrimai įrodė, jog vieno šeimos nario negalia neišvengiamai paveikia visą šeimą kaip sistemą. Tiek šeimoje, tiek aplik ją susiformuoja nepalankus požiūris į tokią šeimą. Šeimos nariai pradeda kaltinti save ir vienas kitą, aplinkinių akyse tokia šeima tampa „nenormalia“, „sutepta“, „asocialia“. Taip formuojamas mitas, kad neįgalūs vaikai yra šeimų asocialumo ir jos narių psichinio ar moralinio degradavimo rezultatas. Šeima, auginanti neįgalų vaiką, stokoja kompetentingos pagalbos. Kaip teigia J. Ruškus (1997), ankstyvosios intervencijos į šeimą tikslas yra aiškus: reikia išsaugoti ir padėti kurti naujus ryšius tarp tėvų ir vaiko. Pagalbą turėtų teikti kompleksiskai pedagoginės, psichologinės, ankstyvosios intervencijos, medicininės, nevyriausybinės organizacijos ir kt. Šeimos socialinis ekonominis statusas, kaip demografinė charakteristika, labai svarbus pirmajai tėvų reakcijai į negalią bei tolesnei vaiko socializacijai. Pastebėta, kad kuo aukštesnis tėvų socialinis statusas, tuo didesni reikalavimai vaikui ir ryškesnis nusivylimas, jei lūkesčiai nepateisinami (Gedvilienė, Baužienė, 2009). Panašios nuomonės ir M. Kwai-sang Yau ir Cecilia W. P. Li-Tsang (1999), kurie teigia, kad vaiko gimimas su tam tikra negalia gali priskirti papildomus

fizinius, finansinius ir emocinius reikalavimus jų tėvams, negu vaikai, neturintys negalios. Tyrimai rodo, kad tėvai, kurių vaikai turi tam tikrą negalią, patiria didesnę emocinę įtampą bei dažniau serga depresija nei kiti tėvai. Tėvai, turintys aukštesnįjį mokslinį išsilavinimą, sugeba efektyviau susidoroti su jų vaiko negalia, negu tėvai, turintys žemesnį išsimokslinimo lygį. Be to, išsilavinimo lygis paprastai turi įtakos socialinei – ekonominei padėčiai, kuri taip pat yra viena iš šeimos savybių, kurios, kaip manoma, daro įtaką tėvų emociniam susitaikymui su vaiko negalia. Pasak K. Meadow ir L.Meadow šeimos reakcijas į stresą, atsiradusį gimus neįgaliam vaikui, sukelia krizę. Pastebėta, kad žemesnės klasės šeimos su mažomis finansinėmis įplaukomis ne tik patiria krizę dėl pajamų, bet ir turi mažiau galimybių naudotis sveikatos, energijos ištekliais, taip pat gauti informacijos ir pagalbos krizei įveikti. Mamos, kurių socialinis – ekonominis statusas aukštesnis, į vaiko negalią dažniau reaguoja kaip į netektį, tuo tarpu žemesnio socialinio – ekonominio statuso mamos vaiko negalią priima kaip vaidmenų krizę savo šeimoje (cituota pagal Butkevičienė, 2001). Kitas savybes apima šeimos dydis bei forma, kultūrinis fonas ir geografinė vieta (M. Kwai-sang Yau ir Cecilia W. P. Li-Tsang, 1999).

Neįgalaus vaiko gimimą dažnai lydi gimdymo komplikacijos, dėl to vaikas per greitai atitraukiamas nuo motinos, nutraukiamas jų emocinis ryšys. Sunkaus gimdymo trauma, atsiskyrimo su vaiku pasekmės gali būti išgydytos, jei yra pasitikėjimo aplinka. Deja, neįgalaus vaiko gimimas visada atrodo kaip nepakeliama neteisybė tiek tėvams, tiek medikams: situacija yra sunkiai išgyvenama.

J. Ruškaus teigimu (1997), labai svarbu suvokti, kokia yra tarpusavio santykių tarp motinos ir vaiko dinamika, kad suprastum, kas atsitinka, kai vaikas gimsta neįgalus. Vaiko protiniam vystymuisi yra labai svarbus artimiausios aplinkos poveikis, o vaiko elgesiui – ir tarpusavio santykiai šeimoje.

Pasak J. Ruškaus (1997), tėvų reakcija į vaiko gimimą priklauso nuo negalios sunkumo, kaip tą negalią priima visuomenė, kaip tėvai yra informuojami apie diagnostiką. Skirtingos negalios šeimoms sukelia kitokio pobūdžio rūpesčių ir stresų. Nustatyta, kad didelį stresą patiria autistų, šizofrenikų, epileptikų, turinčių protinį sutrikimą, vaikų tėvai, kurie visuomenėje laikomi atsakingais už savo vaiko negalią. Dėl to jie kenčia ir jaučiasi paženklinti (Ruškus, 2002). Taip pat svarbūs ir kiti faktoriai: tėvų amžius, jų emocinė branda, kultūriniai ir ugdymo veiksniai, vaiko lytis. Dar kiti tyrinėtojai teigia, kad psichologinę tėvų reakciją į gimusį neįgalų vaiką lemia jų ankstesnių santykių būdas su kitais vaikais, draugais, vieno su kitu. Neįgaliųjų broliams ir seserims dėl brolio/sesers negalios dažniausiai kinta socialinis statusas ir vaidmuo šeimoje, santykiai su kitais šeimos nariais, draugais. Specifiniai neįgalaus šeimos nario poreikiai gali nustumti į antrą vietą kitų šeimos narių poreikius. Daugelyje šeimų sveiki vaikai, kaip ir tėvai, dėl daugelio priežasčių jaučiasi kalti dėl artimojo negalios, ieško priežasčių, išgyvena

daug prieštaringų jausmų, kurie dažnai slepiami arba slopinami (Ruškus, 2002). Jei kiti aplinkiniai į jų situaciją žiūri teigiamai, tai patys tėvai ją sugebės vertinti teigiamai. L. Roll – Peterson (2001) pažymėjo, kad vaikų, turinčių tam tikrą negalią, ypač sergančių sunkiu protiniu atsilikimu, tėvai kenčia nuo chroniško liūdesio visose gyvenimo srityse. Tėvai nors ir priima savo vaiko negalią, tačiau pripažįsta, kad vaiko gimimas su negalia jiems kelia liūdesį.

Remiantis L. Repetti, Sh. E. Taylor, T. E. Seeman (2001), socialinės rizikos šeimose santykiai charakterizuojami kaip konfliktiški. Šių šeimų savybės kuria emocinį pažeidžiamumą bendraujant su vaikais bei vaikų socialinei kompetencijai. Šeima yra atsakinga už rūpinimąsi vaikais ir vaikų išsivystymą. Įprastose šeimose vaikai sužino, kad jie gali tikėtis aplinkos, kuri užtikrintų jų emocinį saugumą, gerą savijautą ir jie įgyja tinkamą, visuomenei priimtina elgesį. Tačiau socialinės rizikos šeimos gali sukurti pažeidžiamumą, kuris gali turėti didelę neigiamą įtaką fiziniams ir protiniams sutrikimams šeimoje augančiam neįgaliam vaikui. Pasak J. E. Roberts ir kitų (2004), namų aplinka, tėvų rūpestis bei globa ankstyvojoje vaikystėje turi įtakos vaiko kalbai bei jo socialiniams įgūdžiams, kurie yra svarbūs ir mokykloje. Vaikai, kurie auga socialinės rizikos šeimose neretai patiria nesėkmes mokykloje, taip pat šie vaikai dažniau pasižymi didesnėmis socialinėmis bei emocinėmis problemomis (J. E. Roberts ir kiti, 2003).

Šeima, auginanti tam tikrą negalią turintį vaiką, patiria diskriminaciją, skurdą ir socialinę atskirtį. Socialinė atskirtis priklauso nuo negalios pobūdžio. Kai negalios išoriškai nėra labai pastebimos, drabužiai ar kitos išorinės detalės leidžia tokiam žmogui atrodyti kaip visi. Tokių žmonių šeimos nariai ypač rūpinasi, kad jų vaikas atrodytų normalus, mėgina slėpti negalią. Kai negalios negalima paslėpti, bendravimas su aplinkiniais žmonėmis tampa kitoks – vieni bendrauja paviršutiniškai, kiti pradeda vengti šeimos, turinčios neįgalų vaiką. Tėvai dėl to kenčia, todėl dažnai, gimus neįgaliam vaikui, šeimos draugų ratas kuriamas iš naujo. Neįgaliojo šeima ieško draugų tarp tokių kaip jie, auginančių neįgalų vaiką, nes su jais jaučiasi labiau suprasti ir pripažinti (Ruškus, 2002). Pasak Daniel P. Hallahan (2003), vienas sunkiausių dalykų, su kuriuo susiduria neįgaliųjų vaikų tėvai – tai netinkama kitų žmonių reakcija į vaikus, pradedant įdėmiai žvilgsniais ir baigiant patyčiomis. Neįgalus vaikas, augantis socialinės rizikos šeimoje, neįgyja maksimalių gyvenimo galimybių pradedant ugdytosi galimybėmis, sveikatos priežiūra, socialiniu aprūpinimu. Tačiau visuomenėje deklaruojama vertybė, kad neįgalūs vaikai turi tokias pačias teises dalyvauti visuomeniniame gyvenime kaip ir kiti vaikai (Vaikai ir visuomenė, 2003).

Šeimoje gimus neįgaliam vaikui, tėvai turi atrasti naują gyvenimo būdą. Susidūrimas su vaiko negalia, vėlesni šeiminiai išbandymai, medikų, pedagogų nepakankamos žinios ir patyrimas, vaiko auginimas – visa tai kiekvieną dieną bus vis nauji išmėginimai.

Apibendrinimas. Neįgalaus vaiko gimimas gali stipriai paveikti visos šeimos dinamiką. Tik pastaraisiais metais kiek rimčiau susirūpinta šeimomis, auginančiomis neįgalų vaiką. Vieno šeimos nario negalia neišvengiamai paveikia visą šeimą kaip sistemą. Paprastai neįgalaus vaiko gimimas šeimoje kuria naujas posistemas ir nustato hierarchiją tarp šeimos narių. Tiek šeimoje, tiek aplink ją susiformuoja nepalankus požiūris į tokią šeimą. Šeimos nariai pradeda kaltinti save ir vienas kitą, aplinkinių akyse tokia šeima tampa „nenormali“, „sutepta“, „asocialia“. Vienas sunkiausių dalykų, su kuriuo susiduria neįgaliųjų vaikų tėvai – tai netinkama kitų žmonių reakcija į vaikus, pradedant įdėmiais žvilgsniais ir baigiant patyčiomis.

3. NEIĞALIŲJŲ VAIKŲ, AUGANČIŲ SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOSE, INTEGRACIJOS GALIMYBĖS MOKYKLOJE

3.1. Integracijos suvokimas

Kaip teigia J. Ruškus, (2001), šiandien neįgalieji Lietuvoje vis dar yra “svetimi“. Pasikeitus neįgaliųjų socialinės integracijos ideologijai, neįgaliųjų įsiliejimas į visuomenę yra oficialiai deklaruojama siekiamybė. *Integracija* šiais laikais yra dažnai vartojamas žodis, o tokiais atvejais visada iškyla pavojus, kad žodis gali ilginiui prarasti savo tikrąją prasmę (Pūras, 1997). Remiantis J. Ruškumi (1997), terminas *integracija* (lot. *atstatymas, atsinaujinimas, kurių nors dalių sujungimas į visumą*) suprantamas kaip neįgalių žmonių įsiliejimas į visuomenę. Vartodami šį terminą, išreiškiame nuomonę, kad neįgalieji yra už visuomenės ribų ir kad jie, įveikdami psichologines, materialines socialines ir kitas kliūtis, turi tapti pilnaverčiais pripažintais visuomenės nariais.

Pasak J. Ruškaus ir G. Mažeikio (2007), kai tik pradedama diskutuoti apie patį neįgalų asmenį, jo ugdymo procesą ar kitokią jo veiklą, pastebimai pradedami akcentuoti tokio asmens negebėjimai, sutrikimai, dėl kurių praktiškai neįmanoma dalyvauti socialiniame gyvenime.

Integracija – asmens įsiliejimas į socialinę grupę, bendruomenę ir visuomenę pagal bendras vertybes, normas, tikėjimą ir kitus požymius; skirtumų pripažinimas, suteikiant lygias galimybes žmogui, kuris kitaip būtų atstumtas ar izoliuotas (Šinkūnienė, 2010). Remiantis J. Šinkūniene (2010), *neįgaliųjų integracija* – demokratijos ideologija pagrįsta nuostata, kad neįgalus asmuo yra savitas, lygiavertis ir svarbus visuomenės narys; neįgalumą turinčių asmenų įtraukimas į visuomenę ir bendrojo ugdymo aplinką; tikėjimas kiekvieno asmens prigimtinė teise visapusiškai dalyvauti visuomenės gyvenime; socialinės integracijos prielaida yra visuomenės ir aplinkos gebėjimas priimti neįgaliuosius į savo tarpą, tikslas – skatinti visuomenę priimti individų kitoniškumą kaip normalų reiškinį.

Kaip teigia Norma C. Ware ir kiti (2007), *socialinė integracija* yra apibrėžiama kaip procesas, kurio metu ilginiui asmenys, kurie turi tam tikrų negalių, vis labiau dalyvauja visuomenės gyvenime, vykdydami savo pilietines teises ir pareigas. Toks dalyvavimas užtikrina sėkmingus abipusius tarpasmeninius santykius, į kuriuos įeina socialiniai, moraliniai, emociniai aspektai, bei jų palaikymas.

Pasak V. Gudžinskienės ir Ž. Jurgutienės (2010), *integracija* - atstatymas, atsinaujinimas, dalių sujungimas į visumą; neįgalaus asmens įtraukimas, įjungimas į visuomenę. Tai tikėjimas kiekvieno asmens prigimtinė teise visapusiškai dalyvauti visuomenės gyvenime. Integracija reiškia skirtumų

pripažinimą, suteikiant vietą žmogui, kuris kitaip būtų atstumtas ar izoliuotas. *Integracijos tikslas* - skatinti visuomenę priimti individo kitoniškumą, kaip normalų, reiškinį.

Tuo tarpu G. Muceniekas teigia (1996), kad *integracija* – procesas, apimantis visus su vaiko negalia gyvenimo periodus. Ankstyvoji intervencija yra pirmoji svarbi pakopa. Kuo anksčiau pradedama integracija, tuo geriau. Svarbiausi ankstyvosios intervencijos aspektai yra tie, kad sutelkiamas dėmesys į vaiką ir į šeimą. Tai reiškia, kad integracija remiama, sudarant paslaugų ir namų sistemą bei teikiant paramą šeimai, tokiu būdu išsprendžiant neįgaliųjų atskyrimo nuo šeimos ir jų patalpinimo kitose institucijose problemą.

Cituojant I. Ying – Ling ir P. L. Solomon (2002), *integracija* – kai asmenys su tam tikru negebėjimu turi neatskiriamą teisę suteikti jiems galimybę gyventi, mokytis, dirbti tokiomis pačiomis sąlygomis kaip ir kiti visuomenės nariai. Integracijos sąvoka apima fizinę ir socialinę integraciją. Fizinė integracija susideda iš “fizinio buvimo (nuvertinto) asmens ar asmenų įprastuose nustatymuose, veiksmuose ir kontekstuose, kur nenuvertinti žmonės taip pat dalyvauja“, tuo tarpu socialinė integracija susideda iš “dalyvavimo (nuvertinto) asmens ar asmenų socialinėse sąveikose ir santykiuose su nenuvertintais asmenimis.

J. Ambrukaitis (2005) pažymi, jog *integracija* turi būti ne prievartinė, bet nuosaikus atskiro individo ir visuomenės suderintus interesus atspindintis procesas, kurio sėkmės galima laukti tuomet, kai tų pačių tikslų siekia visi integruoto ugdymo veikėjai: specialiųjų poreikių vaikas, jo tėvai ir ugdymo įstaiga (cituota pagal Targamadžė, 2005).

Kaip teigia G. Lindsay (2003) tarsi siekiant išreikšti aukštesnę integracijos proceso kokybę ir intensyvumą, integracijos sąvoka pastaruoju metu keičiama *inkliuzijos* sąvoka, nors mokslinėje literatūroje sudėtinga aptikti vienintelį šių sąvokų skirtumo paaiškinimą (cituota ten pat). Anot G. Lindsay (2003), integracijos sąvoka keičiama inkliuzijos terminu, siekiant išreikšti aukštesnę integracijos proceso kokybę ir intensyvumą. Vienas iš socialinės inkliuzijos aspektų - „socialinės integracijos diskursas“ akcentuoja, jog negalios faktas neturi būti kliūtis renkantis ugdymo įstaigą (cituota pagal Targamadžė, 2005).

J. Ruškaus (2000) nuomone, *inkliuzija* yra išvestinė demokratijos idėja, kuri teigia, kad galima būti kartu, skirtingi pagal savo intelektinius, fizinius, psichinius gebėjimus gali mokytis kartu. Remiantis D. Biecker (1995) ir M. Forest (1992), *inkliuzija* dar vadinama „įtraukimu arba dalyvavimu“, įgalinimu, suprantama kaip „buvimas kartu“. Iš esmės inkliuzija išreiškia patį socialinės integracijos principą – sukurti vienodas sąlygas visiems dalyvauti bet kokiomis veiklos formomis. Inkliuzijos idėja išreiškia naują principą, kurio esmę atspindi tokie ir Lietuvoje žinomi terminai, kaip: mokymasis

bendradarbiaujant, partnerystė ir pan. Inkluzija reiškia buvimo drauge ir skirtybės priėmimo filosofiją. Jos esmę atspindi šie principai: priklausyti bendruomenei ir būti jos narių priimtam; nuolatiniai įvairūs socialiniai santykiai ir draugystė; šeimos, specialistų ir bendruomenės partnerystė; viena „mokykla visiems“; vienodos ugdymo institucijų struktūros ir sveikiems, ir neįgaliems vaikams; visiškai įgyvendinamos žmogaus teisės; kiekvienas, ir neįgalus, ir sveikasis geba integruotis ir padėti integruotis kitam; galimybė atlikti įvairius socialinius ir profesinius vaidmenis; priklausomybės nuo kitų žmonių mažinimas (cituota pagal Ruškus, 2000).

Inkluzijos šalininkai mano, jog socialinės nuostatos yra bazinis veiksnys, lemiantis socialinės integracijos sėkmę (nesėkmę). Inkluzijos principas pirmenybę teikia ne akademinėms žinioms, sutrikimų kategorizavimui bei klasifikavimui, sąlygojančiam neigiamus stereotipus ir išankstinius nusistatymus, o socialiniams santykiams, narystei bendruomenėje. Inkluzijos šalininkų argumentas yra tas, jog neigiamos socialinės nuostatos ir vaizdiniai yra daugiausiai išmokstami, įgyjami individualiųjų patirtimi. Inkluzija gali būti naudinga tiek sveikiems, tiek neįgaliems vaikams mokymosi ir asmenybės socializacijos požiūriu. Reikia pripažinti, jog inkluzijos idėja dar nėra aiškiai teoriškai apibrėžta, daug probleminių klausimų kyla bandantiems įgyvendinti esminius principus. Inkluzija neturėtų būti vertinama kaip priemonė, ji labiau yra galutinis tikslas ir vertybė (Ruškus, 2000).

Pasak I. Baranauskienės ir D. Manukian (2008), *inkliuzinis ugdymas* dažniausiai sėkmingai vykdomas pradinėje mokykloje, tačiau vidurinėje mokykloje esama problemų. Vaikui įgijus pradinį išsilavinimą ir perėjus į vidurinę mokyklą, pagausėja mokymosi dalykų, moko ne vienas, o keli dalykų mokytojai, dauguma jų neturi specialiųjų žinių, kaip su tokiu vaiku bendrauti ir ugdyti, bei skirtingos mokymo organizavimo strategijos kelia rintų sunkumų mokinių integracijai vidurinėje mokykloje. Taip atsitinka dar ir dėl to, kad atotrūkis tarp specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų ir jų bendraamžių kasmet didėja – juolab, kad daugelyje šalių vidurinėse mokyklose dažnai taikomas diferencijuoto mokymo modelis, nes mokiniai grupuojami (skirstomi į klases) pagal jų pasiekimų lygį (cituota ten pat).

Kaip teigia I. Baranauskienė ir D. Manukian (2008), inkluzija nebus sėkminga, jei: pirma, nesikeis nuostatos, antra, nebus tam tinkamai pasiruošta metodiniu požiūriu. Tuo tarpu V. Gevorgianienės ir V. Zaikausko (2007) teigimu, *esminis inkluzijos veiksnys* – mokyklų vadovai, įsipareigoję inkluzijos vertybėms. Autoriai išskyrė septynis sėkmingos inkluzijos veiksnis: įkvepiantį vadovavimą, specialistų bendradarbiavimą, tinkamą vertinimo sistemą, paramą pedagogams ir mokiniams, adekvatų finansavimą, konstruktyvų tėvų dalyvavimą, veiksmingų programų modelius, mokymo plano adaptavimą bei sėkmingas mokymo veiklas.

Šeima ir mokykla – dvi svarbiausios institucijos, atsakingos už jaunosios kartos rengimą savarankiškam gyvenimui. Tėvus ir mokytojus jungia vienas bendras tikslas – vaikų ugdymas. Šeimos vaidmuo ugdymo procese ypač ryškus, kai kalbame apie neįgalius vaikus. Šias abi institucijas jungia pats ugdomas objektas – vaikas. Ugdymo procesas reikalauja pažinti ir sistemingai tirti vaiką. Tačiau sėkmingai tai daryti galima tik pažįstant šeimą, t. y. tą terpę, kurioje auga vaikas¹¹.

Kaip teigia V. Gudžinskienė ir Ž. Jurgutienė (2010), svarbūs socialinės integracijos veiksniai yra glaudus bendradarbiavimas bei socialinė partnerystė tarp valdžios struktūrų, įvairių visuomenės sluoksnių ir pačių neįgaliųjų bei praktinis su integracija susijusių teisinių dokumentų įgyvendinimas. Veiksminga teisinė bazė ir naujas požiūris į neįgalius asmenis — būtinos sąlygos jiems įtraukti į visavertį visuomenės gyvenimą, sumažinti ribas tarp „sveikųjų“ ir neįgaliųjų“. Įgyvendinus išvardytas priemones, negalią turinčių asmenų socialinė integracija taps kryptingesnė ir veiksmingesnė, o neįgalusis jausis lygiateisiu visuomenės, kurioje gyvena, nariu.

Apibendrinimas. Neįgalieji visuomenėje vis dar yra svetimi, tačiau jų integracija yra oficialiai deklaruojama siekiamybė. Neįgaliųjų integracija – demokratijos ideologija pagrįsta nuostata, kad neįgalus asmuo yra savitas, lygiavertis ir svarbus visuomenės narys; neįgalumą turinčių asmenų įtraukimas į visuomenę ir bendrojo ugdymo aplinką; tikėjimas kiekvieno asmens prigimtinė teise visapusiškai dalyvauti visuomenės gyvenime; socialinės integracijos prielaida yra visuomenės ir aplinkos gebėjimas priimti neįgaliuosius į savo tarpą, tikslas – skatinti visuomenę priimti individų kitoniškumą kaip normalų reiškinį. Integracijos sąvoka pastaruoju metu keičiama inkliuzijos sąvoka. Inkliuzija reiškia buvimo drauge ir skirtybės priėmimo filosofiją. Jos esmę atspindi šie principai: priklausyti bendruomenei ir būti jos narių priimtam; nuolatiniai įvairūs socialiniai santykiai ir draugystė; šeimos, specialistų ir bendruomenės partnerystė; viena „mokykla visiems“; vienodos ugdymo institucijų struktūros ir sveikiems, ir neįgaliems vaikams; visiškai įgyvendinamos žmogaus teisės; kiekvienas, ir neįgalus, ir sveikasis geba integruotis ir padėti integruotis kitam; galimybė atlikti įvairius socialinius ir profesinius vaidmenis; priklausomybės nuo kitų žmonių mažinimas. Šeima ir mokykla – dvi svarbiausios institucijos, atsakingos už jaunosios kartos rengimą savarankiškam gyvenimui. Tėvus ir mokytojus jungia vienas bendras tikslas – vaikų ugdymas.

¹¹ Neįgalaus vaiko ir jo šeimos socialinė adaptacija. Sudarytoja A. Viliūnienė. -[žiūrėta 2011-09-26].-
 Internetete: <<http://www.viltis.lt/wp-content/uploads/2011/01/2008-01-21-...socialine-adaptacija.pdf>>

3.2. Specialiųjų poreikių mokinių integravimas į mokymo procesą

Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikais vadinami vaikai, kurie patiria įvairiausių mokymosi sunkumų dėl psichinės ar fizinės raidos sutrikimų (V. Gudonis, M. Mockevičiūtė, 2008).

Specialiųjų poreikių vaikų integravimas į bendrojo ugdymo grupes ir klases yra vienas iš demokratėjančios visuomenės požymių, nes akivaizdu, kad visuomenė, nesudaranti tinkamų sąlygų visiems savo vaikams pasiekti jų turimą potencialą, negali vadintis demokratine. Remiantis Lietuvos Respublikos Švietimo ministerijos duomenimis (2012), 2011-2012 mokslo metais specialiųjų poreikių mokinių, integruotų į bendrojo ugdymo klases, skaičius siekė 43 780 mokinių.

Remiantis A. Ališausku ir R. Jomantaite (2008), Lietuvoje galiojantys teisės aktai apibrėžia specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų teisę būti ugdomiems ikimokyklinėje įstaigoje ar bendrojo lavinimo mokykloje kartu su bendraamžiais. Specialiojo ugdymo paskirtis – padėti specialiųjų poreikių asmeniui mokytis pagal gebėjimus, įgyti aukštąjį išsilavinimą ir kvalifikaciją, įveikti socialinę atskirtį.

Psichosocialinei mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, charakteristikai būdingi šie požymiai: beveik pusė jų gyvena rizikos grupės šeimose (nepilnose, daugiavaikėse, bedarbių, gaunančiose socialinę pašalpą, gyvenančiose ties skurdo riba ir t.t. (cituota ten pat).

Tuo tarpu G. Kvieskienė (2003) teigia, kad socialinė neįgaliųjų vaikų integracija vyksta vadovaujantis specifinėmis juridinėmis normomis, o Lietuvoje - Specialiojo ugdymo įstatymu¹². Šis įstatymas nustato specialiojo ugdymo sistemos sandarą, valdymo bei specialiųjų poreikių asmenų ankstyvojo ir ikimokyklinio ugdymo, bendrojo lavinimo, papildomo ugdymo, profesinio ir aukštesniojo mokymo, aukštojo mokslo ir suaugusiųjų švietimo organizavimo pagrindus. Pagal Specialiojo ugdymo įstatymą (2011), specialiųjų poreikių ikimokyklinio amžiaus (nuo 3 iki 7 metų) vaikai ugdomi ikimokyklinio ugdymo įstaigų bendrosiose ir specialiosiose grupėse, specialiosiose ikimokyklinio ugdymo ir kitose specialiojo ugdymo įstaigose, o nuo 6-7 metų visų tipų bendrojo lavinimo mokyklų bendrosiose ar specialiosiose klasėse, specialiosiose mokyklose ar kitose specialiojo ugdymo įstaigose, profesinių mokyklų atitinkamoje pagrindinio profesinio mokymo pakopoje. Kaip teigia G. Kasparavičienė (2002), Lietuvoje galiojantys teisės aktai apibrėžia specialiųjų poreikių vaikų teisę būti ugdomiems ugdymo institucijoje, esančioje arčiausiai jų gyvenamosios vietos, taigi ir bendrojo lavinimo mokykloje ar ikimokyklinėje įstaigoje. Kiekviena šeima pati sprendžia, ar jos vaikiui būti ugdomam specialiojo ugdymo

¹² Lietuvos Respublikos Specialiojo ugdymo įstatymas. Žin., 2011, Nr. 122-5769. –[žiūrėta 2012-09-09]. – Internetė < http://www.smm.lt/ugdymas/specialusis/teises_aktai.htm >

įstaigoje kartu su vaikais, turinčiais tokių pat arba panašių sutrikimų, ar kartu su tipiškos raidos bendraamžiais. Šiuo metu Lietuvoje ne visos bendrojo ugdymo įstaigos yra pasirengusios kokybiškai ugdyti vaikus, turinčius didelių sutrikimų. To priežastys yra kelios: stinga lėšų, visuomenė nepasirengusi priimti kitokius vaikus, trūksta informacijos tėvams, pedagogai nepakankamai pasirengę dirbti integruotoje grupėje ar klasėje. Kai kurie pedagogai nepritaria, kad jų klasėje ar grupėje atsirastų specialiųjų poreikių vaikų. Tam jie turi visai suprantamų priežasčių: bijo, kad nesusidoros, jaučia, kad trūksta žinių ir įgūdžių. Tačiau kiekvienas ugdomas vaikas gali padaryti pažangą.

Kaip teigia G. Kasparavičienė (2002), statistikos duomenys rodo, kad integracija Lietuvoje vyksta, tačiau dar tebėra labai platus specialiųjų įstaigų tinklas. Nemažai jose ugdomų vaikų būtų galima ugdyti kartu su bendraamžiais. Tai suteiktų jiems galimybę įgyti bendravimo su kitais vaikais įgūdžių. Vaikai puikiai mokosi vieni iš kitų, todėl jiems labai svarbus bendraamžių pavyzdys. Dalyvaudami bendrojoje veikloje su sveikaisiais, neįgalūs vaikai pradeda geriau vertinti save. Šeimos, kurių specialiųjų poreikių turintys vaikai yra sėkmingai integruoti į bendrojo ugdymo klases ar grupes, nesijaučia vienišos. Jos bendrauja su kitomis šeimomis, tampa lygiateisėmis pedagogų ir specialistų partnerėmis planuojant vaikų ugdymo procesą, gali pačios dalyvauti savo vaikų ugdyme.

Specialiųjų poreikių vaikų ugdymo formos yra šios:

- ✓ *Visiškoji integracija* – kai specialiųjų poreikių vaikas ugdomas bendrojo ugdymo įstaigos grupėje ar klasėje kartu su kitais bendraamžiais
- ✓ *Dalinė integracija* – specialiųjų poreikių asmenų ugdymo derinimas bendrojo ugdymo įstaigos bendrojoje ir specialiojoje grupėje (klasėje); specialiųjų poreikių asmenų ugdymas bendrojo ugdymo įstaigos specialiojoje grupėje (klasėje); specialiųjų poreikių asmenų ugdymas derinant jų ugdymo procesą specialiojo ugdymo ir bendrojo ugdymo įstaigoje (Kasparavičienė, 2002).

Apibendrinimas. Specialiųjų poreikių vaikų integravimas į bendrojo ugdymo grupes ir klases yra vienas iš demokratėjančios visuomenės požymių. Lietuvoje galiojantys teisės aktai apibrėžia specialiųjų poreikių vaikų teisę būti ugdomiems ugdymo institucijoje, esančioje arčiausiai jų gyvenamosios vietos, taigi ir bendrojo lavinimo mokykloje ar ikimokyklinėje įstaigoje. Kiekviena šeima sprendžia, kokioje ugdymo institucijoje jų vaikas būtų geriau ugdomas. Bendrojo lavinimo mokyklose yra dvi specialiųjų poreikių mokinių ugdymo formos: tai visišką integraciją ir dalinę integraciją.

3.3. Pedagogų požiūris į negalią turinčių mokinių integravimą į bendrojo lavinimo mokymo procesą

Pasak V. Vaicekauskienės (2011), Lietuvoje sėkmingai prasidėjo specialiųjų poreikių asmenų integracijos bei socializacijos procesai, kurių metu neįgalieji perima visuomenės sukurtas gyvenimo normas ir sėkmingai adaptuojasi aplinkoje bei bendruomenėje. Tuo tarpu A. Ališauskas (2004) pastebi, kad pozityviai keičiasi Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklų pedagogų (ypač pradinių klasių) nuostatos vaikų specialiųjų ugdymosi poreikių pažinimo, pripažinimo ir jų tenkinimo atžvilgiu. Bendrojo lavinimo mokyklose specialiųjų poreikių turintiems mokiniams sudaromos sąlygos ugdytis pagal pritaikytas (modifikuotas ar adaptuotas) bendrojo lavinimo programas arba derinant bendrąsias ir specialiąsias ugdymo programas.

Kaip teigia D. Balčiūnas ir K. Kardelis (2005), specialiųjų poreikių mokinių pasiekimams gali daryti įtaką įvairūs veiksniai, formuojantys jų neigiamą požiūrį į savo gebėjimus: kitų mokinių kritika, neigiamas savo gebėjimų vertinimas, mokytojų specialioji pedagoginė kompetencija, jų geranoriškumas. Įtakos specialiųjų poreikių mokinių ugdymui gali turėti ir nepalankus dalies mokytojų požiūris į šiuos mokinius bei jų ugdymą.

Remiantis V. Gudoniu ir M. Mockevičiūte (2008), daugelis pedagogų nelabai entuziastingai vertina idėją ugdyti neįgaliuosius moksleivius bendrose klasėse. Kaip parodė apklausa, priimtinausi bendrojo lavinimo mokyklose yra vaikai, turintys judėjimo sutrikimų, neurologinių ir somatinių sutrikimų, vaikai, turintys kalbos ir komunikacijos sutrikimų, taip pat silpnaregiai, neregiai ir tik ne daugumai mokytojų priimtini sutrikusios klausos vaikai. Priešiščiausiai yra vertinamas sutrikusio intelekto vaikų ugdymas. Ugdant šiuos vaikus, daug problemų kyla dėl to, kad pedagogai nepalaiko ryšio su ugdytinių tėvais, tėvai neskiria laiko darbui su šiais vaikais (cituota ten pat).

A. Ališausko (2004) teigimu, didelė problema iki šiol yra didelis atotrūkis tarp specialiųjų ugdymosi poreikių pažinimo ir tenkinimo lygių pradinėse ir vidurinėse mokyklose. Dalykų mokytojai pagal pasirengimą, darbo pobūdį neturi tokių galimybių pažinti vaiką kaip pradinių klasių mokytojai. Gajus ydingas požiūris, kad dalykinėje sistemoje svarbiausia mokymo dalykas, o ne mokinys, t.y. akcentuojami mokymo programos prioritetai ugdytinio atžvilgiu. Dalis dalykų mokytojų linkę „perduoti“ darbą su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais vaikais mokyklų specialiesiems pedagogams ir logopedams, nes mokytojai (ypač dalykų mokytojai) dėl prasto vaiko problemų pažinimo ne visada kelia realius reikalavimus specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiam mokiniui ir sau pačiam (neretai veikiama

pagal principą „viskas arba nieko“). Nepakankama pedagogų orientacija į mokinio ugdymosi stilių, mokinyms nemokomas mokytis, nepažįsta savo mokymosi strategijų nežino, kokios jam tinkamiausios. Į ugdymo procesą nepakankamai įtraukiami patys specialiųjų ugdymosi poreikių turintys ugdytiniai ir jų tėvai (cituota ten pat).

Pasak D. Balčiūno ir K. Kardelio (2005), darbas su specialiųjų poreikių vaikais iš tikrųjų reikalauja papildomų pastangų, specialaus pasirengimo. Ne visi pedagogai pritaria teiginiui, kad mokyklai reikalingi ir sveikieji, ir specialiųjų poreikių mokiniai. Todėl neretai perdėtai fiksuojami mokinio nesugebėjimai, kurie nepagrįstai siejami su vaiko asmenybe, bandant klijuoti tam tikras etiketes. Kaip teigia T. Stulpinas ir kiti (2006), pedagoginė parama diferencijuojant ugdymą bus efektyvi, jei mokytojas iš anksto atitinkamai vertins vaiko asmenybės bruožus. Mokymas, prasidedantis ugdytinių pažinimu, sudaro visas sąlygas žvelgti į ugdytinius kaip į subjektus pedagoginiu ir psichologiniu požiūriu. Užduotys, atitinkančios individualias ugdytinio savybes, sukelia teigiamą jo psichinę reakciją, atsiranda sėkmės motyvas. Besimokančiojo pažinimas reikalingas jo mokymuisi palengvinti, elgesiui suprasti, asmenybės tapsmui, jo saviraiškai realizuoti. Vaiko pažinimas – neatsiejama mokytojo praktinės veiklos dalis. Dažniausia mokytojų tyrimų, atliekamų vaikui pažinti, sritis – mokinio pažangumas ir elgesys, nors pasitaiko pedagogų, kuriems svarbi ir vaiko asmenybė.

V. Gudonio ir M. Mockevičiūtės (2008) teigimu, nuo visuomenės ir pedagogų požiūrio į specialiųjų ugdymosi poreikių vaikus priklauso jų adaptacija bendraamžių grupėje bei ugdymo sėkmė. Tačiau tiek mokiniai, tiek ir mokytojai ne itin gerai pažįsta specialiųjų ugdymosi poreikių vaikus, tačiau dominuoja išankstinės neigiamos nuostatos, nenoras ar nepasirengimas bendrauti lygiaverčiu pagrindu. Nors dauguma pedagogų yra susipažinę su specialiosios pedagogikos principais, tačiau dauguma jų – integracijos priešininkai. Daugelis pedagogų negalią traktuoja kaip ligą, kuriai reikalinga nuolatinė medicininė priežiūra, ir pasisako prieš neįgaliųjų integraciją mokykloje. D. Balčiūnas ir K. Kardelis (2005) tyrė veiksnius, galinčius daryti įtakos pedagogų nuostatoms dėl specialiųjų poreikių mokinių ugdymo ir nustatė, jog šios nuostatos susijusios su pedagoginio darbo dirbant su specialiųjų poreikių mokiniais stažu bei specialiąja pedagogine kompetencija. Mokinių, turinčių specialiuosius ugdymosi poreikius, adaptacija mokyklose daugeliu atvejų priklauso nuo ugdymo institucijos pedagogų bei vadovų požiūrio. Todėl galima manyti, kad pedagogų požiūris į tokių vaikų ugdymą gali daryti didelę įtaką tenkinant vaiko specialiuosius ugdymosi poreikius.

Kaip teigia J. Ruškus (2003), dar neseniai būsimiesiems specialistams studijų metu buvo teikiama dviguba, t.y. viena kitai prieštaraujanti informacija. Viena vertus, jie buvo aktyviai mokomi didaktines

technologijas taikyti praktikoje. Kita vertus, jiems bene kasdien buvo teigiama, jog jų būsimoji klientai – tam tikrą negalią turintys vaikai – gyvenime nieko nepasieks, geriausiu atveju įgis elementaraus amato įgūdžių. Tokioje klinikinės ideologijos aplinkoje būsiesiems specialistams užprogramuojama paradoksali mintis, kad kelerius metus aktyviai rengiamasi nuvilsiančiai pedagoginei veiklai. Todėl tyrimų duomenys rodo, kad mažiausiai trečdaliui Lietuvos specialiųjų pedagogų būdingos ypač neigiamos nuostatos į savo profesiją, pedagoginę veiklą, neįgalius vaikus, neturėtų stebinti. Tuo tarpu V. Gudonis ir M. Mockevičiūtė (2008) teigia, kad mažesnę darbo stažą turintys pedagogai palankiau vertina su šių mokinių ugdymu susijusius papildomus darbus. Jaunesni pedagogai suvokia integraciją kaip natūralų procesą, kuris teikia galimybių specialiųjų ugdymosi poreikių vaikams bendrauti su kitais mokiniais.

Tuo tarpu A. Ališauskas (2004) teigia, kad pedagogai stokoja žinių ar įgūdžių, kaip mokinių specialiųjų ugdymosi poreikius susieti su vaikų raidos ypatumais, kaip identifikuoti ugdytinio taikomas kognityvinės veiklos ir mokymosi strategijas, įvertinti jų efektyvumą, mokyti mokinį taikyti racionalesnes mokymosi strategijas. Esminiai sunkumai dažniausiai susiję su tokių specifinių kompetencijų stoka, nors patys pedagogai linkę nurodyti laiko stoką ir kitas priežastis.

Pasak V. Targamadzės (2005), ekspertų ir pedagogų nuomonės dėl integruoto ugdymo problemų yra panašios arba sutampa: valstybė neužtikrina finansavimo bendrojo lavinimo mokykloms, nuskriaudžia neįgaliosius vaikus „įmesdama“ juos į mokyklų skurdą. Trūksta integruoto ugdymo formų, jų turi būti daugiau ir įvairesnių, taip pat trūksta mokytojų padėjėjų, kurie pagelbėtų neįgaliesiems vaikams pamokos metu. Integruotas specialiųjų poreikių mokinių ugdymas yra neatsiejamas nuo mokykloje vykstančio ugdymo ir jo prielaidų sudarymo. Čia ypač ryškėja mokyklos administracijos ir pedagogų kompetencijos problemos, o be to, trūksta kompleksškumo. Mokyklų vadovai priima neįgalius vaikus į bendrojo lavinimo mokyklas daugiau dėl mokinių skaičiaus, o ne dėl integruoto ugdymo idėjos, nesirūpina vaikų specialiųjų poreikių tenkinimu; pritaikyti jiems aplinką reikiamomis priemonėmis, specialistais, mokytojų pagalbininkais (cituota ten pat).

Apibendrinimas. Pozityviai keičiasi Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklų pedagogų nuostatos vaikų specialiųjų ugdymosi poreikių pažinimo, pripažinimo ir jų tenkinimo atžvilgiu. Bendrojo lavinimo mokyklose specialiųjų poreikių turintiems mokiniams sudaromos sąlygos ugdytis pagal pritaikytas (modifikuotas ar adaptuotas) bendrojo lavinimo programas arba derinant bendrąsias ir specialiąsias ugdymo programas. Nuo visuomenės ir pedagogų požiūrio į specialiųjų ugdymosi poreikių vaikus priklauso jų adaptacija bendraamžių grupėje bei ugdymo sėkmė.

3.4 Neįgaliųjų vaikų tėvų dalyvavimas integracijos procese

Pasak V. Gevorgianienės (2003), žmogaus asmenybės raidą sąlygoja ne vien jo prigimtis, bet ir nuolatinis dviejų šaltinių – šeimos ir visuomenės – tradicijų, vertybių, lūkesčių sąlytis ir dialogas. V. Grincevičienė (2006) pastebi, kad mokyklos bendruomenė – konkrečios mokyklos mokytojai, mokiniai, jų tėvai (globėjai) ir kiti asmenys, - siejami mokymosi procese toje mokykloje santykių ir bendrų švietimo tikslų. Mokinių tėvai – mokyklos bendruomenės sudedamoji dalis, tačiau pastebima, kad mokinių motinos su mokykla bendrauja nuosekliau ir glaudžiau negu tėvai. Mokyklos ir mokinio šeimos bendradarbiavimo svarba akcentuojama visuose Lietuvos švietimo sistemą reglamentuojančiuose norminiuose aktuose (cituota ten pat). Kaip teigia V. Gevorgianienė (2003), ši partnerystė išryškina ir visuomenės gebėjimą sušvelninti ar, atvirkščiai, pastiprinti šeimos aplinkos sąlygotas vaiko asmenybės savybes ir ,priešingai, šeimos gebėjimą neutralizuoti neigiamų visuomenės vertybių įtaką ar skatinti vertinamų gebėjimų ir bruožų įtvirtinimą.

Remiantis V. Gevorgianiene (2003), šeimos vaidmuo ugdymo procese yra ypač ryškus, kai kalbama apie neįgalius vaikus. Neįgaliam vaikui ugdantis bendrojo lavinimo klasėje jo tėvai iš esmės susitinka su mini visuomene: kaip ir realioje visuomenėje, jie susiduria su įvairiais požiūriais į savo vaiką. Tuo tarpu D. Balčiūnas ir K. Kardelis (2005) teigia, kad bendradarbiavime ypač reikšmingos tos tėvų ir mokytojų nuostatos, kuriomis remiantis jie vertina vienas kitą. Taip pat svarbu, kad mokytojai, siekdami išsiaiškinti, ko pageidauja iš jų, juos suvoktų ne kaip kliūtį ar vartotojus, o kaip lygiaverčius partnerius. Tačiau tokio bendradarbiavimo ugdymo procese nepasigenda nei tėvai, nei mokytojai.

Tačiau D. Balčiūno ir K. Kardelio (2005) atlikti tyrimai rodo, kad, nepaisant palankaus teisinių pagrindų konteksto, specialiųjų poreikių vaikų integracijos į bendrojo lavinimo mokyklą procesas nėra skaidrus. Antai įsigalėjus vaiko ugdymo paradigmų kaitoje į šeimą orientuotam įgalinimo modeliui, tėvai tik sąlygiškai įtraukiami į bendradarbiavimą su ugdymo įstaigos pedagogais. Taip pat pabrėžiama, kad labai dažnai vaikas yra ne lygiateisis partneris, o objektas, kurio ypatumų pažinimu ir specialiųjų ugdymosi poreikių tenkinimu užsiima mokytojai, specialieji pedagogai. Panašias nuomones išsako ir kiti autoriai. Integracijos vertinimui daro įtaką ir tėvų požiūris. P. Graves, J. Tracy (1998) teigimu, konsultuojant tėvus dėl ugdymo vietos savo vaikui parinkimo, svarbiau kalbėti apie tai, kaip, o ne kur turėtų mokytis vaikas su negalia (cituota pagal Gevorgianienė, Zaikauskas, 2007). Pasak V. Grincevičienės (2006), vertinant negalią turinčių asmenų ugdymo formas, derėtų prisiminti, jog viena iš

svarbiausių specialiųjų poreikių vaikų ir jaunuolių teisių – teisė gauti jų galias atitinkantį mokymą ir įgyti gebėjimų, kurie padėtų jiems visiškai integruotis į bendruomenę, kuriai priklausys būdami suaugę.

Kaip pastebi V. Gevorgianienė (2003), pedagogui svarbu užmegzti tėvų, auginančių sveikus vaikus ir negalią turinčius vaikus, ryšį, skatinti teigiamas nuostatas, psichologinį palaikymą, kad neįgaliųjų tėvai nesijaustų vieniši ir atstumti. Tuo tarpu, kaip teigia J. Kiušaitė ir R. Dubauskaitė (2010), sveikų vaikų tėvai dažniausiai baiminasi neįgalaus mokinio klasėje, o mokytojai privalo pastebėti ir neutralizuoti individualias negatyvias socialines apraiškas ir veiksnius. Aktuali psichologinė problema – kaip sukurti partnerystės ryšius tarp tėvų ir mokyklos, jeigu tėvai bijo atskleisti savo vaikų specialiuosius ugdymosi poreikius. Dėl to daugelyje mokyklų tikra partnerystė įgyvendinama retai. Reikšmingiausia tai, kad mokytojai, ugdantys specialiųjų poreikių turinčius mokinius, dėl susiklosčiusios situacijos tiesiogiai nekalti, nes įgyvendinti specialiojo ugdymo idėjas Lietuvoje nėra pasirengta.

Apibendrinimas. Šeimos vaidmuo ugdymo procese yra ypač ryškus, kai kalbama apie neįgalius vaikus. Bendradarbiavimo procese ypač reikšmingos tos tėvų ir pedagogų nuostatos, kuriomis remiantis jie vertina vienas kitą. Pedagogui svarbu užmegzti tėvų, auginančių sveikus vaikus ir negalią turinčius vaikus, ryšį, skatinti teigiamas nuostatas, psichologinį palaikymą, kad neįgaliųjų tėvai nesijaustų vieniši ir atstumti.

3.5. Neįgaliųjų mokinių diskriminacija bendrojo lavinimo įstaigoje

Remiantis V. Gudžinskiene ir Ž. Jurgutiene (2010), neįgaliųjų socialinės atskirties priežastis yra neigiamas sveikų visuomenės narių požiūris į neįgaliuosius ir to požiūrio nelemiamas elgesys, o socialinės integracijos prielaida yra socialinės aplinkos gebėjimas toleruoti neįgaliuosius. Socialinė integracija yra prasideda tada, kai į atskirtuosius pradedama žvelgti ne kaip į skirtingus, o kaip į panašius.

Socialinė integracija – neįgalieji turi socialinius kontaktus su negalios neturinčiais kaimynais ir draugais, kartu praleidžia laisvalaikį integruotoje aplinkoje (sporto klubuose, dalyvaudami meninėje veikloje). J. Ruškaus (2002) teigimu, „*socialinė integracija* yra mąstymo ir vertinimo būdas, jungiantis visas socialines veikas ir socialinėmis struktūromis grįstas teorijas ir praktines idėjas“ (cituota ten pat).

Pasak V. Vaicekauskienės (2011), daugelis socialinės psichologijos, sociologijos ir socialinės pedagogikos mokslininkų (A. Juodaitė (2002), G. Kvieskienė (2005), T. Butvilas (2008) ir kt.) *socializaciją* apibūdina kaip procesą, kurio metu perimamos bei internalizuojamos visuomenės struktūros

vertybės, normos ir nuostatos bei elgesio pavyzdžiai, būdingi tai ar kitai socialinei bendrijai ar grupei. Neįgaliųjų socializacijos procese į pagalbą jiems ateina įvairios suinteresuotųjų grupės: neįgaliųjų artimieji, asmens sveikatos priežiūros, ugdymo, profesinio rengimo, užimtumo institucijos, privatūs asmenys, nes daugelis neįgaliųjų „labai priklauso nuo darbuotojų ir labai ribotai gali apsiginti patys bei išreikšti savo valią, be to, negalia juos lydi visą gyvenimą“. Daugeliui neįgaliųjų dėl specialiųjų poreikių specifikos socialinė pagalba teikiama atitinkamose institucijose, todėl analizuojant neįgaliųjų socializacijos etinius orientyrus bei jų įgyvendinimą būtina analizuoti pageidautiną specialiųjų poreikių asmenų ugdytojų bei globėjų požiūrį į neįgalų asmenį, jų vertybių, etinių principų, moralės kultūros sistemą, turinčią sudaryti ugdymo bei socializacijos pagrindą.

Tačiau, kaip pastebi V. Ivanauskienė ir J. Jurkevičiūtė (2005), ne visada pavyksta užtikrinti mokinių pagrindines žmogiškąsias teises į orumą, asmens apsaugą bei neliečiamumą, nes beveik kiekvienoje klasėje yra mokinių, kuriuos visi atstumia. Atstūmimas klasėje pasireiškia tyčiojimusi ir įvairiomis priekabiavimo prie kai kurių klasės mokinių formomis: erziniu, pravardžiavimu, verbالية agresija, apkalbų skleidimu, bjauriais užrašais, ignoravimu. Švietimo sistemos strateginės nuostatos reglamentuoja kiekvieno mokinio teisę gauti kokybiškas ugdymo paslaugas, tačiau ne visada mokyklose vyrauja tinkama socialinė psichologinė atmosfera. Suteikianti galimybę įgyti žinių, ugdytis gyvenime reikalingus gebėjimus: socialinę kompetenciją, komunikacinius gebėjimus. Nemažai mokinių ignoruojami bendraklasių: iš jų tyčiojamosi, jie pravardžiuojami, apkalbinėjami, su jais niekas nenori bendrauti (cituota ten pat). Psichologinis bei materialinis saugumas, taip pat saugi, asmens amžiaus tarpsnį ir neįgalumo pobūdį atitinkanti edukacinė aplinka, pasak V. Karvelio (2001), yra svarbūs, sėkmingo neįgalaus asmens vystymosi, prigimtinių galių tobulinimo faktoriai (cituota pagal Targamadzė, 2005).

Pasak A. Ališausko (2004), neigiama tai, kad bendrojo lavinimo įstaigose integracijos procesai kartais labiau demonstruojami nei realizuojami. Apie specifiškumą, kitoniškumą itin garsiai kalbama, jis pabrėžiamas net tada, kai specifiškumas tėra minimalus. Bendrojo lavinimo įstaigose vartojama nauja, bet ne mažiau diskriminacinė terminija: „specukai“, „adaptuoti“, „modifikuoti“ ir pan. Tokiu atveju specialiųjų ugdymosi poreikių turinčio vaiko ugdymo bendrojo lavinimo mokykloje situacija yra ne mažiau diskriminacinė nei specialiojo ugdymo įstaigoje.

Apibendrinimas. Neįgaliųjų socialinės atskirties priežastis yra neigiamas sveikų visuomenės narių požiūris į neįgaliuosius ir to požiūrio nelemiamas elgesys, o socialinės integracijos prielaida yra socialinės aplinkos gebėjimas toleruoti neįgaliuosius. Tačiau ne visada pavyksta užtikrinti mokinių pagrindines

žmogiškąsias teises į orumą, asmens apsaugą bei neliečiamumą, nes beveik kiekvienoje klasėje yra mokinių, kuriuos visi atstumia. Atstūmimas klasėje pasireiškia tyčiojimusi ir įvairiomis priekabiavimo priemonėmis, kurių klasės mokinių formomis: erziniu, pravardžiuavimu, verbaliu agresija, apkalbų sklaidimu, bjauriais užrašais, ignoravimu.

4. NEIĞALIŲJŲ VAIKŲ, AUGANČIŲ SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOSE, INTEGRACIJA MOKYKLOJE

4.1 Tyrimo organizavimas ir metodika

Tyrimo tipas: Kokybinio tyrimo tipas.

Kokybinio tyrimo pasirinkimas: Tyrimo tipas buvo pasirinktas remiantis fenomenologijos strategija, kadangi fenomenologijos strategijos tikslas – tirti fenomenus, atskleidžiant žmogiškųjų išgyvenimų prigimtį ir būdus. Tyrėjas nagrinėja kasdieninį gyvenamąjį pasaulį, domisi, kokiais būdais žmonės jį išgyvena, kaip suprasti šiuos jų išgyvenimus. Remdamasis iš informantų surinktais ir išnagrinėtais duomenimis, tyrėjas atskleidžia ir paaiškina šį savo supratimą, siekia rasti, tai kas yra bendra ir individualaus informantų išsakytuose, o tai skatina jį atskleisti esminę fenomeno struktūrą. Tyrėjas vadovaujasi prielaida, kad realybė yra socialiai sukonstruota, o pažinimo objektas yra informanto vidinė patirtis. Šios metodologijos tikslas – suprasti žmonių išgyvenimus. Fenomenologine strategija paremto kokybinio tyrimo objektas yra informantų žinios apie patirtus išgyvenimus, jų išgyvenimų patirties konstruktas. Patirtis – ne materialinė socialinė realybė, o šios realybės raiška siekių ir ketinimų kontekste (Bitinas ir kiti, 2008).

Pasak R. Tidikio (2003), kokybinis tyrimas išsiskiria tuo, kad tyrėjas koncentruoja savo dėmesį į subjektą, į jo veiksmus, kasdienę patirtį ir sąveiką su kitais žmonėmis, išreikštą žodžiais, pasisakymais, pasakojimais apie savo gyvenimą. Kokybinis tyrimas leidžia giliau analizuoti unikalius atvejus.

Kokybinio tyrimo tipas leidžia atskleisti gilesnius informantų išgyvenimus, patirtis. Nors socialinė tikrovė egzistuoja realiai, žmonės ją suvokia ir priima skirtingai, nes patys yra skirtingi. Kiekvienas socialinio vyksmo dalyvis kuria savitą prasmų pasaulį, kurį ir gali pažinti tyrėjas (Bitinas ir kiti, 2008).

Šiuo tyrimu buvo tiriamos tyrimo dalyvių auklėtinių asmeninės patirtys bei išgyvenimai, integruojantis jiems į bendrojo lavinimo mokyklą. Kokybinis tyrimas padėjo plačiau ir išsamiau atskleisti nagrinėjamą problemą, tyrimo objektą, tyrimo dalyvių patirtį bei išgyvenimus konkrečioje situacijoje.

Tyrimo metodai.

- ✓ **Atvejo tyrimas (analizė)**
- ✓ **Kryptingas (iš dalies struktūruotas) interviu**

Tyrimui atlikti ir jo duomenims atskleisti pasirinktas atvejo tyrimas (analizė). Atvejo tyrimas (angl. case study) - reikšmingo socialinio komponento ar įvykio visapusiškas, išsamus ir detalus tyrimas, siekiant išryškinti, atskleisti teorijai svarbią idėją. Dažniausiai nagrinėjami nukrypę nuo socialiai tipiškų, išreiškiantis socialinės problemos esmę ir artimi socialiniam idealui institucijų, socialinių susivienijimų ir pavienių asmenų socialiai reikšmingos veiklos atvejai (Bitinas ir kiti, 2008). Šio tyrimo privalumas – tyrėjo gilinimasis į žmonių ar institucijų elgsenos ir veiklos subtilumus, sudėtingų santykių analizę,

nenumatytų veiksmų įtakos raišką – objekto ypatumus. Tyrimas vykdomas natūraliomis sąlygomis, už kurias tyrėjas nėra atsakingas, susiformuoja atvirumo atmosfera, padedanti patikimiau atskleisti bei įvertinti užfiksuotas subtilybes bei sudėtingas situacijas (cituota ten pat).

Tyrimo duomenims gauti pasirinktas kryptingas (pusiau stukturūtuotas interviu), kai užduodami iš anksto numatyti atvirieji klausimai, tačiau atsakymai į juos nėra numatomi. Be to interviu metu spontaniškai formuluojami papildomi klausimai, siekiant patikslinti informaciją. Pagrindinis privalumas: interviu gaunama išsamesnių, susistemintų duomenų, lyginant su neformaliuoju interviu, o pats interviu lieka neformalus, vyksta pokalbio forma (Bitinas ir kiti, 2008). Interviu klausimai pridedami Priede Nr. 1.

Tyrimo dalyviai – 11 – 12 klasių auklėtojos, kuriose mokosi neįgalūs vaikai, augantys socialinės rizikos šeimose. turintys klausos sutrikimų. Informantai buvo atrenkami pagal tikslinės atrankos tipą. Su kiekvienu informantu dėl interviu buvo susitarta individualiai, jiems patogiu laiku. Tyrime dalyvavo dvi klasių auklėtojos, dirbančios skirtingose mokyklose bei skirtinguose miestuose, taip pat ugdančios skirtingą negalią turinčius mokinius. Tiriamosios buvo supažindintos su tyrimo tema, tikslu, tyrimo duomenų panaudojimu ir naudingumu bei buvo supažindintos su tyrimo konfidencialumu, kad duomenys bus naudojami tik magistrinio baigiamojo darbo rašymui bei duomenų analizei ir pristatymui. Tyrimo dalyvių vardai nėra minimi, kiekvienam informantui skirtas skaičius arba raidė. Interviu vieta neaprašoma, siekiant išlaikyti konfidencialumą.

Tyrimo laikas. Tyrimas buvo atliekamas nuo 2012 metų lapkričio mėnesį

Tyrimo vieta. Interviu vyko mokykloje

Tyrimo duomenų fiksavimas. Interviu duomenys buvo fiksuojami diktofonu. Interviu vidutiniškai truko 45 minutes, nes ilgiau informantai kalbėti nepanoro, atsakymai buvo pakankamai trumpi. Interviu pradžioje informantai buvo supažindinti su interviu klausimais, tyrimo eiga. Prieš interviu kiekvienam informantui buvo nusiųsti interviu klausimai elektroniniu paštu, kad galėtų susipažinti su klausimais.

4.2. Neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, integracija mokykloje

Atvejo analizė A

Tyrimo dalyvavo X miesto Y mokykloje dirbanti specialiosios 10 klasės auklėtoja SP¹³, turinti aukštąjį specialiosios pedagogės ir logopedės išsilavinimą. Tyrime dalyvavusi informantė jau 12 metų

---

¹³ Kodas SP – tyrimo informantė specialiosios 10 klasės auklėtoja

dirba su negalia turinčiais mokiniais. Kaip teigia pati informantė, darbui su šios specialiųjų poreikių grupės mokiniais pakanka, žinias bei įgūdžius dirbant su šios grupės vaikais ji nuolat tobulina įvairių seminarų, paskaitų metu bei skaitant literatūrą šia tema.

Tyrimas orientuotas į šioje klasėje besimokantį 17 metų mokinį, vardu A. Remiantis socialinių paslaugų įstatymu (2006), *vaikas su negalia* – tai vaikas iki 18 metų, kuris dėl neįgalumo yra iš dalies ar visiškai neįgijęs jo amžių atitinkančio savarankiškumo ir kurio galimybės ugdytis bei dalyvauti visuomenės gyvenime yra ribotos. Šiam vaikui yra nustatyta negalia dėl nežymaus intelekto sutrikimo. *Protinė negalia* - tai žymus protinių sugebėjimų nukrypimas nuo normos, pasireiškiantis elgesio, emocijų ir socialinio prisitaikymo sutrikimais. Ši negalios rūšis yra įgimta (Giedraitis, 2008). Pasak tyrime dalyvaujančios šio mokinio auklėtojos: „*Pamačius šį mokinį, nepasakytum, kad jis yra „kitoks“. Jo kitoniškumas atsikleidžia, kuomet pradedi bendrauti su šiuo mokiniu, tai pastebima iš jo nerišlios kalbos. Jo kitoniškumą išduoda ir tai, kad mokinys turi elgesio sunkumų, nuolatos yra piktas, užsidaręs*“ (pilna interviu medžiaga pateikiama priede nr. 2).

Tačiau tai yra ne vienintelė problema, susijusi su mokiniu A. Šis vaikas yra iš socialinės rizikos šeimos. Kaip teigia I. Leliūgienė, *socialinės rizikos šeima* – tai šeima, kurios socialinis funkcionavimas dėl objektyvių ar subjektyvių priežasčių sutrikdytas. Ji neišvengiamai yra nevisavertiškumo būsenos. Tai pabėgėlių šeimos, daugiavaikės, auginančios neįgalius vaikus, nepilnos šeimos. Potenciali socialinė rizika gali atsirasti nepalankiomis ekonominėmis ir psichologinėmis sąlygomis, dėl sunkumų auklėjant vaikus, kylant šeimos narių konfliktams, girtuokliaujant, dėl priklausomybės narkotikams, žiauraus elgesio šeimoje, pirmiausia – vaikų atžvilgiu (cit. pagal Kundrotaitė, 2006). Šiuo atveju apie mokinio A šeimą yra žinoma, kad tai yra nepilna, daugiavaikė, 10 vaikų auginanti šeima. Motina niekuomet oficialaus vyro neturėjo, vaikai yra nuo skirtingų vyrų. Pasak J. Ruškaus (2002), beveik visada neįgaliųjų vaikų tėvas pabėga nuo problemos palikdamas šeimą. Jis neištveria savo neįgalaus vaiko ir šeimos dramos. Net jei tėvas ir priima vaiko neįgalumą, tai didžiule savo kaltės jausmo kaina, o tuo tarpu motinai nėra kur bėgti. Šiuo metu motina gyvena kartu su sugyventiniu ir trimis nepilnamečiais vaikais, likusieji vaikai jau pilnamečiai, gyvena atskirai. Pasiteiravus klasės auklėtojos, dėl kokių priežasčių mokinio A šeima yra įrašyta į socialinės rizikos šeimų sąrašą, informantė atsakė: „*Pagrindinė priežastis – vaikų nepriežiūra. Motina nuolat girtauja. Vaikai ne visada būna pavalgę, į mokyklą išsiruošia apsivilkę purvinius drabužius, dažnai drabužiai neatitinka metų sezono. Namų buitis taip pat yra pasibaisėtina. Namuose nėra elektros, vaikai valgo, o kartais ir miega ant grindų.*“ Augimas šaltuose, tarpusavyje nepalaikančiuose santykiuose ar apsileidusiuose namuose taip pat yra priežastis blogai vaikų fizinei

sveikatai ar išsivystymui. Vaikas augdamas socialinės rizikos šeimoje modeliuoja tokį socialinio elgesio modelį, kurio yra laikomasi jo šeimoje, vaikas užauga mažiau kompetentingas (Repetti ir kt., 2001). Pasak G. Kvieskienės (2003), socialinės rizikos šeimose auga neprižiūrimi vaikai, kurie patiria fizinę, psichinę ir seksualinę prievartą, skurdą, nesimoko, nusikalsta.

Mokytoja taip pat pridūrė, kad dar tuomet, kai mokinys A nesimokė jos klasėje, jo motinai buvo apribotos motinystės teisės ir vaikai laikinai buvo atsidūrę vaikų globos namuose. Tačiau motinai stengiantis tvarkytis savo gyvenimą bei buitį, vaikai buvo sugražinti į šeimą. Pasak G. Kondrotaitės ir J. Guščinskienės (2006), Lietuvoje vienos iš pagrindinių priežasčių, dėl kurių šeima yra įrašoma į socialinės rizikos šeimų sąrašą, - tai yra girtavimas, vaikų nepriežiūra, nesirūpinimas vaikų sveikata, mokymu.

Remiantis V. Gevorgianiene ir V. Zaikausku (2007) negalią turinčių mokinių integruotas ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose mūsų šalyje, o tuo labiau užsienyje, jau tapo įprastu reiškiniu. Mokinys A į mokyklą Y buvo perkeltas prieš kelerius metus, buvusios mokyklos komiteto manymu, kad dabartinėje mokykloje jam seksis geriau mokytis, kadangi mokyklos aplinka yra pilnai pritaikyta mokiniams, turintiems negalią, joje mokytis bei pedagogų pasirengimu ugdant specialiųjų poreikių mokinius. Kaip teigia J. Ruškus (2002), specialiųjų poreikių vaikų *integracija* į bendrojo lavinimo mokyklas literatūroje apibrėžiama kaip kaitos procesas, skatinantis naujai pažvelgti į visą ugdomąjį procesą: ugdytinį, ugdytoją, ugdymo priemones ir ugdymo turinį (cituota pagal Gudonis, Mockevičiūtė, 2008). Integracija demokratinėje visuomenėje suvokiama kaip natūralus ir negrįžtamas reiškinys. Tačiau integruotas ugdymas vis dar nevienodai vertinamas. Neretai integracija suprantama tik kaip formalus specialiųjų poreikių vaikų perkėlimas iš vienos įstaigos į kitą, nesuteikiant kvalifikuotos pagalbos. Mokykla Y yra suskirstyta į du atskirus korpusus: viename jų mokomi mokiniai pagal bendrąsias ugdymo programas iki 10 klasės, kitame korpuse – mokomi specialiosiose klasėse (iki 10 klasės) mokiniai, turintys įvairių negalių. *Integracija* yra mokymo procesas. Procesas, kurio metu visi mokiniai, jų tarpe ir su negalia, mokomi kartu, teikiant jiems paslaugas ir ruošiant jų amžiui ir sugebėjimams pritaikytas mokymo programas vietinėse bendrojo lavinimo mokyklose. Mokiniai su negalia turi būti bendro lavinimo mokymo programos dalimi, net jeigu mokymo tikslai ir poreikiai skiriasi nuo jų klasės draugų (Muceniekas, 1996). Tačiau, kaip pastebi informantė: „*Mokinys A į šią mokyklą atvyko stipriai pedagogiškai apleistas*“. Remiantis M. M. McClelland ir kitais (2000), neįgalieji vaikai iš socialinės rizikos šeimų pasižymi žemais intelekto koeficientais, elgesio sunkumais, šie vaikai turi didesnių medicinos problemų, pasiekia žemesnių akademinų rezultatų. Ypač pabrėžiamas svarbumas šių vaikų socialinių įgūdžių formavimui bei ugdymui ankstyvajame ikimokykliniame ugdyme, kadangi tai turi

didelės įtakos sėkmingam šių vaikų tolimesniam ugdymui. Mokykloje Y vykdoma dalinė specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių integracija. *Dalinė integracija* – specialiųjų poreikių asmenų ugdymo derinimas bendrojo ugdymo įstaigos bendrojoje ir specialiojoje grupėje (klasėje); specialiųjų poreikių asmenų ugdymas bendrojo ugdymo įstaigos specialiojoje grupėje (klasėje); specialiųjų poreikių asmenų ugdymas derinant jų ugdymo procesą specialiojo ugdymo ir bendrojo ugdymo įstaigoje (Kasparavičienė, 2002). Informantės pasiteiravus, kaip jos nuomone neįgalūs mokiniai yra integruojami į mokymosi procesą, auklėtoja pažymėjo: „*Vyksta daug bendrų renginių su sveikaisiais mokiniais, kartu dalyvaujame įvairiose akcijose. Rengiame integruotas pamokas. Mano auklėjamosios klasės mokiniai yra dešimtukai, tokiu atveju integruotas pamokas rengiame kartu su 5-6 klasių mokiniais, kadangi specialiųjų klasių programos atitinka šių klasių bendrąsias ugdymosi programas*“. Pasak S. Carrington (2001), specialiųjų poreikių mokiniai turi tokias pačias teises mokytis kaip ir sveikieji vaikai. Mokytoja taip pat pridūrė: „*Dalinės integracijos metu mokiniai vieni su kitais susipažįsta, kitame mokyklos pastate specialių poreikių mokiniams vyksta muzikos, kūno kultūros pamokos. Mokiniai taip pat kartu pietauja*“. Auklėtojos pasiteiravus, ar ji pritartų visiškai integracijai (*visiškoji integracija* – kai specialiųjų poreikių vaikas ugdomas bendrojo ugdymo įstaigos grupėje ar klasėje kartu su kitais bendraamžiais, Kasparavičienė, 2002), ji atsakė: „*Palankiai vertinu tik dalinę integraciją, pamokų metu pakankamai laiko galima skirti kiekvienam mokiniui, kadangi klasėse didžiausias mokinių skaičius yra 12, o visiškai integracijai mokinių su specialiaisiais ugdymosi poreikiais bendrojo lavinimo mokykloje nepritariu*“. Didesnę darbo su specialiųjų poreikių mokiniais patirtį turintys bei aukštesnę specialiąją pedagoginę kompetenciją įgiję mokytojai labiau teigiamai ir objektyviau vertina specialiųjų poreikių mokinių ugdymo mokykloje ypatumus (Ališauskas, 2004). I. Kaffemanienės (2001), J. Ambrukaičio (2002) atlikti tyrimai rodo, kad net ir dabar yra išlikęs neigiamas požiūris į specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų ugdymą bendrojo lavinimo mokykloje. Ypač tai būdinga vyresnio amžiaus mokytojams. Tyrimų išvadose nurodoma, kad jie nelinkę padėti integruotis mokykloje specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams. Šie mokytojai nepakankamai supranta specialiuosius ugdymo poreikius, ugdymo problemas, dominuoja jų išankstinės nuostatos ar nenoras, nepasirengimas bendrauti su mokianiais kaip su lygiavertėmis asmenybėmis. Informantės nuomone integruotas ugdymas yra naudingas tiek pačiam vaikui, turinčiam negalią, tiek jo klasės draugams, tiek ir pedagogui: „*Mokiniams naudinga tuo, kad jie gauna savo gebėjimus atitinkančias žinias ir įgūdžius, kitiems mokiniams tuo, kad rengiant integruotas pamokas, įvairius renginius kartu su negalią turinčiais mokiniais, jie tampa ramesni, atsakingesni. Na o patiems pedagogams tuo, kad rengiame netradicines pamokas, netradicinio ugdymo dienas, įvairias parodas, renginius*“.

Grįžtant prie tiriamojo mokinio A, jo auklėtoja pastebi: „Mokinio A pasiekimai mokymo procese yra neigiami. Mokinys visiškai neturi jokios motyvacijos mokytis. Pamokų metu sunkiai sukonzentruoja dėmesį į pamokinę veiklą, supyksta, kai jam yra duodamos pastabos. Pamokų metu dažnai piešia, dažniausiai nusiraminiui. Dažnai mokinys A net nesineša po pamokų kuprinės namo, neretai ji ilgam lieka mokykloje. Pamokos metu, kai jam tema yra įdomi, jis galėtų ir gebėtų savarankiškai visas užduotis atlikti, gaila, tačiau tam nėra visiškai jokios motyvacijos. Mano manymu, šis motyvacijos nebuvimas atėjęs iš šeimos. Mokinys A geriau važiuos su motinos sugyventiniu užsidirbti, dirbant įvairius atsitiktinius darbus, negu dėmesį ir laiką skirs mokslams“.

Šeima ir mokykla – dvi svarbiausios institucijos, atsakingos už jaunosios kartos rengimą savarankiškam gyvenimui. Tėvus ir mokytojus jungia vienas bendras tikslas – vaikų ugdymas. Šeimos vaidmuo ugdymo procese ypač ryškus, kai kalbame apie neįgalius vaikus. Šias abi institucijas jungia pats ugdomasis objektas – vaikas (Viliūnienė, 2011). Remiantis V. Gevorgianiene (2003), šeimos vaidmuo ugdymo procese yra ypač ryškus, kai kalbama apie neįgalius vaikus. Todėl A. Ališausko (2004), manymu reikia sukurti glaudžius partnerystės ryšius tarp tėvų ir mokyklos. Tačiau šiuo, mokinio A atžvilgiu, mokytoja pastebi visai kitokią situaciją: „Mokinio A motina nedalyvauja mokyklos bendruomenės veikloje. Pati nesidomi, kaip sekasi jos vaikui mokytis, kokie yra jo mokymosi pasiekimai, visiškai niekuo nesidomi. Nė karto, kai šis mokinys A yra mano klasėje, jo motina nesilankė klasės tėvų susirinkimuose. Motina priverstinai apsilankyti mokykloje priverčia tik tai, kai jai yra pagrasinama, kad bus iškvieistos Vaiko teisės, tik tada ji individualiai apsilanko mokykloje. Tačiau ir atvykusi nerodo jokio noro, susidomėjimo bendrauti. Ją ir informavus, į ką reikia atkreipti dėmesį, ji to neįstengia padaryti. O ką jau kalbėti apie pagalbą mokiniui A namuose, užduodant, kad ir minimalias namų darbų užduotis. Pagalbos šis mokinys negauna visiškai. Būta atvejų, kada pati jo mama skambina man ir sako, jog visiškai nesupranta tų užduočių, kurios jam yra užduodamos....“

Remiantis V. Gudžinskiene ir Ž. Jurgutiene (2010), neįgaliųjų socialinės atskirties priežastis yra neigiamas sveikų visuomenės narių požiūris į neįgaliuosius ir to požiūrio nelemiamas elgesys, o socialinės integracijos prielaida yra socialinės aplinkos gebėjimas toleruoti neįgaliuosius. Socialinė integracija ir prasideda tada, kai į atskirtuosius pradedama žvelgti ne kaip į skirtingus, o kaip į panašius. Informantės nuomone: „Natūralu, kad vyrauja kitoks požiūris į negalią turinčius mokinius. Aišku, integruotų pamokų metu ar renginių metu, būna įvairių replikų neįgaliųjų atžvilgiu. Tačiau tuo viskas ir pasibaigia. Didesnės diskriminacijos neįgaliųjų mokinių atžvilgiu neįjaučiama“.

Auklėtojos pasiteiravus, kokias ji galėtų įvardinti pagrindines neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, integracijos problemas mokykloje, informantė pabrėžė: „Iš mokyklos pusės – tokių problemų kaip ir nėra. Mokyklos aplinka tinkamai pritaikyta mokiniams su negalia. Mokiniai į mokyklą yra atvežami specialiuoju autobusiuku. Mokykloje vaikai jaučiasi drąsiai, jaukiai. Problemų reiktų ieškoti pačioje šeimoje. Vaiko negalia nėra sunki ir negalia nėra kliūtis mokiniui A mokytis. Jis puikiai gebėtų mokytis, tačiau vaikas nerodo jokios motyvacijos mokytis, šeima jam taip pat nesistengia padėti, neskiria pakankamai laiko vaikui ar jo mokslams. Visiškai mama nesidomi vaiko ugdymosi pasiekimais. O pats mokinys...Dažnai pamokų metu būna piktas, irzlus. Kuomet matau, kad situacija geruoju nesibaigs ar lengvai neišsispręs, išleidžiu mokinį A į lauką prasiblaškyti. Būna taip, kad mokykloje dirbančiam ūkvedžiui dažnai padeda atlikti įvairius darbus. Kuomet dirbdamas išsikrauna, grįžta į pamokas. Dėl jo elgesio nuolat kyla problemų mokykloje. Jau turbūt ir nebesuskaičiuosiu, kiek kartu mokinys A buvo iškviečiamas pas mokyklos direktorę pasiaiškinti dėl savo netinkamo elgesio, tačiau jokių išvadų dėl to jis nedaro“.

Tiriant kitas priežastis, kurios gali būti kliūtimis sėkmingai neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, integracijai mokykloje, informantė pastebė: „Mokyklos aplinka yra tinkamai pritaikyta joje mokytis mokiniams su įvairia negalia. Mokyklos vadovybė žadėjo mokykloje įrengti kineziterapijos kabinetą, kurio labiausiai trūksta mokiniams, turintiems fizinę negalią. Tačiau pažadai taip ir liko pažadais. Mokykloje yra sudėtinga ekonominė situacija, rašome daug įvairių projektų, kurių metu gauname finansavimą, paramą. Ugdant specialiųjų poreikių mokinius, remiamės bendrojo lavinimo bendrųjų ugdymo programų vadovėliais, labai trūksta dalykų vadovėlių. Vaikams, augantiems socialinės rizikos šeimose, daug problemų iškyla tuomet kai reikia įsigyti pratybų sąsiuvinius. Kadangi tokiose šeimose ekonominė situacija yra labai sunki, neretai tokiems mokiniams pratybų sąsiuvinius tenka šviesti savo lėšomis, mokykla tam skiria menką sumą pinigų. Sudėtinga situacija yra ir su mokinių šviečiamąja veikla. socialinės rizikos šeimos negali skirti papildomų pinigų savo vaikų kultūrinei veiklai. Todėl išvykos į teatrus bei ekskursijas yra dengiamos projektų metu gaunamomis lėšomis. Tačiau derėtų pažymėti, kad šios išvykos būna labai retai“.

Informantės pasiteiravus, kaip ji siūlytų tobulinti neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, integracijos mokykloje būdus, ji pažymėjo: „Kas liečia mokyklą – tai viskas yra gerai. Siūlyčiau plačiau šviesti visuomenę. Kalbėtis su „sveikaisiais“ mokiniais apie neįgaliuosius mokinius, šviesti vaikus, kad juos reikia priimti tokius, kokie jie yra. Reikia siekti geresnio požiūrio iš visuomenės neįgaliųjų atžvilgiu“.

Mokytojos nuomone, neįgaliųjų integracija mokykloje yra labai naudinga: „*Vaikai, turintys negalių, mokykloje įgauna gyvenimiškos patirties bei bendravimo įgūdžių. Vaikai, augantys socialinės rizikos šeimose, kuomet integruojasi mokykloje, suvokia, kad galima siekti ir kitokio gyvenimo. Šie mokiniai įgauna tokių žinių ir įgūdžių, kurių galbūt niekada negaus savo šeimose. Aš neįgaliųjų mokinių integraciją vertinu tik labai gerai*“.

Atvejo A apibendrinimas. Tyrime dalyvavo specialiosios 10 klasės auklėtoja, kurios klasėje mokosi mokinys A, turintis negalią dėl nežymaus intelekto sutrikimo. Mokiniui A yra 17 metų. Jis yra labai ūmaus būdo. Dėl jo nederamo elgesio mokykloje nuolat kyla problemų. Šis mokinys yra iš socialinės rizikos šeimos. Mokinio A šeima yra nepilna, joje auga 10 vaikų, trys iš jų yra nepilnamečiai. Šeima yra įtraukta į socialinės rizikos šeimų sąrašą dėl vaikų nepriežiūros ir motinos girtavimo. Mokykloje mokiniai, turintys negalių, yra integruojami daline integracijos forma, kada jie yra mokomi atskirose specialiosiose klasėse. Mokyklos aplinka yra tinkami pritaikyta mokiniams, turintiems įvairių negalių. Prie pagrindinių šio mokinio A integracijos mokykloje aspektų galima pažymėti tai, kad mokinys A neturi visiškos motyvacijos bei noro mokytis. Šis motyvacijos nebuvimas atėjęs iš vaiko šeimos. Mokinys pamokų metu dažnai būna irzlus, sunkiai sukoncentruoja dėmesį į pamokinę veiklą. Dažnai pamokų metu dėmesį skiria pašaliniams veiksniams. Vaikas į šią mokyklą pateko stipriai pedagogiškai apleistas. Mokinio A motina taip pat nėra suinteresuota vaiko ugdymu, nesidomi, kaip jam sekasi mokytis mokykloje, ne itin bendrauja su klasės auklėtoja. Mokykloje ji pasirodo tik tuomet, kai jai yra pagrasinama iškviešti Vaiko teisių specialistus. Net ir pasakius motinai, į ką reikia atkreipti dėmesį, ji nėra suinteresuota tai padaryti. Motini yra lengviau išleisti savo vaiką kartu su dabartiniu sugyventiniu dirbti atsitiktinius darbus, nei laiką ar savo dėmesį skirti vaiko mokslams.

4.3. Neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, integracija mokykloje

Atvejo analizė B

Tyrimė dalyvavo Q miesto Z bendrojo lavinimo mokykloje dirbanti 30 metų turinti aukštąjį universitetinį išsilavinimą ir lietuvių kalbos mokytoja dirbanti klasės auklėtoja BP¹⁴. Ši informantė su specialiųjų poreikių mokiniais dirba tik pirmus metus, todėl prisipažino, kad toks darbas jai yra naujas ir žinių bei įgūdžių, kaip dirbti su specialiųjų poreikių mokiniais ji neturinti pakankamai. Informantė taip pat teigia, kad jai yra sunku perprasti tokių vaikų mąstymą, trūksta psichologinių žinių.

Tyrimas orientuotas į šioje klasėje besimokantį mokinį, vardu B. Mokinys mokosi 12 klasėje. Mokiniui B yra 18 metų. Tiriamasis turi judėjimo negalią, sunkiai vaikšto. Remiantis statistiniais duomenimis, 2006 metais šalyje gyveno 15 667 vaikų, kuriems nustatytas neįgalumo lygis. Kas trečiam vaikui neįgalumas nustatytas dėl psichikos ir elgesio sutrikimų, kas penktam – dėl įgimtų anomalijų ir kas septintam – dėl nervų sistemos ir jutimo organų ligų (Lietuvos Respublikos Vaiko tesių apsaugos kontrolieriaus 2006 metais atlikto tyrimo „Neįgaliųjų vaikų situacija ir problemos Lietuvoje“ išvadų apibendrinimas). Esant *judėjimo negaliai* yra apribota asmens galimybė judėti, valdyti rankų ar kojų judesius. Prie judėjimo negalios priskiriama: paraplegija, kvadraplegija, paralyžius, celebrinis paralyžius, raumenų/kaulų ligos (Giedraitis, 2008). Mokinio B negalios požymiai yra akivaizdžiai pastebimi, kadangi berniukas labai sunkiai vaikšto.

Negalia taip pat yra nevienintelė problema, susijusi su tiriamuoju. Berniukas auga socialinės rizikos šeimoje. Socialinės rizikos šeimų Lietuvoje 2011 metų pabaigoje buvo 10 608, vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, skaičius siekė 22 073 (Lietuvos Statistikos departamentas, 2012). Tyrimė dalyvaujančios informantės pasiteiravus, kokie jai yra žinomi duomenys auklėtinio šeimą, informantė pridūrė: „*Mokinio B šeima yra nepilna. Berniuko tėvai yra seniai išsiskyrę. Teismo sprendimu 3 nepilnamečių vaikų globa patikėta jų motinai. Tačiau vaikų tėvas ne itin dažnai susitinka su vaikais, jais beveik nesirūpina, nemoka vaikams priteistų išlaikymo pinigų. Šeimoje ekonominė situacija yra itin sunki*“. Remiantis J. Ruškumi (2002), neįgalaus vaiko gimimas sukrečia ne tik tėvus, bet ir visą giminę bei aplinkinius. Atsiranda šeimyninės darnos suirimo grėsmė. Rutina tiesiog sekina šeimos narius. Jie nebeturi laisvalaikio. Užuoť siekusi nepriklausomybės, brendimo, individualizacijos, šeima mato tik neviltį, socialinę izoliaciją. Dažnai šeimai nesugebėjus pertvarkyti tarpusavio santykių, nesulaukus pagalbos iš šalies, šeima išyra. Manoma, kad neįgalaus vaiko gimimas nėra šeimos iširimo priežastis, jis galbūt paryškina vedybinius nesutarimus, susiformavusius iki jam gimstant (cituota ten pat). Yra daugybė priežasčių, dėl kurių šeima yra įtraukiama į socialinės rizikos šeimų apskaitą. Tačiau šiuo metu Lietuvoje prie pagrindinių priežasčių yra nurodomos šios: sutuoktiniai girtauja ir gautą valstybės paramą panaudoja

¹⁴ Kodas BP – tyrimė informantė bendrojo lavinimo mokyklos 12 klasės auklėtoja

ne vaiko interesams tenkinti, smurtauja prieš savo nepilnamečius vaikus; Lietuvoje per menkai išstobulinta socialinių paslaugų teikimo šeima sistema (skiriasi socialinių paslaugų teikiamas mieste ir kaime); netinkamas valstybės teikiamos finansinės (piniginės) paramos vaikui naudojimas yra viena iš priežasčių, dėl kurių šeima įtraukiama į socialinės rizikos šeimų apskaitą. Šiuo, mokinio B šeimos atžvilgiu, šeima į socialinės rizikos šeimų sąrašą yra įtraukta dėl šių pačių priežasčių: *„Berniuko motina girtauja. Jos šeimoje auga neprižiūrimi vaikai. Dažnai motina juos namuose palieka vienus, pati tuo metu girtauja kartu su draugais. Dažniausiai girtaujama būna už vaikų pinigines pašalpas bei už gaunamą mokinio B neįgalumo pensiją. Man jau pikta darosi nuo šios susidariusios situacijos, nei aš, nei socialiniai darbuotojai jau nebežinome, kaip prisibelsti į motinos širdį. Baisu ir pagalvoti, koks laukai šių vaikų likimas. Nepanašu, kad motina norėtų keisti savo gyvenimo būdą. Todėl sunku prognozuoti šių vaikų likimą...“*

Kaip teigia C. Cant – Peterson ir T. Mizell – Palermo (2004), vaikai, turintys tam tikrą negalią, patiria apribojimus socialiniame gyvenime, įskaitant ir mokyklos lankymą. Remiantis J. Šinkūniene (2010), *neįgaliųjų integracija* – demokratijos ideologija pagrįsta nuostata, kad neįgalus asmuo yra savitas, lygiavertis ir svarbus visuomenės narys; neįgalumą turinčių asmenų įtraukimas į visuomenę ir bendrojo ugdymo aplinką; tikėjimas kiekvieno asmens prigimtinė teise visapusiškai dalyvauti visuomenės gyvenime; socialinės integracijos prielaida yra visuomenės ir aplinkos gebėjimas priimti neįgaliuosius į savo tarpą, tikslas – skatinti visuomenę priimti individų kitoniškumą kaip normalų reiškinį. Tačiau šiuo atžvilgiu, integracija yra tik siekiamybė: *„Į mūsų mokyklą mokinys B atėjo šiais mokslo metais, kuomet jo šeima persikėlė iš vieno rajono į kitą. Deja, nei mūsų mokykla, nei mokyklas aplinka nėra pritaikyta mokyti mokiniams, turintiems negalią. Dėl šios priežasties šiam mokiniui B yra paskirta namų mokymo programa. Bet reikia pridurti, kad mokinys B mokosi visas, išskyrus kūno kultūros, dalykines pamokas. Mokomas jis yra pagal bendrąją ugdymo programą. Pagal sudarytą tvarkaraštį mokytojai dalykininkai šį mokinį moko namuose. Mokiniai mūsų nėra nei dalinės, nei visiškosios neįgalių mokinių integracijos. Šiuo metu mokykloje mokosi tik pora mokinių, kurie turi negalią. Vienas jų – tai mano auklėtinis, mokinys B, kuris turi fizinę negalią. Kitas neįgalusis mokinys taip pat turi fizinę negalią, negali vaikščioti. Šis mokinys mokosi penktoje klasėje. Tačiau dėl jo mokymosi mokykloje taip pat kyla daug problemų, kadangi mokytojai dalykininkai šį mokinį nešioja ant rankų iš vieno dalyko kabineto į kitą ir taip per tris mokyklos aukštus...“*. Pasak G. Kvieskienės (2003), bendrojo lavinimo mokyklos Lietuvoje nėra tinkamai pasirengusios priimti neįgalius vaikus, sudaryti palankias sąlygas jiems adaptuotis ir ugdytis, nes beveik neskiriama lėšų dirbti su tokiais vaikais, trūksta kvalifikuotų specialistų (socialinių pedagogų, specialiųjų

pedagogų, psichologų). Bendrojo lavinimo mokyklų inventorių, patalpos nepritaikytos vaikams, turintiems judėjimo negalią. Mokyklos neturi lėšų specialioms kompensacinėms ir mokomosioms priemonėms įsigyti. Sudėtinga neįgaliuosius vaikus kasdien atvežti į mokyklą ir parvežti į namus. Tuo tarpu V. Targamadzė (2005), pastebi, kad pedagogai dalykininkai nėra pasirengę (neturi kompetencijos) dirbti su neįgaliais ir specialiųjų poreikių vaikais. Per didelės klasės, mokytojai nespėja per pamoką skirti pakankamai laiko ir dėmesio vaikams, dirbantiems pagal bendras ir adaptuotas arba modifikuotas programas. Vaikai, turintys specialiųjų poreikių, paliekami patys sau, jie sėdi klasės gale ir užsiima tuo, kuo nori, svarbu, kad netrukdo mokytojui dirbti. Ypač daug sunkumų mokytojams kyla integruotai ugdam sutrikusio intelekto, emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius vaikus.

Mokslininkai, tyrinėjantys specialiųjų poreikių asmenų integracijos ir socializacijos procesus (J. Ruškus (2001), C. Stemanas (2001), L. Radzevičienė (2003) ir kt.), taip pat pažymi, kad vertybių pagrindu socialinės veiklos praktikoje išreiškiamas visuomenės ir darbuotojų požiūris į žmogų, kuris gali būti dvejopo pobūdžio: 1) teigiamas požiūris, traktuojamas kaip optimistinis, kadangi siekiama kiekviename, net ir sunkios negalios žmoguje išvelgti slypinčias galimybes tobulėti, žmogus vertinamas kaip kuriantis ir jaučiantis būtybė; 2) neigiamas požiūris – tai pesimistinis požiūris, kuris pasireiškia žmogaus asmenybės neigimu ir atstūmimu. Neigimas – tai atsisakymas pripažinti kitą žmogų kaip asmenybę, jo egzistencijos ir negalios nepripažinimas (atsisakymas išklaudyti, kalbėti, suteikti jam vietą). Atstūmimas – kai žmogus priimamas bei pripažįstama jo negalia, tačiau dėl kai kurių jo fizinių ar psichinių savybių bei sutrikimų jis nevertinamas kaip asmenybė, neigiama jo negalia (cituota ten pat). Informantė taip pat pridūrė: *„Sunku yra vertinti vaiko, turinčio tam tikrą negalią, integraciją į bendrojo lavinimo mokyklą, kadangi mūsų mokykloje tokių mokinių yra vos du, iš kurių vienas mokomas namuose. O ir pati mokykla nėra pritaikyta integruotai mokyti tokius mokinius“*. Pasak D. Balčiūno ir K. Kardelio (2005), mažesnį pedagoginio darbo stažą turintys pedagogai palankiau vertina su specialiuoju ugdymu susijusius papildomus darbus. Tokį požiūrių skirtumą gali lemti tai, jog jaunesni pedagogai suvokia integraciją kaip natūralų procesą, kurio dėka specialiųjų poreikių vaikai bendrauja su savo bendraamžiais ir mokosi natūralioje aplinkoje, o įprastai besimokantys mokiniai ugdomi teigiamas nuostatas į išskirtinumą. Klasės auklėtojai sunku taip pat įvertinti, kuo integracija yra naudinga pačiam neįgaliajam, klasės draugams ar pedagogams: *„Mokinys yra esminių dalykų yra mokomas namuose. Klasės draugų atžvilgiu – tai taip pat yra sunku pamatuoti, nors klasės draugai ir žino, kad jų klasėje yra mokinys B, tačiau jie su juo mokykloje nesusitinka. Nepaisant to, klasės draugų požiūris neįgaliojo klasės draugo atžvilgiu yra teigiamas*. Tikėtina, jog sveiki vaikai, augę ir mokęsi drauge su neįgaliaisiais, remiami, stimuliuojami pedagogų, susidarys opalankius negalios

vaizdinius, gebės bendrauti su neįgaliaisiais be neigiamų išankstinių nusistatymų. (Ruškus, 2000). Informantė priduria: *„Ir visiškai kitokia situacija yra su kitu negalią turinčiu mokiniu. Mokytojams yra uždedamas papildomas krūvis, kadangi jiems patiems tenka šį mokinį pamokų metu nešioti“*.

Nepaisant to, kad mokinį B tenka mokyti namuose, informantė apie šį auklėtinį atsiliepia teigiamai: *„Nesvarbu, kad berniukas turi negalią, ar kad jis yra mokomas namuose, kurių aplinka galbūt ir nėra visiškai tinkama augti vaikui. Tačiau šis berniukas išsiskiria iš kitų mano auklėtinių tuo, kad jis pats turi didelę motyvaciją mokytis. Jam itin gerai sekasi tikslieji mokslai. Galbūt prie neigiamų jo pasiekimų mokymosi procese galėčiau priskirti tai, kad mokinys B yra labai uždaras vaikas, bijo garsiai išreikšti savo mintis. Kartais būna sunku jį prakalbinti, tačiau kas liečia mokymosi pasiekimus – tai jie yra tik teigiami. Nors mokinys ir mokomas namuose, jam taip pat viena pamoka trunka 45 minutes. Tačiau verta paminėti ir tai, kad visą pamokos laiką jis dėmesį sukoncentruoja tik į pamokinę veiklą. Savarankiškai atlieka visas jam pavestas užduotis, puikiai įsimena naują pamokos medžiagą. Ir šie pastebėjimai nėra mano vienos, tą patį kalba ir kiti mokytojai dalykininkai, kurie jį moko namuose“*. Remiantis G. Gedviliene ir Z. Baužiene (2009), neįgalūs vaikai socialinės rizikos šeimose būna uždaresni, daugiau reikalauja iš aplinkinių dėmesio; dažnai pastebimos neigiamos emocijos, sunkiau bendrauja aplinkiniais.

Pasak V. Gevorgianienės (2003), bendradarbiavimo pedagogų su šeima galimybės, ryšio konstruktyvumas priklauso nuo daugelio veiksnių: materialinės ir psichosocialinės šeimos padėties, tėvų požiūrio į vaiko negalią, jo ugdymą, pedagogų kompetencijas ir t.t. Tiriamojo mokinio B atžvilgiu, informantė pastebi: *„Nors berniuko mama mokyklos bendruomenės veikloje ir nedalyvauja, nesilanko klasės tėvų susirinkimuose mokykloje, tai motyvuoja nuolatos, kad neturinti tam laiko arba yra užsiėmusi, tačiau noriai bendradarbiauja su visais mokytojais dalykininkais, kurie berniuką moko namuose. Mano nuomone, berniuko mamos požiūris į ugdymo procesą yra teigiamas. Niekuomet lankantis jos namuose neteko išgirsti priekaištų ar pamokymų dėl mokymo proceso jos vaiko atžvilgiu, nepaisant to, kad motina ir būdavo netinkamos būklės ir išsakytų pamokymų jos atžvilgiu dėl netinkamo gyvenimo būdo“*. Kaip teigia V. Gevorgianiene (2003), šeimos vaidmuo vaiko ugdymo procese yra ypač ryškus, kai kalbama apie neįgalius vaikus. Tačiau ir šiame tyrime pastebima tokia pati tendencija, kad neįgalių vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, atsakomybė už mokymo procesą paliekama pedagogams ir patiems ugdytiniais. Informantė pabrėžė: *„Nors mokinio B mama ir teigiamai žiūri į jos vaiko ugdymą namuose, tačiau vaikas pagalbos namuose ruošiant namų darbų užduotis nesulaukia. Motina tai motyvuoja tuo, kad jos vaikas ir taip mokosi labai gerai ir jam jokia pagalba iš mamos pusės nėra būtina“*. Tačiau, anot V.

Targamadzės (2005) patys tėvai išskiria šias nesėkmingo bendradarbiavimo problemas – tėvai mano, kad pagrindinės šeimų, auginančių neįgalius vaikus, problemos yra finansinės, per maža valstybės parama šioms šeimoms bei socialinių paslaugų šeimoms trūkumas.

Tačiau, kaip pastebi V. Ivanauskienė ir J. Jurkevičiūtė (2005), ne visada pavyksta užtikrinti mokinių pagrindines žmogiškąsias teises į orumą, asmens apsaugą bei neliečiamumą, nes beveik kiekvienoje klasėje yra mokinių, kuriuos visi atstumia. Atstūmimas klasėje pasireiškia tyčiojimusi ir įvairiomis priekabiavimo prie kai kurių klasės mokinių formomis: erzinimu, pravardžiavimu, verbالية agresija, apkalbų skleidimu, bjauriais užrašais, ignoravimu. Švietimo sistemos strateginės nuostatos reglamentuoja kiekvieno mokinio teisę gauti kokybiškas ugdymo paslaugas, tačiau ne visada mokyklose vyrauja tinkama socialinė psichologinė atmosfera. Tiriamojo mokinio B atžvilgiu apsauga nuo diskriminacijos neįgaliųjų mokinių atžvilgiu mokykloje yra pakankamai užtikrinama: *„Niekada neteko pajusti, kad iš negalią turinčių mokinių būtų tyčiojamasi, ar šie mokiniai būtų kitaip diskriminuojami. Mano nuomone, tam daug įtakos turi klasės auklėtojo darbo su klase indėlis“*. Informantės pasiteiravus, kokios yra pagrindinės neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, integracijos problemos mokykloje, ji įvardijo: *„Mano auklėtinis sunkiai vaikšto, todėl jam nebūtų galimybės mokykloje vaikščioti per kabinetus, kurie yra išsidėstę per mokyklos tris aukštus, todėl jam yra skirta mokymo namuose programa. Tik ateinančiais mokslo metais mokykloje bus įrengtas liftas, tai palengvins ne tik negalią turinčių mokinių integraciją mokykloje, bet taip pat ir pedagogų darbą“*.

Pasak V. Targamadzės (2005), ekspertų ir pedagogų nuomonės dėl integruoto ugdymo problemų yra panašios arba sutampa: valstybė neužtikrina finansavimo bendrojo lavinimo mokykloms, nuskriaudžia neįgaliuosius vaikus „įmesdama“ juos į mokyklų skurdą. Trūksta integruoto ugdymo formų, jų turi būti daugiau ir įvairesnių, taip pat trūksta mokytojų padėjėjų, kurie pagelbėtų neįgaliesiems vaikams pamokos metu. Integruotas specialiųjų poreikių mokinių ugdymas yra neatsiejamas nuo mokykloje vykstančio ugdymo ir jo prielaidų sudarymo. Čia ypač ryškėja mokyklos administracijos ir pedagogų kompetencijos problemos, o be to, trūksta kompleksškumo. Mokyklų vadovai priima neįgalius vaikus į bendrojo lavinimo mokyklas daugiau dėl mokinių skaičiaus, o ne dėl integruoto ugdymo idėjos, nesirūpina vaikų specialiųjų poreikių tenkinimu; pritaikyti jiems aplinką reikiamomis priemonėmis, specialistais, mokytojų pagalbininkais (cituota ten pat). Šiuo, mokinio B atžvilgiu, prie integracijos mokykloje problemų galima priskirti ir tai: *„Mūsų mokykla, mokyklos aplinka nėra pritaikyta mokiniams su negalia. Trūksta lifto. Nėra įrengtų takelių neįgaliųjų vėžimėliams prie mokyklos įėjimo. Sėkmingai neįgaliųjų integracijai mokykloje labiausiai trūksta finansinės paramos. Pedagogams labai trūksta pedagogų padėjėjų paramos, tačiau*

mokykla dėl sudėtingos ekonominės padėties negali pakankamai šių etatų įsteigti. Prie problemų dar galima priskirti ir tai, kad šio vaiko šeimoje yra sunki ekonominė situacija, pinigai dažniausiai išleidžiami ne tam, kam jų labiausiai reikia. Mama vaikui neišgali nupirkti pratybių sąsiuvinį, dėl to tenka tai šviesti savo lėšomis“.

Pasak A. Ališausko (2004), pedagogai prieštaringai vertinantys specialiųjų poreikių vaikų ugdymą bendrojo lavinimo mokyklose, nurodo tam tikras sąlygas, kurias patenkinus šių vaikų ugdymas galėtų būti įmanomas, *tai specialiojo pedagogo pagalba aukštesniųjų klasių mokiniams; papildomos pamokos darbui su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais vaikais; mažesnis mokinių skaičius klasėje; mokytojas pagalbininkas klasėje, kurioje mokosi specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių; aprūpinimas specialiomis mokymo priemonėmis bei specialiosios klasės vaikams, turintiems didesnių mokymosi sunkumų.* Informantė siūlo šiuos neįgaliųjų integracijos bendrojo lavinimo mokykloje būdus: *„Būtų patogia, jei mokykloje nebūtų kabinetinės mokymosi sistemos. Mokiniam nereikėtų migruoti iš vieno kabineto į kitą per tris mokyklos aukštus. Būtų galima mokiniams, turintiems negalią, derinti pamokų tvarkaraštį, kad bent jau tą pačią dieną šiems mokiniams pamokos vyktų viename aukšte“.* Tačiau, nepaisant visų problemų, pedagogė integracijos procesą įvardijo kaip naudingą: *„Pirmiausia, mano nuomone, integracija yra naudinga patiems neįgaliesiems. Buvimas su bendraklasiais jiems suteiktą galimybę jaustis pilnateisiais visuomenės nariais, jaustis įvertintais. Kitiems vaikams negalią turintis bendraklasys galėtų būti netgi autoritetas: šis judėjimo negalią turintis mokinys geriausiai mokosi visoje klasėje, todėl galėtų padėti likusiems. Tuo tarpu negalią turinčio mokinio bendraklasiai mokosi būti paslaugiais, empatiškais, atsakingais. Bendravimas su neįgalioju ugdo supratingumą, jog žmonės gali būti kitokie nei jis pats“.*

Pasak G. Kasparavičienės (2002), pasaulio patirtis rodo, kad specialiųjų poreikių vaikų integracija naudinga visiems, tai yra: *vaikui, turinčiam specialiųjų poreikių, nes jis mokosi iš bendraamžių, įgyja naujų socialinių, pažintinių ir emocinių įgūdžių užsimezga draugystę ir teigiami tarpusavio santykiai, pagerėja ugdymo (-si) motyvacija ir mokymo (-si) efektyvumas, vaikas, kuris būna ugdymo įstaigoje drauge su kitais, lengviau dalyvauja bendruomenės gyvenime bei integruojasi į visuomenę; *įprastos raidos vaikui, nes geriau suvokia, kad kiekvienas gali įveikti sunkumus ir daug ko pasiekti, mokosi padėti kitam, tampa jautresnis kitų reikmėms, geriau suvokia skirtumus ir paprasčiau į juos reaguoja, geriau jaučia atsakomybę už kitus, ima labiau pasitikėti savimi; vaiko, turinčio specialiųjų poreikių, šeimai, nes jos kasdienybė pasidaro panašesnė į kitų šeimų kasdienį gyvenimą, jos nariai gali dirbti, sušvelnėja izoliacijos ir vienišumo jausmas, dalyvaujant vaiko ugdyme ir bendroje veikloje su įstaigos pedagogais bei kitais specialistais, sumažėja nerimas dėl vaiko ateities, jos nariai įgyja naujų žinių ir patirties, kaip ugdyti**

vaiką, įgauna daugiau pasitikėjimo ir jėgų ginti savo vaiko teises, sulaukia paramos ir pagalbos, labiau pastebi vaiko laimėjimus; *pedagogams*, nes jie tobulina savo kvalifikaciją, susipažįsta su naujais ugdymo būdais ir strategijomis, įgyja daugiau kompetencijos, kaip individualizuoti ugdymą, subtiliau skiria individualius kiekvieno vaiko gebėjimus ir specialiuosius ugdymo(-si) poreikius, geriau nei kiti pedagogai suvokia stebėjimo ir vertinimo svarbą, lengviau įveikia vaiko ugdymo(-si) problemas; *bendruomenei*, nes ji tampa atviresnė ir tolerantiškesnė, geriau suvokia neįgaliųjų reikmes, žino, kad neįgalūs jos nariai sulauks reikiamos pagalbos ir paslaugų, jos gyvenime dalyvauja daugiau žmonių, įsitikina integracijos realumu ir privalumais (cit. ten pat)

Atvejo B apibendrinimas. Tyrime dalyvavo 12 klasės auklėtoja. Tiriamasis mokinys B yra 18 metų amžiaus, turintis judėjimo negalią ir augantis nepilnoje socialinės rizikos šeimoje. Šeima į socialinės rizikos sąrašą buvo įtraukta, nes motina girtauja, vaikai nuolat paliekami vieni namuose, socialines pašalpas motina išleidžia ne šeimos ar vaikų interesams. Berniukas labai sunkiai vaikšto, mokykla, kurioje mokosi berniukas nuo šių mokslo metų pradžios, ir jos aplinka nėra pritaikyta mokiniams, turintiems negalią. Dėl šios priežastys berniukui yra skirtas mokymas namuose. Mokomas jis namuose pagal bendrąją ugdymo programą, mokomas visų dalykų, išskyrus kūno kultūros, pagal sudarytą tvarkaraštį mokytojai dalykininkai lanko jį namuose. Nepaisant negalios ir savo uždaro, šis vaikas geriausiai mokosi visoje klasėje, ypač gerai jam sekasi tikslieji mokslai. Berniuko motina į ugdymo procesą namuose žiūri teigiamai, tačiau pagalbos ruošiant namų darbų užduotis berniukas nesulaukia, motyvuojant tuo, kad jis ir taip mokosi labai gerai. Integracijos kliūtis mokykloje mokyklos vadovybė žada panaikinti ateinančiais mokslo metais, kuomet mokykloje bus įrengtas liftas bei takeliai, skirti neįgaliųjų vežimėliams, prie mokyklos įėjimo.

4.4. Neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, integracijos mokykloje tyrimo išvados

1lentelė. Tyrimo atvejų (A ir B) analizių išvadų turinys

<i>Tyrimo atvejų panašumai</i>	<i>Tyrimo atvejų skirtumai</i>
Tyrimo informantės buvo klasių auklėtojos	Atvejo tyrime A – informantė specialiosios 10klasės auklėtoja, atvejo tyrime B – bendrojo lavinimo mokyklos 12 klasės auklėtoja
Abiejuose tyrimuose tiriamieji buvo paaugliai berniukai (17 ir 18 metų), turintys negalią	Atvejo tyrime A, tiriamojo negalia – negalia dėl nežymaus intelekto sutrikimo, tuo tarpu atvejo tyrime B – tiriamasis turi judėjimo negalią.
Negalią turintys vaikai auga socialinės rizikos šeimose	Atvejo tyrime A dėl nuolatinio motinos girtavimo ir vaikų nepriežiūros motinai laikinai buvo apribotos motinystės teisės, vaikai laikinai buvo apgyvendinti globos namuose
Negalią turinčių vaikų integravimas į mokymo procesą	Problemos, susijusios su integracija : Atvejo tyrime A –neįgalusis mokinys į mokymo procesą integruojamas daline integracijos forma, atvejo tyrime B – neįgalusis mokomas namuose
Neįgalių vaikų tėvų nedalyvavimas vaikų ugdymo procese	Negalią turinčių vaikų tėvų požiūrio skirtumai į ugdymo procesą
Teigiamas tyrime dalyvavusių pedagogių požiūris į neįgaliųjų integracijos procesą	Tyrimo atvejuje A – mokiniai integruojami į specialiąsias klases, tuo tarpu atvejo tyrime B – mokykloje mokosi tik du mokiniai, turintys negalią
Apsaugos užtikrinimas nuo diskriminacijos neįgaliųjų atžvilgiu mokykloje	Klasės auklėtojos darbo su klase indėlis dirbant su auklėtiniais šia tema
Parama, kuri užtikrintų sėkmingą neįgaliųjų mokinių integraciją mokykloje	Atvejuje A šios paramos ieškoma už mokyklos ribų, atvejuje B - šios problemos sprendimo galimybių ieškojimas mokyklos viduje
Tyrimo dalyvavusių pedagogių siūlymai tobulinti negalią turinčių mokinių integracijos mokykloje būdus	Atvejuje A siūlymai daugiau orientuoti į plačiąją visuomenę, tuo tarpu atvejuje B priešingai – šie siūlymai orientuoti į pačią mokyklos sistemą
Pedagogių tikėjimas neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, integracijos	Atvejuje B – integracijos naudingumas, kada negalią turintį vaiką klasės draugai priima kaip

mokykloje naudingumu	tokį patį, kaip jie
----------------------	---------------------

*Atvejo analizės taktika priešinti ir lyginti: atrandami panašumai ir skirtumai tarp duomenų rinkinių ir kiekviename duomenų rinkinyje specifiskai (Bitinas ir kiti, 2008)

1. Tyrimų informantėmis SP ir BP buvo klasių auklėtojos. Pirmuoju atveju informantė buvo specialiosios 10 klasės auklėtoja, dirbanti su specialiujų poreikių vaikas jau 12 metų, tuo tarpu antruoju atveju – bendrojo lavinimo mokyklos 12 klasės auklėtoja su specialiujų poreikių vaikais dirbanti pirmus metus.
2. Tyrimuose tiriamaisiais buvo 2 paaugliai berniukai (mokinys A 17 metų ir mokinys B 18 metų), turintys negalią. Atvejo tyrime A berniukas turi negalią dėl nežymaus intelekto sutrikimo. Šios negalios požymiai nėra akivaizdžiai matomi, vaiko kitoniškumą galima pastebėti pradėjus su juo bendrauti, vaikas kalba nerišliai. Berniukas yra ūmaus būdo, turi elgesio problemų, dažnai būna piktas. Atvejo tyrime B – vaikas turi judėjimo negalią. Negalios požymiai yra akivaizdūs, kadangi berniukas sunkiai vaikšto. Vaikas yra uždaras, nelinkęs atvirauti.
3. Tiriamieji auga socialinės rizikos šeimose. Abu vaikai auga nepilnose (kuomet vaikus augina tik motinos), daugiavaikėse šeimose. Pirmojo berniuka motina viena augina dešimt vaikų, iš kurių trys yra nepilnamečiai, antrojo berniuko mama viena taip pat augina tris nepilnamečius vaikus. Abiejuose tyrimo atvejuose šeimų, įtrauktų į socialinės rizikos šeimų sąrašą, priežastys panašios: vaikų nepriežiūra, motinų girtavimas, pinigų, gautų už socialines pašalpas, išleidimas ne šeimų interesams tenkinti. Abiem atvejais šeimose yra sudėtingos tiek buitinės, tiek ir ekonominės situacijos. Atvejo tyrime A dėl nuolatinio motinos girtavimo ir vaikų nepriežiūros laikinai buvo apribotos motinystės teisės, vaikai buvo apgyvendinti globos namuose. Motinai pradėjus keisti gyvenimo būdą bei gerinti buitines sąlygas, vaikai buvo sugražinti į šeimą. Tuo tarpu atvejo tyrime B, tiek klasės auklėtoja, tiek socialiniai darbuotojai, kurie nuolatos lankosi šeimoje, prognozuoja liūdną vaikų likimą, kandi motina nėra linkusi keisti esamų buitinių sąlygų bei atsisakyti stikliuko.
4. Abu neįgalūs berniukai integruoti į mokymo procesą. Atvejo tyrime A, mokinys mokomas mokykloje X, kuri yra suskirstyta į du korpusus: viename jų mokomi vaikai pagal bendrąsias ugdymo programas, kitame korpuse dalinės integracijos būdu specialiosiose klasėse mokomi vaikai, turintys įvairių negalių. Tuo tarpu atvejo tyrime B yra visiškai kitokia situacija – mokyklos

aplinka nėra pritaikyta vaikams, turintiems negalią, mokytis joje, todėl vaikas yra mokomas namuose pagal bendrąją ugdymo programą. Pagal parengtą tvarkaraštį mokytojai dalykininkai paskirtu laiku jį moko namuose. Vaikas mokomas visų dalykų, išskyrus kūno kultūros. Atvejo tyrime A susiduriama su problema ta, kad mokinys nepaisant savo negalios galėtų ir gebėtų mokytis, tačiau jis pats nerodo jokie noro bei motyvacijos mokytis. Dažnai pamokų metu būna berniukas būna piktas, irzlus, nesukoncentruoja dėmesio į pamokinę veiklą, užsiima pašaline veikla. Neretai šis mokinys savo kuprinę pasibaigus pamokoms palieka mokykloje, būna ir taip, kad ji čia paliekama ilgam laikui. Tuo tarpu atvejo tyrime B – berniukas yra uždaras, bijantis garsiai reikšti savo mintis. Nepaisant jį supančių sunkių buitinių sąlygų, berniukas labai gabus, itin gabus tiksliesiems mokslams, geriausiai mokosi visoje klasėje. Tačiau vaikui dėl mokyklos aplinkos nepritaikymo ugdyti vaiką su negalią tenka mokytis pagal namų mokymo programą.

5. Analizuojant neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, integraciją mokykloje atvejus išsiskyrė skirtingos problemos. Analizuojant atvejį A, mokinys į ugdymo procesą integruojamas daline integracijos forma, mokyklos aplinka yra pritaikyta joje mokytis negalią turintiems vaikams, vaikai į mokyklą yra atvežami specialiuoju autobusiuku, todėl šiuo atveju problemų reiktų pačioje šeimoje. Mokinys visiškai neturi motyvacijos mokytis, šia motyvacijos nebuvimas yra atėjęs iš vaiko šeimos. Berniuko mamai yra geriau jį išleisti dirbti atsitiktinius darbus, nei priversti jį mokytis. Tuo tarpu visai kitoks problemos pastebimos analizuojant atvejį B. Mokinys sunkiai vaikšto, mokyklos aplinka nėra pritaikyta joje mokytis vaikams su negalia. Dėl šios priežasties mokiniui yra skirta mokymo namuose programa. Tik ateinančiais mokslo metais mokyklos vadovybė planuoja įrengti mokykloje liftą bei takelius, skirtus neįgaliųjų vežimėliams, prie mokyklos įėjimo. Abiem atvejais vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, šeimų ekonominė situacija yra sudėtinga. Šeimos neišgali vaikams nupirkti reikiamų pratybų sąsiuvinį ar kitų priemonių, todėl daugumą priemonių klasių auklėtojoms tenka dengti savo lėšomis.
6. Analizuojant atvejų tyrimus, pastebima tendencija, kad neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, tėvai nėra linkę dalyvauti vaikų ugdymo procese bei mokyklos bendruomenės veikloje. Analizuojant atvejį A, paaiškėjo, kad vaiko mama niekuomet nesilanko klasės tėvų susirikiimuose, į mokyklą pas klasės auklėtoja atvyksta tik individualiai ją išsikvietus ir dažniausiai tik pagrasinus motinai iškviesti Vaiko teisių specialistus. Savo vaiko pasiekimais ugdymo procese taip pat nesidomi, nieko klasės auklėtojos šiuo klausimu neklausia. Motina taip pat nėra suinteresuota atkreipti dėmesį ir į tai, ką klasės auklėtoja užakcentuoja. Panaši tendencija

- pastebima ir analizuojant atvejį B. Motina taip pat nesilanko klasės tėvų susirinkimuose, tačiau su mokytojais dalykininkais, kurie moko jos vaiką namuose, ji bendrauja noriai. Tie patys aspektai pastebimi ir kai kalbama apie motinų pagalbą savo vaikams ruošiant namų darbų užduotis. Pirmuoju atveju, motinai dažnai net nesupranta, ko reikalauja užduotys, tuomet skambina klasės auklėtojai ir sako nieko nesuprantanti, tuo tarpu antruoju atveju – motina teigia, kad jos vaikas mokosi labai gerai ir jam jokios pagalbos nereikia.
7. SP ir BP požiūris į neįgaliųjų integraciją mokykloje yra teigiamas. Pirmuoju atveju, mokykloje mokosi daug mokinių, turinčių įvairias negalias. Šie mokiniai mokosi specialiosiose klasėse. Tyrime dalyvavusi pedagogė pasisako tik už dalinę vaikų su negalia integraciją mokymo procese, kadangi specialios klasės nėra didelės mokinių skaičiumi, kiekvienam vaikui pamokos metu galima skirti pakankamai laiko. Tuo tarpu antruoju atveju, mokykloje mokosi tik du mokiniai, turintys negalią. Tačiau pati mokyklos aplinka ir sistema nėra pritaikyta ugdyti tokius mokinius.
  8. Tyrime dalyvavusių pedagogių požiūriu mokykloje neįgalieji mokiniai yra pakankamai apsaugomi nuo diskriminacijos jų atžvilgiu. Pasitaiko įvairių replikų ar žvilgsnių šių mokinių atžvilgiu, tačiau tuo viskas ir pasibaigia. Pirmuoju atveju, vykstant mokykloje integruotoms pamokoms ar renginiams, „sveikieji“ mokiniai juose dalyvaudami kartu su negalią turinčiais mokiniais tampa rimtesni, atsakingesni. Tuo tarpu antruoju atveju, pastebimas klasės auklėtojos indėlis dirbant su klase diskriminacijos neįgaliųjų mokiniu atžvilgiu tema.
  9. Analizuojant tiek atvejį A, tiek ir atvejį B, pastebima, kad mokykloms bei pedagogams labai trūksta paramos, kuri galėtų užtikrinti sėkmingą neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, integraciją mokykloje. Atvejuje A – mokyklai labai trūksta kineziterapijos kabineto vaikams, turintiems judėjimo negalią. Mokykloje dirbantys pedagogai finansinei paramai gauti rašo įvairius projektus. Mokiniais trūksta taip pat dalykų vadovėlių, kadangi negalią turintys mokiniai mokosi pagal bendrojo lavinimo ugdymo programų vadovėlius. Atvejuje B – sėkmingą neįgaliųjų integraciją mokykloje užtikrintų mokyklos aplinkos pritaikymas vaikams su negalia, pedagogų padėjėjų etatų įsteigimas. Tačiau dėl mokyklos sunkios ekonominės padėties šiuo metu to neįmanoma padaryti.
  10. Apžvelgiant tyrimo atvejus, išsiskyrė ir pedagogių siūlymai, kaip galima tobulinti neįgaliųjų vaikų integracijos būdus mokykloje. Pirmuoju atveju, tobulinimo aspektai nukreipiami į visuomenę. SP siūlo plačiau šviesti visuomenės narius neįgaliųjų integracijos bei jų kitoniškumo priėmimo klausimais. Priešingi aspektai pastebimi analizuojant atvejį B, kuomet BP siūlo keisti mokyklos

sistemą. Didžiausią kliūtį mokykloje mokytis šiems mokiniams sudaro kabinetinė mokymo sistema, kuomet mokiniams pamokų metu tenka migruoti iš vieno kabineto į kitą ir tai tenka daryti per tris mokyklos aukštus. Todėl šios pedagogės siūlymas būtų keisti pamokų tvarkaraščius, kad bent vieną dieną mokiniams su negalia pamokos vyktų viename mokyklos aukšte.

11. Nepaisant įvairių aplinkybių, tyrimo informantės neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, integracijos procesą į mokyklą įvardija kaip naudingą. Pirmuoju atveju, šis procesas yra naudingas tuo, kad vaikai su negalia įgauna žinių, įgūdžių, gyvenimiškos patirties, bendravimo įgūdžių. Antruoju atveju – neįgaliųjų buvimas drauge su klasės draugais suteiktų jiems galimybę jaustis pilnateisiais visuomenės nariais, jaustis įvertintais. Be abejo, integracija suteikia naudos ir „sveikiesiems“ klasės draugams. Jiems negalia turintis klasės draugas yra kaip autoritetas, kadangi šio mokinio mokymosi pasiekimai yra geriausi visoje klasėje, tuo tarpu klasės draugai mokosi būti empatiškais, paslaugiais, atsakingais. Bendravimas su neįgalioju ugdo supratingumą, kad negalia turintis asmuo gali būti toks pats, kaip ir jie.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

1. Visuomenėje šalia įvairių socialinių grupių egzistuoja ir labai specifinė – neįgaliųjų mažuma. Ji išsiskiria savo statusu ir būdingomis problemomis. Fiziškai neįgaliuosius galima pavadinti ribine

grupe tarp vadinamosios pagrindinės visuomenės ir rizikos grupių. Negalios reiškiny suvokiamas skirtingai. Viena vertus negalia suvokiama kaip socialinė situacija, kurioje iš vienos pusės neįgalusis yra įtikinėjamas, kad jis yra didesnės grupės narys, tačiau iš kitos pusės – neįgalusis bet koku atveju išlieka kitoks. Antra vertus negalia yra prilyginama stigmat (fiziniam ar psichologiniam) požymiui, kuris ryškiai skiriasi nuo kultūriškai nusistovėjusių normų. Dar vienu požiūriu negalia suvokiama kaip socialiai sukonstruotas reiškinys, kylantis iš visuomenėje egzistuojančios socialinės spaudos neįgaliųjų atžvilgiu. Negalią taip pat galima apibrėžti ir kaip socialinį procesą, kuriame individai gali atlikti vienus, bet nepajėgia išpildyti kitų vaidmenų.

2. Socialinės rizikos šeimų tematika yra aktuali daugelyje pasaulio valstybių, ypač tų, kurios išgyveno ir tebeišgyvena esmines socialines permainas. Analizuojant socialinės rizikos šeimoms pastebima, kad pastaraisiais metais jos tapo ypač ryškiu neigiamu socialiniu reiškiniu. Socialinės rizikos šeimų Lietuvoje 2011 metų pabaigoje buvo 10 608, vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, skaičius siekė 22 073. Socialinės rizikos šeima – tai šeima, kurios socialinis funkcionavimas dėl objektyvių ar subjektyvių priežasčių sutrikdytas. Ji neišvengiamai yra nevisavertiškumo būsenos. Tai pabėgėlių šeimos, daugiavaikės, auginančios neįgalius vaikus, nepilnos šeimos. Potenciali socialinė rizika gali atsirasti nepalankiomis ekonominėmis ir psichologinėmis sąlygomis, dėl sunkumų auklėjant vaikus, kylant šeimos narių konfliktams, girtuokliaujant, dėl priklausomybės narkotikams, žiauraus elgesio šeimoje, pirmiausia – vaikų atžvilgiu.
3. Neįgalieji visuomenėje vis dar yra svetimi, tačiau jų integracija yra oficialiai deklaruojama siekiamybė. Neįgaliųjų socialinės atskirties priežastis yra neigiamas sveikų visuomenės narių požiūris į neįgaliuosius ir to požiūrio nelemiamas elgesys, o socialinės integracijos prielaida yra socialinės aplinkos gebėjimas toleruoti neįgaliuosius. Neįgaliųjų integracija – demokratijos ideologija pagrįsta nuostata, kad neįgalus asmuo yra savitas, lygiavertis ir svarbus visuomenės narys; neįgalumą turinčių asmenų įtraukimas į visuomenę ir bendrojo ugdymo aplinką; tikėjimas kiekvieno asmens prigimtinė teise visapusiškai dalyvauti visuomenės gyvenime; socialinės integracijos prielaida yra visuomenės ir aplinkos gebėjimas priimti neįgaliuosius į savo tarpą, tikslas – skatinti visuomenę priimti individų kitoniškumą kaip normalų reiškinį. Integracijos sąvoka pastaruoju metu keičiama inkliuzijos sąvoka. Inkliuzija reiškia buvimo drauge ir skirtybės priėmimo filosofiją. Jos esmę atspindi šie principai: priklausyti bendruomenei ir būti jos nariu priimtam; nuolatiniai įvairūs socialiniai santykiai ir draugystė; šeimos, specialistų ir bendruomenės

- partnerystė; viena „mokykla visiems“; vienodos ugdymo institucijų struktūros ir sveikiems, ir neįgaliems vaikams; visiškai įgyvendinamos žmogaus teisės; kiekvienas, ir neįgalus, ir sveikasis geba integruotis ir padėti integruotis kitam; galimybė atlikti įvairius socialinius ir profesinius vaidmenis; priklausomybės nuo kitų žmonių mažinimas.
4. Išanalizavus tyrimo neįgalių vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, integracijos mokykloje atvejus, paaiškėjo, kad skiriasi integracijos mokykloje galimybės. Viename atvejuje – vaikas turi negalią dėl nežymaus intelekto sutrikimo, negalios požymiai nėra akivaizdžiai matomi. Vaikas yra ūmaus būdo, nuolat piktas, irzlus. Šis vaikas daline integracijos forma integruotas į ugdymo procesą, mokosi specialioje 10 klasėje. Šio tyrimo atžvilgiu, mokyklos aplinka yra tinkamai pritaikyta joje mokytis vaikams, turintiems įvairių negalių, mokykloje dirba kompetentingi pedagogai, kurie ugdymo procesą orientuoja į vaiko gebėjimus. Tačiau gilinantis į šį atvejį, paaiškėjo problema, kad vaikas visiškai neturi jokios motyvacijos mokytis, manoma, kad šis motyvacijos nebuvimas atėjęs iš šeimos, kurioje situacija yra itin sudėtinga, šeima yra įtraukta į socialinės rizikos šeimų sąrašą. Į šią, dabartinę savo mokyklą, vaikas pateko stipriai pedagogiškai apleistas. Vaikui sunkiai sekasi sukcentruoti dėmesį į pamokinę veiklą, dažnai pamokų metu užsiima pašaliniais veiksniais. Dėl savo ūmaus būdo nuolat turi problemų mokykloje, dažnai kviečiamas pasiaiškinti pas mokyklos direktorę. Mokymosi rezultatai itin prasti.
  5. Kitu tyrimo atveju – vaikas turi judėjimo negalią, negalios požymiai akivaizdūs - vaikas sunkiai vaikšto. Tiriamasis mokosi bendrojo lavinimo mokykloje, 12 klasėje, tačiau dėl mokyklos nepritaikymo mokytis joje mokiniams su negalia, vaikui skirta individuali mokymo namuose programa. Berniukas mokomas visų dalykų, išskyrus kūno kultūros. Mokytojai dalykininkai pagal sudarytą tvarkaraštį lanko jį namuose. Berniukas yra uždaras, bijantis reikšti savo mintis, emocijas. Tačiau nepaisant to, vaikas yra labai gabus. Jam itin sekasi tikslieji mokslai. Tyrime dalyvavusios klasės auklėtojos teigimu, berniukas išsiskiria iš visos klasės tuo, kad jo mokymosi rezultatai yra geriausi klasėje, vaiką „sveikieji“ klasės draugai laiko autoritetu.
  6. Abiems tyrimo atvejams bendra tai, kad tyrime dalyvavusios pedagogės teigia, kad neįgaliųjų integracija mokykloje yra naudingas procesas tiek pačiam neįgaliajam, klasės draugams, tiek ir pedagogams. Tačiau pedagogės pasisako tik už dalinę integraciją motyvuodamos, tuo, kad specialiosiose klasėse mokosi mažiau mokinių, mokiniai daug maž yra vienodi pagal savo gebėjimus ir galimybes mokytis, pamokus metu pakankamai laiko galima skirti kiekvienam mokiniui. Ir tokiu atveju, specialiųjų ugdymosi poreikių turinčius mokinius, galima labiau

apsaugoti nuo diskriminacijos jų atžvilgiu, kadangi dar nėra pilnai pasiruošusi priimti neįgaliuosius mokinius bendrojo lavinimo mokyklose.

REKOMENDACIJOS

Mokyklų vadovams:

- Sudaryti sąlygas mokiniams su negalia mokytis
- Aprūpinti neįgaliuosius mokinius technine pagalba bei reikiamomis priemonėmis

Pedagogams:

- Siekti glaudesnio ryšio bendradarbiavimo procese su specialiujų ugdymosi poreikių turinčių vaikų tėvais
- Dėl neįgaliųjų vaikų ugdymo proceso naudoti komandinius sprendimų priėmimus, tariantis su visais specialistais, dalyvaujančiais neįgaliųjų vaikų ugdymo procese

Tėvams, auginantiems neįgalius vaikus:

- Sudaryti sąlygas palankesniai vaiko savęs vertinimui, pasitikėjimui savimi ir gyvenimo, bendravimo įgūdžių stiprinimui bei kelti jo/jos motyvaciją savarankiškai veiklai.
- Dalyvauti specialiujų poreikių vaikų ugdymo procese, siekiant glaudesnio bendradarbiavimo su mokytojais ir kitais, joje dirbančiais, specialistais.

LITERATŪRA

1. **Ališauskas A., Jomantaitė R.** Bendrojo lavinimo mokyklų mokinių specialiųjų ugdymosi poreikių tenkinimo analizė. Jaunųjų mokslininkų darbai. Nr. 4(20). 2008.
2. **Ališauskas A.** Pedagogo pasirengimas ugdyti moksleivį, turintį specialiųjų ugdymosi poreikių: situacijos ir kompetencijų analizė. Pedagogika. Mokslo darbai. 74. 2004
3. **Ališauskas A., Rusteika M.** Specialiojo pedagogo funkcijų bendrojo lavinimo mokykloje analizė. Socialiniai mokslai. Edukologija 17. 2008.
4. **Andrašūnienė M.** Socialinio darbo terminų žodynelis. Metodinė priemonė. Vilnius. 2007.
5. **Avramenko A.** Jūs – neįgalus vaiko šeima. Vilnius. 2001.
6. **Balčiūnas D. ir Kardelis K.** Bendrojo lavinimo mokyklų vadovų ir pedagogų nuostatos dėl specialiųjų poreikių mokinių ugdymo. Šiaulių universitetas, Specialiojo ugdymo mokslinis centras. 2005.
7. **Baranauskienė I., Manukian D.** Aklųjų ir silpnaregių mokinių integruoto ugdymo analizė. Socialiniai mokslai. Edukologija. 2008.
8. **Baranauskienė I. ir kt.** Profesinio rengimo institucijų ugdytinių požiūris į integruotą neįgaliųjų ugdymą. Jaunųjų mokslininkų darbai. Nr. 2 (18). 2008.
9. **Bitinas B. ir kt.** Kokybinių tyrimų metodologija. Vadovėlis vadybos ir administravimo studentams. Klaipėda. 2008.
10. **Burchinal M. and others.** Social risk and protective factors for African American children's academic achievement and adjustment during the transition to middle school. Psychology department, university of Michigan running head: Social risk and protective factors. 2003.
11. **Butkevičienė R.** Šeimų su neįgaliais vaikas problemos. Monografija. 2001.
12. **Carrington C.** Inclusion needs a different school culture. International journal of inclusive education 3(3). 2001.
13. **Daniel P. Hallahan, James M. Kaufman.** Ypatingieji mokiniai: specialiojo ugdymo įvadas. Vilnius. 2003.
14. **Gedvilienė G., Baužienė Z.** Vaiko, turinčio lokomocijos sutrikimų, ir šeimos tarpusavio sąveika. Pedagogika. 2009.
15. **Gevorgianienė V.** Pedagogų ir tėvų bendradarbiavimas ugdant specialiųjų poreikių turinčius vaikus. Specialiojo ugdymo pagrindai. Šiauliai. 2003.
16. **Gevorgianienė V., Zaikauskas V.** Skirtingo tipo mokyklų neįžymiai sutrikusio intelekto mokinių akademiniai pasiekimai. Vilnius. 2008.

17. **Giedraitis G. A.** Metodinis vadovas darbdaviams ir bendradarbiams įdarbinus žmogų su negalia. Kaunas, 2008. - [žiūrėta 2012-11-14].- Internete <http://www.equal.lt/uploads/docs/VB10%20metodinis%20vadovas%20%20darbdaviams%20ir%20bendradarbiams.%20Leidinys.pdf>
18. **Greve B.** Historical dictionary of the welfare state. Second edition. The Scarecrow Press, Inc. Lanham, Maryland. Toronto. Oxford. 2006.
19. **Grincevičienė V.** Mokinių tėvų požiūris į mokyklą ir ugdymo procesą. Pedagogika. Mokslo darbai. 83. 2006.
20. **Gudžinskienė V., Jurgutienė Ž.** Neįgaliųjų socialinės integracijos teisinis reglamentavimas. Socialinis ugdymas. Nr. 11(22). 2010.
21. **Guščinskienė J., Kondrotaitė G.** Socialinės rizikos šeimų problemos: Pagėgių savivaldybės atvejo studija. Mokslo darbai. 2006.
22. **Gudonis V. ir Mockevičiūtė M.** Pedagogų požiūris į specialiųjų poreikių vaikus bendrojo lavinimo mokykloje. Socialiniai mokslai. Edukologija. 131. 2008.
23. **Ivanauskienė V., Jurkevičiūtė J.** Paauglių požiūrio į savo klasės atstumtuosius ypatumai. Socialinis darbas Mokslo darbai. Nr. 4(2). Mykolo Romerio universitetas. Vilnius. 2005.
24. **Išoraitė M.** socialinių paslaugų administravimas. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius. 2007.
25. **Ivanauskienė V., Varžinskienė L.** Socialinio darbo žinios – socialinių darbuotojų kompetencija ir nuolatinis mokymasis. Profesinis rengimas: dabartis ir perspektyvos. 2003.
26. **Jusienė R., Bagdonaitė L.** Socialinis darbas. Mokslo darbai Nr. 3(1). Lietuvos Teisės universitetas. Vilnius. 2004.
27. **Kardelis K.** Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas. Kaunas. 2002.
28. **Kasnauskienė J., Račkauskienė S.** Smurto priežastys prieš moteris socialinės rizikos šeimose, smurto teorijų kontekste. Profesinės studijos: teorija ir praktika. 2008/4.
29. **Kiušaitė J., Dubauskaitė R.** Mokytojų, integruotai ugdančių specialiųjų ugdymo poreikių turinčius mokinius, kompetencijos aspektai. Socialinis ugdymas. Nr. 11(22). 2010.
30. **Kondrotaitė G.** Socialinės rizikos šeimos Lietuvoje: atvejo studija. Filosofija. Sociologija. Nr. 4 Lietuvos mokslų akademija. 2006.
31. **Kvieskienė G.** Socializacija ir vaiko gerovė. Monografija. Vilniaus pedagoginis universitetas. Vilnius. 2003.

32. **Kwai – Sang Yau M., Li – Tsang C. W. P.** Adjustment and adaptation in parents of children with developmental disability in two – parent families: a review of the characteristics and attributes. *The British Journal of Developmental Disabilities* Vol. 45, Part 1, January. 1999, No. 88
33. **Lastauskienė G.** Neįgalus asmuo žmogaus teisių apsaugos požiūriu. *Jurisprudencija*. T. 54(46). 2004.
34. **Leliugienė I.** Socialinė pedagogika. Vadovėlis. Kaunas. 2003.
35. **Liobikienė T. N., Šinkūnienė J. R.** Socialinio darbo su neįgaliaisiais žmonėmis ypatumai. *Socialinis darbas. Profesinė veikla, metodai ir klientai*. Mykolo Romerio universitetas, Vilnius. 2010.
36. **Lietuvos Respublikos Konstitucija.** Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014 (1992-11-30).- [žiūrėta 2011-09-24]. – Internete <<http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.html>>
37. **Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo.** – [žiūrėta 2012-09-09]. – Internete <http://www.nplc.lt/sena/aukos/informacija/t-aktai/isak/SADM-isak-20031217-NrA1-207.pdf> >
38. **Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Dėl socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitos savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnyboje (skyriuje) tvarkos aprašo patvirtinimo 2006.** –[žiūrėta 2011-09-16].- Internete< http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=281274&p_query=&p_tr2=>
39. **Lietuvos Respublikos statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Socialinės rizikos šeimų metų pabaigoje.** Požymiai: administracinė teritorija. –[žiūrėta 2012-11-14].-Internetė <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveelections.asp?MainTable=M3160902&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSID=4024&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>>
40. **Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatymas.** - [žiūrėta 2012-09-16]. – Internetė < http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=270342&p_query=&p_tr2=>
41. **Lietuvos Respublikos Neįgalųjų socialinės integracijos įstatymas.** Nauja įstatymo redakcija nuo 2005 m. liepos 1 d. (keistas įstatymo pavadinimas): Nr. IX-2228, 2004-05-11, Žin., 2004, Nr. 83-2983 (2004-05-22). –[žiūrėta 2012-09-09]. – Internetė < http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=264550&p_query=&p_tr2=> >

42. Lietuvos Respublikos Specialiojo ugdymo įstatymas. Žin., 2011, Nr. 122-5769. –[žiūrėta 2012-09-09]. – Internete <http://www.smm.lt/ugdymas/specialusis/teises_aktai.htm >
43. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo 2008 m. birželio 3 d. Nr. X-1569. – [žiūrėta 2012-09-09]. – Internete <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5477&p_k=1 >
44. Neįgalus vaiko ir jo šeimos socialinė adaptacija. Sudarytoja A. Viliūnienė.-[žiūrėta 2011-09-26].-Internetė:<<http://www.viltis.lt/wp-content/uploads/2011/01/2008-01-21-...socialine-adaptacija.pdf>>
45. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. Valstybės žinios. 2011-03-31, Nr. 38-1804. - [žiūrėta 2011-09-26].- Internetė:<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=395105&p_query=&p_tr2=>
46. Lietuvos švietimas skaičiais 2012. Bendrasis ugdymas. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. Švietimo informacinių technologijų centras. Vilnius.
http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/Lietuvos%20svietimas%20skaiciais%202012_Bendrasis%20ugdymas.pdf
47. Lietuvos Respublikos Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Socialinės rizikos šeimos metų pabaigoje. Požymiai: administracinė teritorija, statistiniai rodikliai ir metai. – [žiūrėta 2012-11-14]. – Internetė <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveelections.asp?MainTable=M3160902&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSID=6481&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>>
48. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2006 metais atlikto tyrimo „Neįgaliųjų vaikų situacija ir problemos Lietuvoje“ išvadų apibendrinimas. – [žiūrėta 2012-11-14]. – Internetė <<http://www3.lrs.lt/docs2/XVPSNBJD.DOC> >
49. Lietuvos Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Vaikai, pirmą kartą pripažinti neįgaliaisiais. Požymiai: neįgalumo lygis, Tarptautinė statistinė ligų ir sveikatos problemų klasifikacija (TLK–10) ir metai 2011 metais. – [žiūrėta 2012-11-14].- Internetė <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveelections.asp?MainTable=M3140702&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSID=6418&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>>

[r3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>](#)

50. **Mailick Seltzer M. and others.** Life Course Impacts of Parenting a Child With A Disability. American association on Mental Retardation 265 American Journal on Mental Redardation. Vol.106, No. 3. 2001.
51. **Malinauskas R. ir kiti.** Rizikos grupės vaikų esminiai socialiniai įgūdžiai ir vidinė darna. Sveikatos mokslai Nr. 5. 2008.
52. **Mcclelland M. and others.** Children at risk for early academic problems: the role of learning – related social skills. Department of psychology, Loyola university college. 2000.
53. **Merkys, G. Kalinauskaitė, R.** A cross-cultural validitation of the intergenerational tension questionnaire: the case of Lithuania // Social Sciences = Socialiniai mokslai / Kaunas University of Technology. Nr. 4(58). 2007.
54. **Merkys, G., Žydžiūnaitė, V.** Mokinių pažangos ir pasiekimų vertinimo nauja samprata: projekto "Lietuvos profesinio rengimo institucijų pedagogų kompetencijų tobulinimo sistemos plėtra" modulis. Kaunas: Pedagogų profesinės raidos centras. 2007.
55. **Miller C. B. and others.** Family relationships and adolescent pregnancy risk: a research synthesis. 2001.
56. **Miltenienė L., Borkertienė A.** Bendrųjų programų adaptavimas specialiųjų ugdymosi poreikų turintiems vaikams: programų turinio analizės rezultatai. Jaunųjų mokslininkų darbai. Nr. 2(18). 2008.
57. **Mockevičienė D. ir kt.** Neįgalaus vaiko reabilitacija Šiauliuose. Šiaulių universitetas. 2005.
58. **Nacionalinės žmonių su negalia socialinės integracijos programos 2003-2014 projektas.** - [žiūrėta 2012-09-09]. –Internete
<<http://www3.lrs.lt/owabin/owarepl/inter/owa/U0103823.DOC>>
59. **Neįgaliųjų asmenų socialiniai poreikiai, jų tyrimo ir tenkinimo problemos.** Tarptautinės mokslinės - metodinės konferencijos medžiaga. Šiaulių universitetas. Šiauliai. 1997.
60. **Peterson C., Palermo T.** Parental reinforcement of recurrent pain: the moderating impacts of child depression and anxiety on functional disability. Journal of pediatric psychology vol. 29 No. 5. Society of pediatrics psychology. 2004.
61. **Pivorienė J.** Fiziškai neįgalių žmonių integracijos ypatumai. Socialinės grupės: raiška ir ypatumai. Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas Lietuvos sociologų draugija. Vilnius. 1998.

62. **Raudelūnaitė R., Šinkūnienė J. R.** Neįgaliųjų integracija: teorija ir realybė. Socialinis darbas. Profesinė veikla, metodai ir klientai. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius. 2010.
63. **Repetti R. and others.** Risky families: family social environments and the mental and physical health of offspring. Adult survivors of childhood sexual abuse and subsequent risk of HIV infection. American journal of public health (81). 2001.
64. **Roberts J.** and others. Social risk and protective child, parenting, and child care factors in early elementary school years. 2004.
65. **Roll – Pettersson L.** Parents talk about how it feels to have a child with a cognitive disability. 12 European journal of special needs education, vol. 16, No. 1. 2001.
66. **Ruškus J.** Negalės fenomenas. Monografija. Šiaulių universiteto leidykla, Šiauliai. 2002.
67. **Ruškus J.** Negalės psichosociologija. Šiaulių universitetinė leidykla. Šiauliai. 2001.
68. **Ruškus J., Mažeikis G.** Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas. Kritinė patirties ir galimybių Lietuvoje refleksija. Monografija. Šiaulių universiteto leidykla. 2007.
69. **Ruškus J.** Neįgalusis asmuo ir visuomenė. Sąveikos raida ir perspektyva. Šiauliai. 1997.
70. **Ruškus J.** Specialiųjų poreikių vaikų ugdymo metodologija: modeliai, metodai, kontekstai, pokyčiai, kryptingumas. Specialiojo ugdymo pagrindai. Vadovėlis edukologijos specialybės studentams. Šiaulių universitetas. Specialiojo ugdymo mokslinis centras. 2003.
71. **Socialinio darbo pradžiamokslis.** Utenos kolegijos projektas „Neįgaliųjų tęstinis mokymas ir integravimas į darbo rinką“. 2004.
72. **Solomon P. L., Wong Y. L. I.** Community integration of persons with psychiatric disabilities in supportive independent housing: a conceptual model and methodological considerations. University of Pennsylvania scholarly commons departmental papers (spp) school of social policy and practice. 2002.
73. **Svarbus kiekvienas vaikas.** Lietuvos Respublikos vaikų iki 3 metų, globojamų valstybinėse institucijose, sveikatingumo ir globos būklė. Socialinių tyrimų institutas. Vilnius, 2005.
74. **Targamadzė V.** Paauglių ugdymo bendrojo lavinimo mokykloje tyrimų analizė. Tobulinimo galimybių orientyrai. Vilnius. 2005.
75. **Tidikis R.** Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Lietuvos teisės universitetas. Vilnius. 2003.
76. **Vaicekauskienė V.** Specialiųjų poreikių vaikų pozityviosios socializacijos modelis. Socialinis ugdymas. Nr. 5(16). Socialinis darbas ir ugdymas. Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla. 2008.

77. **Vaitkevičienė A., Jozėnaitė V.** Rizikos grupės vaikų socialinės raidos ypatybės ugdymosi kontekste. Jaunųjų mokslininkų darbai. Nr. 2(18). 2008.
78. **Ware N. C. and others.** Connectedness and Citizenship: Redefining social integration. Psychiatric services. 2007.
79. **Wiley J.** Access and achievement or social exclusion? Are the government's policies working for disabled children and their families? Social policy and practice for disabled children. Children & society volume 17. 2003.
80. **Žvikaitė D.** Neįgaliųjų socialinės integracijos klausimu. Vilnius. 2000.

ANOTACIJA

Vekterytė D. Neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, integracija mokykloje / Vaiko teisių apsaugos magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. T. Butvilas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Edukologijos institutas, Edukologijos katedra, 2012.

Magistro baigiamajame darbe išanalizuotos ir įvertintos neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, integracijos problemos mokykloje, atskleisti integracijos ypatumai bei mokinių, turinčių specialiųjų mokymosi poreikių, galimybės dalyvaujant ugdymo procese. Taip pat pateikiamos rekomendacijos, kaip spręsti šias problemas. Pirmojoje darbo dalyje teoriniu aspektu tiriamas neįgalumo fenomenas, pateikiama negalios sampratų įvairovė, aptariamos negalios atsiradimo priežastys bei analizuojamas negalios suvokimas įvairių teorijų kontekste. Antrojoje dalyje nagrinėjama socialinės rizikos šeimų samprata, pateikiamos šių šeimų atsiradimo priežastys, analizuojama neįgalaus vaiko situacija socialinės rizikos šeimoje bei apžvelgiamas socialinės paramos ryšys su neįgalius vaikus auginančių tėvų psichologiniu prisitaikymu. Trečiojoje dalyje aptariamas integracijos suvokimas, nagrinėjamas specialiųjų poreikių mokinių integravimas į mokymo procesą, apžvelgiamas pedagogų požiūris į negalią turinčių mokinių integravimą į bendrojo lavinimo mokymo procesą, aptariamas neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose tėvų dalyvavimas integracijos procese bei analizuojamas diskriminacijos aspektas neįgaliųjų atžvilgiu bendrojo lavinimo mokykloje. Ketvirtojoje dalyje analizuojami du skirtingi atvejų tyrimai, apibrėžiami neįgaliųjų, augančių socialinės rizikos šeimose, integracijos mokykloje ypatumai, gilinamasi į neįgaliųjų problemas mokykloje, atskleidžiamos jų dalyvavimo ugdymo procese galimybės.

Pagrindiniai žodžiai: Neįgalūs vaikai, socialinės rizikos šeima, neįgaliųjų vaikų integracija, inkluzija.

ANOTATION

Vekterytė D. Disabled children growing up in disadvantaged families, school integration / Master's Work in Children's Rights. Supervisor doc. dr. T. Butvilas. – Vilnius: Faculty of Social Policy, Institute of Education, Department of Education, Mykolas Romeris University, 2012.

Master's thesis analyzed and assessed for disabled children, growing social risk families, integration problems at school, to reveal features of the integration of pupils with special educational needs, the possibility of participation in the educational process. It also provides guidance on how to deal with these problems. In the first part of the theoretical aspect of the phenomenon studied disability, the disability concepts of diversity, discusses the causes of disability and disability perception is analyzed in the context of different theories. The second part deals with the concept of social risk families, these families are the causes and analyzes of a disabled child in the family situation of social risk and review the relationship of social support to parents of children with disabilities psychological adaptation. The third part deals with the integration of perception is discussed with special needs students integrated into the learning process, an overview of teaching approach to the integration of students with disabilities into the mainstream education process, discusses the disabled children growing up in disadvantaged families for participation in the integration process and analyze the discrimination faced by people with disabilities in mainstream schools. The fourth section analyzes two different case studies, defines people with disabilities, growing social risk families, school integration features, and delves into the problems of people with disabilities in school, revealed their participation in the educational process.

Key Words: children with disabilities, social risk families, integration of children with disabilities, inclusion.

SANTRAUKA

Vekterytė D. Neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, integracija mokykloje / Vaiko teisių apsaugos magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. T. Butvilas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Edukologijos institutas, Edukologijos katedra, 2012.

Neįgalumo klausimai šiuo metu plačiai nagrinėjami įvairių autorių, įvairių sričių specialistų. Ilgą laiką Lietuvoje ir pasaulyje neįgaliųjų socialinio izoliavimo priežastimi buvo laikomas vienoks ar kitoks individo sutrikimas, o socialinės integracijos prielaida buvo neįgaliųjų korekcinis ugdymas arba gydymas. Naujosios ideologijos šalininkai mano, kad neįgaliųjų socialinės atskirties priežastis yra neigiamas sveikų visuomenės narių požiūris į neįgaliuosius ir to požiūrio nulemiamas elgesys, o socialinės integracijos prielaida yra socialinės aplinkos gebėjimas toleruoti neįgaliuosius. Viena svarbiausių socialinės neįgaliųjų integracijos prielaidų yra geresnis tarpusavio pažinimas, kai neįgaliajam sudaromos sąlygos parodyti, ką jis gali, o ne tai, ko negali. Svarbu išryškinti panašumus, bendrumus, o ne skirtumus, tokiu būdu asmuo tampa pirminis, o negalia - antrinė, neesminė.

Tyrimo problema - Neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, integracija. **Tyrimo objektas** - Neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, integracijos problemos mokykloje. **Tyrimo tikslas** - Atskleisti neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, integracijos ypatumus. Tikslui pasiekti išsikelti **tyrimo uždaviniai** - 1) Apibrėžti negalios fenomeną 2) Išskirti esminius socialinės rizikos šeimos požymius 3) Teoriškai paaiškinti socialinės integracijos reiškinių 4) Įvertinti praktines neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, integracijos galimybes. **Tyrimo metodika** - Atvejo tyrimas (analizė); Struktūruotas interviu

Tam, kad išsamiau išsiaiškinti tyrimo problemą, buvo atlikti du atvejo tyrimai. Juos išanalizavus paaiškėjo, kad tiriamieji yra integruojami į mokymo procesą, tačiau vienu atveju tai mokymo procesas vyksta specialiojoje klasėje (mokinys integruotas daline integracijos forma), kitu atveju – dėl mokyklos nepritaikymo mokiniams su negalia, mokiniui yra skirta namų mokymo programa. Pirmuoju atveju mokinio integracijos galimybes mažina visiškas nenoras bei motyvacijos nebuvimas mokytis, tuo tarpu antruoju atveju – integracijos galimybes didina mokinio motyvacija, gabumai. Šis mokinys geriausiai mokosi visoje klasėje. Nepaisant to, kad abiem tyrimo atvejais pedagogų požiūris į neįgaliųjų integraciją mokykloje yra teigiamas, tačiau išlieka per didelė distancija tarp oficialių deklaracijų (teisyno, formaliai deklaruojamų vertybių, norminių švietimo dokumentų ir kt.) ir negalią turinčių mokinių visavertės integracijos, įgalinimo, įtraukimo į realius socialinio dalyvavimo procesus.

SUMMARY

Vekterytė D. Disabled children growing up in disadvantaged families, school integration / Master's Work in Children's Rights. Supervisor doc. dr. T. Butvilas. – Vilnius: Faculty of Social Policy, Institute of Education, Department of Education, Mykolas Romeris University, 2012.

Disability issues are currently dealt with extensively by various authors in different disciplines. For a long time in Lithuania and the social isolation of people with disabilities in the world was considered to be the cause of one or another individual's disorder and social integration were disabled remedial education or treatment. The new ideology believes that the disabilities of social exclusion is a negative healthy members of the public attitude towards the disabled and the approach is played out in behavior and social integration of the social environment is the ability to tolerate people with disabilities. One of the most important preconditions for the social integration of the disabled is a better mutual understanding, allowing the disabled to show what he can do, not what they can not. It is important to highlight the similarities, commonalities, rather than differences, so a person becomes a parent, and the disabled - secondary, insignificant. **The research problem** - disabled children growing up in disadvantaged families, integration. **The object of investigation** - Disabled children growing social risk families, integration problems in school. **The aim** - Reveal disabled children growing up in disadvantaged families, integration features. **In order to achieve objectives of the study leave** - 1) define the phenomenon of disability, 2) identify the fundamental characteristics of families at risk 3) theory to explain the phenomenon of social integration 4) To evaluate the practical disabled children growing up in disadvantaged families, integration capabilities. **Methods** - A case study (analysis), structured interviews. In order to further clarify the research problem, was followed by two case studies. These analysis revealed that the subjects are integrated into the learning process, but in one case a training process takes place in a special class (pupil integrated form of partial integration), otherwise - for not adapting school students with disabilities, students are designed for home training program. In the first case, the student integration capabilities reduces the total lack of motivation and unwillingness to learn, while in the second case - the potential for integration to increase student motivation and talents. The student learns best in its class. Despite the fact that in both cases the study teachers' attitude towards people with disabilities in school is positive, but remains too large distance between official declarations ("acquis communautaire", formally declared values, normative documents on education and so on.) And students with disabilities full-fledged integration, empowerment, inclusion of realistic.

PRIEDAI

1PRIEDAS

INTERVIU KLAUSIMŲ APRAŠAS

Esu Mykolo Romerio universiteto Vaiko teisių apsaugos specialybės magistrantė Dovilė Vekterytė. Atliekamas tyrimas, kurio tikslas – ištirti neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, integracijos problemas mokykloje.

Svarbūs Jūsų atsakymai į kiekvieną klausimą, nes tik taip galima susidaryti vaizdą apie kliūtis sėkmingai neįgaliųjų integracijai mokykloje. Interviu yra anoniminis, Jūsų atsakymai konfidencialūs, jie bus naudojami tik moksliniams apibendrinimams.

Jūsų amžius?

Jūsų išsilavinimas?

Jūsų pareigos?

1. Kiek laiko dirbate ugdymo įstaigoje su neįgaliaisiais vaikais?
2. Kokio amžiaus yra vaikas?
3. Kokia yra vaiko negalia?
4. Kokie vaiko negalios požymiai yra akivaizdūs?
5. Kurioje klasėje mokosi?
6. Kokie Jums yra žinomi duomenys apie vaiko šeimą?
7. Ar Jums yra žinoma dėl kokių priežasčių šeima yra įtraukta į socialinės rizikos šeimų sąrašą?
8. Kaip, Jūsų nuomone, neįgalūs mokiniai yra integruojami į mokymosi procesą Jūsų mokykloje?
9. Kokia specialiųjų poreikių vaikų ugdymo forma yra pasirinkta Jūsų mokykloje: visiškai (kai specialiųjų poreikių vaikas ugdomas bendrojo ugdymo įstaigos grupėje ar klasėje kartu su kitais bendraamžiais) ar dalinė (specialiųjų poreikių vaikų ugdymo derinimas bendrojo ugdymo įstaigos bendrojoje ir specialiojoje grupėje (klasėje)) integracija?
10. Kaip vertinate vaiko, turinčio tam tikrą negalią, integraciją į bendrojo lavinimo mokyklą?
11. Kaip manote, ar integruotas mokymasis yra naudingas vaikui, turinčiam negalią, jo klasės draugams bei pedagogams. Kodėl taip manote?
12. Jūsų nuomone, kokie yra vaiko turinčio negalią, teigiami ar neigiami pasiekimai mokymosi procese?
13. Kas, Jūsų nuomone, šiuos pasiekimus lemia?
14. Jūsų nuomone, kiek vaikas geba savarankiškai mokytis pamokos metu?

15. Kaip manote, ar pakanka žinių apie specialiųjų poreikių vaikų negalias, darbą su šios grupės vaikais?
16. Koks, Jūsų nuomone, yra neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, tėvų požiūris bei dalyvavimas ugdant mokykloje specialiųjų poreikių vaikus?
17. Ar šių vaikų tėvai dalyvauja mokyklos bendruomenės veikloje, bendradarbiauja su kitais mokytojais dalykininkais?
18. Jūsų nuomone, ar pakankamai laiko tėvai, auginantys neįgalius vaikus, skiria pagalbai vaikų mokymuisi namuose?
19. Jūsų nuomone, koks yra klasės draugų požiūris į jų klasėje besimokantį vaiką su negalia?
20. Kaip manote, ar yra užtikrinama apsauga nuo diskriminacijos neįgaliųjų atžvilgiu mokykloje?
21. Jūsų nuomone, kokios yra pagrindinės neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, integracijos problemos mokykloje?
22. Ar Jūsų mokykloje yra tinkamai pritaikyta aplinka mokiniams su negalia? Jei ne – kokių pagrindinių aspektų trūksta?
23. Jūsų nuomone, kokių neįgaliesiems skirtų mokymo(si) priemonių labiausiai trūksta Jūsų mokykloje?
24. Kokios dar, Jūsų nuomone, labiausiai trūksta paramos, sėkmingai neįgaliųjų mokinių integracijai mokykloje?
25. Kaip siūlytumėte tobulinti neįgaliųjų integracijos į mokyklą būdus?
26. Kuo, Jūsų nuomone, neįgaliųjų integracija yra naudinga?

2 PRIEDAS

**ATVEJO TYRIMO A INTERVIU APKLAUSOS MEDŽIAGA. INFORMANTĖ –
SPECIALIOSIOS 10 KLASĖS AUKLĖTOJA**

Jūsų amžius?

„35 metai“

Jūsų išsilavinimas?

„Aukštasis universitetinis“

Jūsų pareigos?

„Specialioji pedagogė, logopedė, 10 specialiosios klasės mokytoja/auklėtoja“

1. Kiek laiko dirbate ugdymo įstaigoje su neįgaliaisiais vaikais?

„Dirbu jau 12 metų“

2. Kokio amžiaus yra vaikas?

„Mokiniui A yra 17 metų“

3. Kokia yra vaiko negalia?

„Mokiniui A yra nustatyta negalia dėl nežymaus intelekto sutrikimo“

4. Kokie vaiko negalios požymiai yra akivaizdūs?

„Pamačius šį mokinį, nepasakytum, kad jis yra „kitoks“. Jo kitoniškumas atsikleidžia, kuomet pradėdi bendrauti su šiuo mokiniu, tai pastebima iš jo nerišlios kalbos. Jo kitoniškumą išduoda ir tai, kad mokinys turi elgesio sunkumų, nuolatos yra piktas, užsidaręs“

5. Kurioje klasėje mokosi?

„Mano auklėtiniai yra dešimtokai, ir tai yra paskutiniai mokslo metai, kai jie mokosi šioje mokykloje“

6. Kokie Jums yra žinomi duomenys apie vaiko šeimą?

„Mokinio A šeima yra nepilna, daugiavaikė. Joje auga 10 vaikų – trys iš jų yra nepilnamečiai. Motina niekuomet oficialaus vyro neturėjo, vaikai yra nuo skirtingų vyrų. Šiuo metu motina gyvena su sugyventiniu. Buitis šioje šeimoje yra pasibaisėtina – nėra elektros, vaikai valgo, kartais net ir miega ant grindų. Šeimoje dažnai lankosi socialiniai darbuotojai“

7. Ar Jums yra žinoma dėl kokių priežasčių šeima yra įtraukta į socialinės rizikos šeimų sąrašą?

„Pagrindinė priežastis – vaikų nepriežiūra. Motina nuolat girtauja. Vaikai ne visada būna pavalgę, į mokyklą išsiruošia apsilvilkę purvinius drabužius, dažnai drabužiai neatitinka metų sezono.. kiek man yra žinoma, dar tuomet, kai mokinys A nesimokė mano klasėje, lankė kitą mokyklą, jo mamai

dėl šių pačių priežasčių laikinai buvo apribotos motinystės teisės ir vaikai laikinai buvo apgyvendinti vaikų globos namuose. Motinai stengiantis keisti savo įpročius bei buitį, vaikai vėl buvo sugražinti į šeimą“.

8. Kaip, Jūsų nuomone, neįgalūs mokiniai yra integruojami į mokymosi procesą Jūsų mokykloje?

„Vyksta daug bendrų renginių su sveikaisiais mokiniais, kartu dalyvaujame įvairiose akcijose. Rengiame integruotas pamokas. Mano auklėjamosios klasės mokiniai yra dešimtokai, tokiu atveju integruotas pamokasengiame kartu su 5-6 klasių mokiniais, kadangi specialiųjų klasių programos atitinka šių klasių bendrąsias ugdymosi programas. Dalinės integracijos metu mokiniai vieni su kitais susipažįsta, kitame mokyklos pastate specialiųjų poreikių mokiniams vyksta muzikos, kūno kultūros pamokos. Mokiniai taip pat kartu pietauja“

9. Kokia specialiųjų poreikių vaikų ugdymo forma yra pasirinkta Jūsų mokykloje: visišką (kai specialiųjų poreikių vaikas ugdomas bendrojo ugdymo įstaigos grupėje ar klasėje kartu su kitais bendraamžiais) ar dalinę (specialiųjų poreikių vaikų ugdymo derinimas bendrojo ugdymo įstaigos bendrojoje ir specialiojoje grupėje (klasėje)) integracija?

„Mokykloje mokiniai integruojami tik daline integracijos forma“

10. Kaip vertinate vaiko, turinčio tam tikrą negalią, integraciją į bendrojo lavinimo mokyklą?

„Palankiai vertinu tik dalinę integraciją, pamokų metu pakankamai laiko galima skirti kiekvienam mokiniui, kadangi klasėse didžiausias mokinių skaičius yra 12, o visiškai integracijai mokinių su specialiaisiais ugdymosi poreikiais bendrojo lavinimo mokykloje nepritariu“

11. Kaip manote, ar integruotas mokymasis yra naudingas vaikui, turinčiam negalią, jo klasės draugams bei pedagogams. Kodėl taip manote?

„Mokiniams naudinga tuo, kad jie gauna savo gebėjimus atitinkančias žinias ir įgūdžius, kitiems mokiniams tuo, kad rengiant integruotas pamokas, įvairius renginius kartu su negalią turinčiais mokiniais, jie tampa ramesni, atsakingesni. Na, o patiems pedagogams tuo, kad rengiame netradicines pamokas, netradicinio ugdymo dienas, įvairias parodas, renginius“

12. Jūsų nuomone, kokie yra vaiko turinčio negalią, teigiami ar neigiami pasiekimai mokymosi procese?

„Visų pirma, reikia paminėti, kad mokinys į mūsų mokyklą atkeliavo stipriai pedagogiškai apleistas. Mokinio A pasiekimai mokymo procese yra neigiami. Mokinys visiškai neturi jokios motyvacijos mokytis. Pamokų metu sunkiai sukoncentruoja dėmesį į pamokinę veiklą, supyksta,

kai jam yra duodamos pastabos. Pamokų metu dažnai piešia, dažniausiai nusiraminiui. Dažnai mokinys A net nesineša po pamokų kuprinės namo, neretai ji ilgam lieka mokykloje. Pamokos metu, kai jam tema yra įdomi, jis galėtų ir gebėtų savarankiškai visas užduotis atlikti, gaila, tačiau tam nėra visiškai jokios motyvacijos. Mano manymu, šis motyvacijos nebuvimas atėjęs iš šeimos. Mokinys A geriau važiuos su motinos sugyventiniu užsidirbti, dirbant įvairius atsitiktinius darbus, negu dėmesį ir laiką skirs mokslams“

13. Kas, Jūsų nuomone, šiuos pasiekimus lemia?

„Tai lemia visiškai mokymosi motyvacijos nebuvimas, kuris, mano nuomone, yra atėjęs iš šeimos“

14. Jūsų nuomone, kiek vaikas geba savarankiškai mokytis pamokos metu?

„Jei mokinys A turėtų bent kiek noro ir motyvacijos mokytis, jis gebėtų ir galėtų savarankiškai atlikti visas užduotis. Tačiau pamokų metu jis dažniausiai užsiima pašaline veikla. dėmesį bent jau trumpam jam pavyksta sukoncentruoti į pamokinę veiklą tik tuomet, kada jam teorinės medžiagos yra įdomios. Dažniausiai tai būna istorijos pamokų metu“

15. Kaip manote, ar pakanka žinių apie specialiųjų poreikių vaikų negalias, darbą su šios grupės vaikais?

„Man, asmeniškai, tai žinių pakanka. Dauguma jų atsinešiau iš universiteto. Tačiau nuolat save tobulinu. Dalyvauju įvairiuose seminaruose, paskaitose. Domiuosi naujausia literatūra šia tema“

16. Koks, Jūsų nuomone, yra neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, tėvų požiūris bei dalyvavimas ugdant mokykloje specialiųjų poreikių vaikus?

„Mokinio A motina nedalyvauja mokyklos bendruomenės veikloje. Pati nesidomi, kaip sekasi jos vaikui mokytis, kokie yra jo mokymosi pasiekimai, visiškai niekuo nesidomi. Nė karto, kai šis mokinys A yra mano klasėje, jo motina nesilankė klasės tėvų susirinkimuose. Motina priverstinai apsilankyti mokykloje priverčia tik tai, kai jai yra pagrasinama, kad bus iškvietos Vaiko teisės, tik tada ji individualiai apsilanko mokykloje. Tačiau ir atvykusi nerodo jokio noro, susidomėjimo bendrauti. Ją ir informavus, į ką reikia atkreipti dėmesį, ji to neįstengia padaryti. O ką jau kalbėti apie pagalbą mokiniui A namuose, užduodant, kad ir minimalias namų darbų užduotis. Pagalbos šis mokinys negauna visiškai. Būta atvejų, kada pati jo mama skambina man ir sako, jog visiškai nesupranta tų užduočių, kurios jam yra užduodamos....“

17. Ar šių vaikų tėvai dalyvauja mokyklos bendruomenės veikloje, bendradarbiauja su kitais mokytojais dalykininkais?

„Mama niekur niekuomet nedalyvauja. Ir tai liečia ne tik mano auklėtinio ugdymo procesą, bet ir kitų dviejų nepilnamečių vaikų ugdymą“

18. Jūsų nuomone, koks yra klasės draugų požiūris į jų klasėje besimokantį vaiką su negalia?

„Kadangi mano klasėje visi 12 mokinių turi tam tikrą negalią, tai jokių požiūrių neišskirčiau. Na nebent, kai kurio nors auklėtinio nebūna tą dieną mokykloje, tai galima pastebėti, kad likę mokiniai jį apkalba. Tačiau tai nebūna piktybinis apkalbinėjimas ir tuo dažniausiai užsiima mergaitės“

19. Kaip manote, ar yra užtikrinama apsauga nuo diskriminacijos neįgaliųjų atžvilgiu mokykloje?

„Manau, kad užtikrinama pakankamai. Natūralu, kad vyrauja kitoks požiūris į negalią turinčius mokinius. Aišku, integruotų pamokų metu ar renginių metu, būna įvairių replikų neįgaliųjų atžvilgiu. Tačiau tuo viskas ir pasibaigia. Didesnės diskriminacijos neįgaliųjų mokinių atžvilgiu neįjaučiama“.

20. Jūsų nuomone, kokios yra pagrindinės neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, integracijos problemos mokykloje?

„Iš mokyklos pusės – tokių problemų kaip ir nėra. Mokyklos aplinka tinkamai pritaikyta mokiniams su negalia. Mokiniai į mokyklą yra atvežami specialiuoju autobusiuku. Mokykloje vaikai jaučiasi drąsiai, jaukiai. Problemų reiktų ieškoti pačioje šeimoje. Vaiko negalia nėra sunki ir negalia nėra kliūtis mokiniui A mokytis. Jis puikiai gebėtų mokytis, tačiau vaikas nerodo jokios motyvacijos mokytis, šeima jam taip pat nesistengia padėti, neskiria pakankamai laiko vaikui ar jo mokslams. Visiškai mama nesidomi vaiko ugdymosi pasiekimais. O pats mokinys...Dažnai pamokų metu būna piktas, irzlus. Kuomet matau, kad situacija geruoju nesibaigs ar lengvai neišsispręs, išleidžiu mokinį A į lauką prasiblaškyti. Būna taip, kad mokykloje dirbančiam ūkvedžiui dažnai padeda atlikti įvairius darbus. Kuomet dirbdamas išsikrauna, grįžta į pamokas. Dėl jo elgesio nuolat kyla problemų mokykloje. Jau turbūt ir nebesuskaičiuosiu, kiek kartu mokinys A buvo iškviečiamas pas mokyklos direktorę pasiaiškinti dėl savo netinkamo elgesio, tačiau jokių išvadų dėl to jis nedaro“.

21. Ar Jūsų mokykloje yra tinkamai pritaikyta aplinka mokiniams su negalia? Jei ne – kokių pagrindinių aspektų trūksta?

„Mokyklos aplinka yra tinkamai pritaikyta joje mokytis mokiniams su įvairia negalia. Mokyklos vadovybė žadėjo mokykloje įrengti kineziterapijos kabinetą, kurio labiausiai trūksta mokiniams,

turintiems fizinę negalią. Tačiau pažadai taip ir liko pažadais. Mokykloje yra sudėtinga ekonominė situacija, rašome daug įvairių projektų, kurių metu gauname finansavimą, paramą. Ugdant specialiųjų poreikių mokinius, remiamės bendrojo lavinimo bendrųjų ugdymo programų vadovėliais, labai trūksta dalykų vadovėlių. Vaikams, augantiems socialinės rizikos šeimose, daug problemų išskyla tuomet kai reikia įsigyti pratybų sąsiuvinius. Kadangi tokiose šeimose ekonominė situacija yra labai sunki, neretai tokiems mokiniams pratybų sąsiuvinius tenka šviesti savo lėšomis, mokykla tam skiria menką sumą pinigų. Sudėtinga situacija yra ir su mokinių šviečiamąja veikla. socialinės rizikos šeimos negali skirti papildomų pinigų savo vaikų kultūrinei veiklai. Todėl išvykos į teatrus bei ekskursijas yra dengiamos projektų metu gaunamomis lėšomis. Tačiau derėtų pažymėti, kad šios išvykos būna labai retai“.

22. Kokios dar, Jūsų nuomone, labiausiai trūksta paramos, sėkmingai neįgaliųjų mokinių integracijai mokykloje?

„Stengiamės gauti kuo daugiau ir kuo įvairiapusės paramos. Rašome įvairius projektus, kurių metu ir gauname finansinę paramą vienokioms ar kitokioms reikmėms“

23. Kaip siūlytumėte tobulinti neįgaliųjų integracijos į mokyklą būdus?

„Kas liečia mokyklą – tai viskas yra gerai. Siūlyčiau plačiau šviesti visuomenę. Kalbėtis su „sveikaisiais“ mokiniais apie neįgaliuosius mokinius, šviesti vaikus, kad juos reikia priimti tokius, kokie jie yra. Reikia siekti geresnio požiūrio iš visuomenės neįgaliųjų atžvilgiu“

24. Kuo, Jūsų nuomone, neįgaliųjų integracija yra naudinga?

„Vaikai, turintys negalių, mokykloje įgauna gyvenimiškos patirties bei bendravimo įgūdžių. Vaikai, augantys socialinės rizikos šeimose, kuomet integruojasi mokykloje, suvokia, kad galima siekti ir kitokio gyvenimo. Šie mokiniai įgauna tokių žinių ir įgūdžių, kurių galbūt niekada negaus savo šeimose. Aš neįgaliųjų mokinių integraciją vertinu tik labai gerai. Mano manymu – kuo daugiau integracijos, tuo tik geriau“

3 PRIEDAS

ATVEJO TYRIMO B INTERVIU APKLAUSOS MEDŽIAGA. INFORMANTĖ – BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOS 12 KLASĖS AUKLĖTOJA

Jūsų amžius?

„30 metų“

Jūsų išsilavinimas?

„Aukštasis universitetinis“

Jūsų pareigos?

„Lietuvių kalbos mokytoja bei 12 klasės auklėtoja“

1. Kiek laiko dirbate ugdymo įstaigoje su neįgaliaisiais vaikais?

„Dirbu tik pirmus metus. Man šioje srityje viskas nauja“

2. Kokio amžiaus yra vaikas?

„Mokiniui B yra 18 metų“

3. Kokia yra vaiko negalia?

„Mokinys B turi judėjimo negalią“

4. Kokie vaiko negalios požymiai yra akivaizdūs?

„Jis labai sunkiai vaikšto“

5. Kurioje klasėje mokosi?

„Mokosi 12klasėje“

6. Kokie Jums yra žinomi duomenys apie vaiko šeimą?

„Mokinio B šeima yra nepilna. Berniuko tėvai yra seniai išsiskyrę. Teismo sprendimu 3 nepilnamečių vaikų globa patikėta jų motinai. Tačiau vaikų tėvas ne itin dažnai susitinka su vaikais, jais beveik nesirūpina, nemoka vaikams priteistų išlaikymo pinigų. Šeimoje ekonominė situacija yra itin sunki“

7. Ar Jums yra žinoma dėl kokių priežasčių šeima yra įtraukta į socialinės rizikos šeimų sąrašą?

„Berniuko motina girtauja. Jos šeimoje auga neprižiūrimi vaikai. Dažnai motina juos namuose palieka vienus, pati tuo metu girtauja kartu su draugais. Dažniausiai girtaujama būna už vaikų pinigines pašalpas bei už gaunamą mokinio B neįgalumo pensiją. Man jau pikta darosi nuo šios susidariusios situacijos, nei aš, nei socialiniai darbuotojai jau nebežinome, kaip prisibelsti į motinos širdį. Baisu ir pagalvoti, koks laukai šių vaikų likimas. Nepanašu, kad motina norėtų keisti savo gyvenimo būdą. Todėl sunku prognozuoti šių vaikų likimą...Labai gaila, kad nei vaikų tėtis, nei seneliai ar kiti artimi giminaičiai nelinke padėti vaikams...Liūdna...“

8. Kaip, Jūsų nuomone, neįgalūs mokiniai yra integruojami į mokymosi procesą Jūsų mokykloje?

„Deja, niekaip šie mokiniai neintegruojami... Į mūsų mokyklą mokinsys B atėjo šiais mokslo metais, kuomet jo šeima persikėlė iš vieno rajono į kitą. Deja, nei mūsų mokykla, nei mokyklas aplinka nėra pritaikyta mokytis mokiniams, turintiems negalią. Dėl šios priežasties šiam mokiniui B yra paskirta namų mokymo programa. Bet reikia pridurti, kad mokinsys B mokosi visas, išskyrus kūno kultūros, dalykines pamokas. Mokomas jis yra pagal bendrąją ugdymo programą. Pagal sudarytą tvarkaraštį mokytojai dalykininkai šį mokinį moko namuose. Mokiniai mūsų nėra nei dalinės, nei visiškosios neįgalių mokinių integracijos. Šiuo metu mokykloje mokosi tik pora mokinių, kurie turi negalią. Vienas jų – tai mano auklėtinis, mokinsys B, kuris turi fizinę negalią. Kitas neįgalusis mokinsys taip pat turi fizinę negalią, negali vaikščioti. Šis mokinsys mokosi penktoje klasėje. Tačiau dėl jo mokymosi mokykloje taip pat kyla daug problemų, kadangi mokytojai dalykininkai šį mokinį nešioja ant rankų iš vieno dalyko kabineto į kitą ir taip per tris mokyklos aukštus...“

9. Kaip vertinate vaiko, turinčio tam tikrą negalią, integraciją į bendrojo lavinimo mokyklą?

„Sunku yra vertinti vaiko, turinčio tam tikrą negalią, integraciją į bendrojo lavinimo mokyklą, kadangi mūsų mokykloje tokių mokinių yra vos du, iš kurių vienas mokomas namuose. O ir pati mokykla nėra pritaikyta integruotai mokyti tokius mokinius. Na, o aš pati tik pirmus metus dirbu su šios grupės mokiniais. Bet jeigu pasikeistų aplinkybės, turi omenyje mokyklos aplinką, struktūrą, manau teigiamai tuomet vertinčiau šios grupės mokinių tik dalinę integraciją į mokymo procesą bendrojo lavinimo mokykloje“

10. Kaip manote, ar integruotas mokymasis yra naudingas vaikui, turinčiam negalią, jo klasės draugams bei pedagogams. Kodėl taip manote“

„Na vėlgi sunku vertinti šią situaciją. Mokinsys A mokomas namuose, na, o kito mūsų mokykloje besimokančio neįgaliojo atžvilgiu tai manau susidaro liūdniausia ir sunkiausia situacija pedagogams, kadangi jiems tenka papildomas krūvis – mokinį tenka ant rankų nešioti iš vieno dalyko kabineto į kitą“

11. Jūsų nuomone, kokie yra vaiko turinčio negalią, teigiami ar neigiami pasiekimai mokymosi procese?

„Nesvarbu, kad berniukas turi negalią, ar kad jis yra mokomas namuose, kurių aplinka galbūt ir nėra visiškai tinkama augti vaikui. Tačiau šis berniukas išsiskiria iš kitų mano auklėtinių tuo, kad jis pats turi didelę motyvaciją mokytis. Jam itin gerai sekasi tikslieji mokslai. Galbūt prie neigiamų jo pasiekimų mokymosi procese galėčiau priskirti tai, kad mokinys B yra labai uždaras vaikas, bijo garsiai išreikšti savo mintis. Kartais būna sunku jį prakalbinti, tačiau kas liečia mokymosi pasiekimus – tai jie yra tik teigiami. Nors mokinys ir mokomas namuose, jam taip pat viena pamoka trunka 45 minutes. Tačiau verta paminėti ir tai, kad visą pamokos laiką jis dėmesį sukoncentruoja tik į pamokinę veiklą. Savarankiškai atlieka visas jam pavestas užduotis, puikiai įsimeina naują pamokos medžiagą. Ir šie pastebėjimai nėra mano vienos, tą patį kalba ir kiti mokytojai dalykininkai, kurie jį moko namuose“

12. Jūsų nuomone, kiek vaikas geba savarankiškai mokytis pamokos metu?

„Geba. Jam puikiai sekasi. Jis visą dėmesį sukoncentruoja į pamokinę veiklą pamokos metu. Niekuomet neužsiima pašaline veikla, nesiblaško“

13. Kaip manote, ar pakanka žinių apie specialiųjų poreikių vaikų negalias, darbą su šios grupės vaikais?

„Man asmeniškai, tai žinių ir įgūdžių dirbant su šios grupės vaikais tikrai nepakanka. Ypač sunku perprasti tokių vaikų mąstymą. Taip pat rūksta psichologinių žinių“

14. Koks, Jūsų nuomone, yra neįgaliųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, tėvų požiūris bei dalyvavimas ugdant mokykloje specialiųjų poreikių vaikus?

„Nors berniuko mama mokyklos bendruomenės veikloje ir nedalyvauja, nesilanko klasės tėvų susirinkimuose mokykloje, tai motyvuoja nuolatos, kad neturinti tam laiko arba yra užsiėmusi, tačiau noriai bendradarbiauja su visais mokytojais dalykininkais, kurie berniuką moko namuose. Mano nuomone, berniuko mamos požiūris į ugdymo procesą yra teigiamas. Niekuomet lankantis jos namuose neteko išgirsti priekaištų ar pamokymų dėl mokymo proceso jos vaiko atžvilgiu, nepaisant to, kad motina ir būdavo netinkamos būklės ir išsakytų pamokymų jos atžvilgiu dėl netinkamo gyvenimo būdo“

15. Jūsų nuomone, ar pakankamai laiko tėvai, auginantys neįgalius vaikus, skiria pagalbai vaikų mokymuisi namuose?

„Nors mokinio B mama ir teigiamai žiūri į jos vaiko ugdymą namuose, tačiau vaikas pagalbos namuose ruošiant namų darbų užduotis nesulaukia. Motina tai motyvuoja tuo, kad jos vaikas ir taip

mokosi labai gerai ir jam jokia pagalba iš mamos pusės nėra būtina. Kiek pastebėjau, tai tokia pati situacija ir su kitais dviem vaikais – jie pagalbos iš motinos pusės taip pat retai kada sulaukia“

16. Jūsų nuomone, koks yra klasės draugų požiūris į jų klasėje besimokantį vaiką su negalia?

„Džiaugiuosi, kad nors ir mano auklėtinis yra mokomas namuose, o klasės draugai jo mokykloje nesusitinka, tik žino, kad toks jų klasės draugas yra, požiūris į šį vaiką išlieka teigiamas, apie klasės draugai tik gerai atsiliepia“

17. Kaip manote, ar yra užtikrinama apsauga nuo diskriminacijos neįgalųjų atžvilgiu mokykloje?

„Manau, kad užtikrinama pakankamai. Man niekada neteko pajusti, kad iš negalią turinčių mokinių būtų tyčiojama, ar šie mokiniai būtų kitaip diskriminuojami. Mano nuomone, tam daug įtakos turi klasės auklėtojo darbas su klase indėlis“

18. Jūsų nuomone, kokios yra pagrindinės neįgalųjų vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, integracijos problemos mokykloje?

„Mano auklėtinis sunkiai vaikšto, todėl jam nebūtų galimybės mokykloje vaikščioti per kabinetus, kurie yra išsidėstę per mokyklos tris aukštus, todėl jam yra skirta mokymo namuose programa. Tik ateinančiais mokslo metais mokykloje bus įrengtas liftas, tai palengvins ne tik negalią turinčių mokinių integraciją mokykloje, bet taip pat ir pedagogų darbą... „Mūsų mokykla, mokyklos aplinka nėra pritaikyta mokiniams su negalia. Trūksta lifto. Nėra įrengtų takelių neįgalųjų vėžimėliams prie mokyklos įėjimo. Sėkmingai neįgalųjų integracijai mokykloje labiausiai trūksta finansinės paramos. Pedagogams labai trūksta pedagogų padėjėjų paramos, tačiau mokykla dėl sudėtingos ekonominės padėties negali pakankamai šių etatų įsteigti. Prie problemų dar galima priskirti ir tai, kad šio vaiko šeimoje yra sunki ekonominė situacija, pinigai dažniausiai išleidžiami ne tam, kam jų labiausiai reikia. Mama vaikui neišgali nupirkti pratybų sąsiuvinį, dėl to tenka tai šviesti savo lėšomis“

19. Kaip siūlytumėte tobulinti neįgalųjų integracijos į mokyklą būdus?

„Būtų patogiau, jei mokykloje nebūtų kabinetinės mokymosi sistemos. Mokiniam nereikėtų migruoti iš vieno kabineto į kitą per tris mokyklos aukštus. Būtų galima mokiniams, turintiems negalią, derinti pamokų tvarkaraštį, kad bent jau tą pačią dieną šiems mokiniams pamokos vyktų viename aukšte“

20. Kuo, Jūsų nuomone, neįgalųjų integracija yra naudinga?

„Pirmiausia, mano nuomone, integracija yra naudinga patiems neįgaliesiems. Buvimas su bendraklasiais jiems suteiktą galimybę jaustis pilnateisiais visuomenės nariais, jaustis įvertintais. Kitiems vaikams negalią turintis bendraklas galėtų būti netgi autoritetas: šis judėjimo negalią turintis mokinys geriausiai mokosi visoje klasėje, todėl galėtų padėti likusiems. Tuo tarpu negalią turinčio mokinio bendraklasiai mokosi būti paslaugiais, empatiškais, atsakingais. Bendravimas su neįgaliuoju ugdo supratingumą, jog žmonės gali būti kitokie nei jis pats“